

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ARNAVUTLUK'TA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ
VE
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YAPICI ETKİLERİ**

Sokol BRAHAJ

Danışman

Doç. Dr. Nazif MANDACI

İZMİR – 2009

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**ARNAVUTLUK'TA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YAPICI ETKİLERİ**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Sokol BRAHAJ
Anabilim Dalı : Avrupa Birliği
Programı : Avrupa Birliği
Tez Konusu : “ARNAVUTLUK’TA DEMOKRATİKLEŞME
SÜRECİ VE AVRUPA BİRLİĞİ’NİN YAPICI
ETKİLERİ”
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği’nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**
ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
“ARNAVUTLUK'TA DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ
VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YAPICI ETKİLERİ”
Sokol BRAHAJ
Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Programı

Arnavutlar nüfusunun önemli bir kısmı Balkanlar bölgesindeki çeşitli devletler arasında dağılmış bir halktır. Soğuk Savaş boyunca kendilerini dünyanın diğer uluslarından soyutlayan komünist yöneticilerin buyruğu altında yaşamışlardır. Soğuk Savaşın bitimi ve bölgedeki diğer komünist rejimlerin çöküşü ile birlikte Arnavutluk da hızlı bir değişim sürecinin içine girmiş, özellikle bölgede nüfusunu yaymaya başlayan ABD ve Avrupa Birliği'nin önemseydiği ülkelerden biri haline gelmiştir.

Yeni binyılla birlikte ülke yeni Batılılaşma, ya da diğer deyişle demokratikleşme ve modernizasyon safhasına girmiştir. Başlarda söz konusu hedefleri gerçekleştirmek için gerekli ivme sağlanamamış olsa da en azından pazar ekonomisine geçiş ve geniş özelleştirme hareketleri sayesinde yabancıların ve sermayelerinin dikkatinin çekmeyi başarmıştır. Bununla birlikte, modernleşmenin tamamlayıcı parçaları niteliğindeki siyasal kurumlar, yargı ve idare ilgili reformlar hala ele alınmayı beklemektedir.

Arnavutluk'un demokratikleşmesinde iç olduğu kadar dış etkenler önemli rol oynamıştır. Coğrafi yakınlık Arnavutluk ve Avrupa Birliği'nin birbirlerine olan ilgilerini karşılıklı olarak arttırmıştır. Her ne kadar başlarda AB ülkenin modernleştirilmesi sürecinde kendinden beklenen rolü tam olarak oynayamamışsa da özellikle Kosova krizinden sonra bölgedeki tecrübelerinden çıkardığı dersler ışığında bölge ve de bu ülke adına daha anlamlı politikalar üretmeye başlamıştır. Böylelikle, zamanla Avrupa Birliği ülkenin demokratikleşmesi ve de ekonomik kalkınmasında diğer hiçbir ülke ile kıyaslanmayacak biçimde başat bir aktör haline gelmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Söz konusu bölümler sırası itibarıyla, Arnavut devleti ve ulusunun tarihsel gelişimini ve özgün kültürünü; Avrupa Birliği'nin belirli politikalarını önceleyen dönemde ülkenin kendi çabalarıyla yürütmek istediği demokratikleşme sürecini, ve de son olarak Avrupa Birliği ve Arnavutluk arasındaki anlaşmaları ve de ülkenin AB gözetimindeki gelişmelerini ortaya koyan ilerleme raporlarını ele almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Arnavutluk, Arnavutlar, Demokratikleşme, Avrupa Birliği, Bütünleşme, Balkanlar.

ABSTRACT
Master Thesis
DEMOCRATIZATION PROCESS IN ALBANIA AND CONSTRUCTIVE
IMPACTS OF THE EUROPEAN UNION
Sokol BRAHAJ
Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of European Union Studies
European Union Program

Albanians are Balkanic people whose important portion have scattered throughout the region. With the Cold War Albanians had to live within a country which had isolated itself under its communist rulers from the rest of the world. However, after the Cold War following the collapse of the communist regimes in the region, Albania also underwent outstanding changes with the increasing attention and interests of the Western powers, primarily US and the European Union.

With the new millennium the country entered into a phase of Westernization, in other words, democratization and modernization. Although the anticipated impetus of reform has not been acquired so far, at least with the introduction of the market economy and widespread privatization foreign capital has been lured to the country and a considerable economic development gathered its pace. On the other side, the complementary part, i.e., reform in the judiciary, administration as well as political institutions are waiting their turn to be materialized yet.

In the democratization of Albania external as well as internal elements played important roles. Geographical proximity has rendered the European Union to show interest to the country and vice versa. Although, in initial phases the European Union could not play a decisive role in the course of the modernization of the country, yet after extracted lessons from its former experiences, it devised more constructive policies toward the region and the country. Hence, over time, the European Union has become the major actor in the democratization and economic development of the country, surpassing any other state having interest on Albania.

This study is comprised of three chapters subsequently handling the historical context of the Albanian state and nation, along with elaborated emphasis on its unique culture; the spontaneous democratization process the country underwent before the European Union designed specific policies relating the region and lastly the international agreement between the European Union and Albania as well as progress reports unfolding the development of the country under the aegis of the European Union.

Key Words: Albania, Albanians, Democratization, European Union, Integration, Balkans.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ARNAVUTLAR VE ARNAVUTLUK: TARİHSEL VE	
KÜLTÜREL GEÇMİŞ	4
1.1. Arnavutların Kökenleri ve Tarihçesi	4
1.2. Arnavut Kimliği ve Kültürünün Kökenleri	6
1.2.1. Arnavut Dili	7
1.2.2. Arnavut Etnik Kimliği	8
1.2.3. Arnavutların Din Anlayışı	9
1.3. Bağımsızlıktan Komünist Rejime Arnavutluk (1912–1944)	13
1.3.1. Enver Hoxha (Hoca) Dönemi (1944–1985)	15
1.3.2. Ramiz Alia Dönemi (1985–1992)	16
BÖLÜM 2: AVRUPA BİRLİĞİNİN İSTİKRAR VE ORTAKLIK	
POLİTİKASINI ÖNCELEYEN DÖNEMDE	
ARNAVUTLUK'UN DIŞA AÇILMA VE	
DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ	19
2.1. 1990 Yılına Kadar Arnavutluk'un (Demokratikleşmesine) Genel Bir Bakış	21
2.2. Çoğulcu Demokrasiye Geçiş ve Demokratikleşme Çabaları	23
2.2.1. Alia ve Nano Yönetimi 1990-1992	23
2.2.2. Berişa Yönetimi 1992-1997	30
2.2.3. ALBA Operasyonu	40
2.2.4. Sosyalist İktidar Dönemi 1997-2000	42
2.2.4.1. Pandeli Majko Hükümeti 1998-1999	43
2.2.4.2. İilir Meta Hükümeti 1999-2001	44
2.3. AB'nin Arnavutluk'un Demokratikleşmesine Verdiği Desteğin	

Değerlendirilmesi	45
BÖLÜM 3: ARNAVUTLUK'UN 2000'DEN GÜNÜMÜZE	
DEMOKRATİKLEŞMESİ VE AVRUPA BİRLİĞİ	
İLİŞKİLERİ	49
3.1. 2000'den Günümüze Demokratikleşme Çabaları	49
3.1.1. Meta Hükümeti 2001- 2002	49
3.1.2. Pandeli Majko Hükümeti 22 Şubat -25 Temmuz 2002	51
3.1.3. Nano Hükümeti 2002- 2005	52
3.1.3. Berişa Yönetimi 2005- 2009	55
3.2. AB - Arnavutluk İlişkileri	58
3.2.1. Arnavutluk-AB ilişkilerinde Güvensizlik Sorununun Kaynağı olarak Yunanistan ile olan İlişkiler	65
3.2.2. AB'nin 2003-2008 İlerleme Raporlarında Arnavutluk'un Gözlemlenebilir İlerlemeleri	69
3.2.2.1. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2003	69
3.2.2.2. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2004	70
3.2.2.3. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2005	71
3.2.2.4. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2006	72
3.2.2.5. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2007	73
3.2.2.6. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2008	76
SONUÇ	79
BİBLİYOGRAFYA	84

KISALTMALAR

- a.g.ç. : Adı Geçen Çalışma (Tez)
a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AGİK : Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı
AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
Ar. : Arnavutça
AT : Avrupa Topluluğu
BM : Birleşmiş Milletler (United National)
Bs. : Basım/Baskı
C. : Cilt
Çev : Çeviren
DP : Demokrat Parti (Partia Demokratike)
DP/PD: Demokrat Parti/Partia Demokratike
KKSH : Komisioni I Kontrollit te Shtetit (Devlet Denetleme Komisyonu)
KQZ : Komisioni Qendror i Zgjedhjeve (Yüksek Seçim Kurumu)
M.E.B.: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
M.Ö. : Milattan Önce
M.S. : Milattan Sonra
NATO : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
No : Numara
OSBE : Organization of State Broadcasting Executives
PKSH : Partia Komuniste Shqiptare (Arnavutluk Komünist Partisi)
PPSH : Partia e Punes se Shqiperise (Arnavutluk Emek Partisi)
PS/ ASP: Partia Socialiste/Arnavutluk Sosyalist Partisi
s : Sayfa numarası
S : Sayı
SAA : İstikrar ve Ortaklık Antlaşması (Stabilisation and Association Agreement)
SAP : İstikrar ve Ortaklık Süreci (Stabilisation and Association Process)
SBE. : Sosyal Bilimler Enstitüsü
SHİK : Sherbimi İnformatik Kombetar (Arnavutluk İstihbarat)
SHİSH: Sherbimi İnformatik Shqiptar (Arnavutluk Milli İstihbarat)
SSCB : Sosyalist Sovyet Birliği Federasyonu
STK : Sivil Toplum Kuruluşları
UNMIK: Birleşmiş Milletler Kosova Görev Gücü (United Nations Mission in Kosova)
Ünv. : Üniversitesi
Vol. : Volume (Cilt)
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Arnavutluk, coğrafi olarak Avrupa kıtasında yer almasına rağmen, tarihte ya bir kader ya da bir tercih sonucunda siyasi olarak Avrupa'ya uzak kalmıştır.¹ Avrupa'da bir birlik kurma düşüncesi çok eskilere dayandığı halde somut olarak Avrupa Birliğinin (AB) temeli II. Dünya Savaşından sonra, 1950 yılında atılmıştır.² AB'nin tarihi somut olarak 1950 yılında başladığı halde Arnavutluk ancak 90'lı yılların başında AB ile ilişkiler kurma talebinde bulunmuş ve 1992 yılında "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını" imzalayarak ilk adımını atmıştır.

Arnavutluk- Avrupa Birliği ilişkilerini incelemeden önce, Arnavutluk'un AB ile çok geç bir zamanda ilişkiler kurmasının sebeplerini incelemek gerekir. Bu sebepler çok eskiye dayandığı için Arnavutluk'un II. Dünya savaşı esnasında ve sonrasında uluslararası arenada durumuna bir göz atılması önemlidir. Söz konusu duruma birinci bölümde değinilmektedir. II. Dünya savaşında ve sonrasında Arnavutluk yeni kurulan küçük bir devlet olduğu için uluslararası arenada hala tam anlamıyla söz sahibi değildi. Savaş boyunca, Büyük Güçler Balkanların bu stratejik köşesinden vazgeçmek istemiyorlardı ve resmi olarak Arnavutluk'u İtalya'nın hâkimiyet bölgesi olarak tanıyorlardı. Diğer taraftan komşuları da topraklarını aleyhine genişletmeye çalışıyorlardı. Savaşın getirdiği bu zor ortamda Arnavutluk ayakta kalmaya çalışmıştır.³

Bu noktada, Arnavutluk'un temel endişelerinden biri Balkan ülkelerinin gündemini sürekli meşgul edecek olan "Batının yanında mı yoksa onun karşısında mı olmak?" meselesi olmuştur. Balkanlar'daki savaşlar, dış ve ülkelerinin birbirine tehditler, kaos tarih boyunca devam etmiştir. Bu durum karşısında ne tamamen suçlu ne de tamamen suçsuz sayılamayacak olan Arnavutluk'un bu kaos

¹ Kreshnik Kolonjari, **Komunizmi për Shqipëri** (Arnavutluk İçin Komünizm), Tiran: Gjergj Fishta Yay., 1994, s. 42.

² Rıdvan Karluk, **AB ve Türkiye**, Ankara: Beta Yayıncılık, 2005, s. 4.

³ Valentina Duka, **Historia e Shqipërisë 1912-2000** (Arnavutluk Tarihi 1912-2000), Kristalina-KH Yay., 2007, s. 211.

ortamında dahi tek hayali Batı ve AB olmuştur.⁴ Bu eğilimlere “Lidhja e Prizrenit”⁵ Prizren Birliği’nden⁶ öncesinde de Arnavut klasik şairlerin eserlerinde de rastlanabilir, örneğin, Arnavut Bektaşî bir şairin⁷ kaleminden 1850 yıllarında dökülmüş olan “Batıdan Doğan Kutsal Işık” adlı şiir Arnavutların Avrupa’ya yakınlaşma isteğini açıkça dile getiren bir eserdir.

Savaş bitiminde Büyük Güçler tarafından hâkimiyet bölgeleri ayrıldığında Arnavutluk komünist Rusya’nın himayesinde ve Yugoslavya’nın temsilciliğinde bırakıldı. Ülkede komünist rejimi kuruldu ve Batı ile ilişkiler koparıldı. “Batının yanında mı yoksa onun karşısında mı olmak?” sorusuna, komünist lider Enver Hoca’nın verdiği cevapla Arnavutlar Avrupa’ya sırtını döndüler ve doğuya yöneldiler. Böylece Avrupa hayali yarım asır daha, yani diktatör Enver Hoca’nın ölümünü ve rejimin çökmesini bekleyecekti.⁸

Arnavutluk 90’lı yılların başında, komünist rejiminin bitiminde AB ile ilk diplomatik ilişkiler kurmaya ve aşamalı bir şekilde AB’ye doğru ilerlemeye başladı. Arnavutluk- Avrupa Birliği ilişkilerini incelerken, AB’nin bu ülkenin de dâhil olduğu Batı Balkanlarının beş ülkesine karşı takip ettiği politikanın farklılığı dikkat çekmektedir. Bu politika İstikrar ve Ortaklık Sürecinin (SAP) inisiyatifine dayanmaktadır. Bu nedenle Arnavutluk-AB ilişkilerini incelerken diğer Batı Balkan ülkelerinin durumu da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. AB bu ülkelere karşı aynı politikayı takip ederek, sürekli karışıklık içinde olan Balkan ülkelerinin bölgesel yakınlaşmasını hedeflemektedir. Bu nedenle İstikrar ve

⁴ Paskal Milo, **Bashkimi Evropian, İdeja, İntegrımı, İdentiteti, e Ardhmja** (AB, Fikir, Entegrasyon, Kimlik, Geleceği), Tiran: albPAPER Yay., 2002, s. 5.

⁵ Logor Mile, **Shqiperia në Vitet e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, (Dokumente Arkivash Franceze I, 1876-1879)**, Tiran: İnstituti I Historisë, Mihal Duri Yay., 1978.

⁶ “Lidhja e Prizrenit”, Prizren Arnavut Birliği, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda, tarihte etnik Arnavut halkının yaşadığı Kosova, İşkodra, Manastır ve Yanya vilayetlerinin Bulgarlara, Sırlara, Karadağlılara ve Yunanlılara verilmesini öngören 1877 tarihli Yeşilköy (Ayastafenos) Antlaşması ile 1878 tarihli Berlin Kongresi kararlarını uygulamamak için 20 Haziran 1878’de kurulup 1881 yılı sonuna kadar devam eden siyasi, askeri, kültürel, idari, ekonomik ve yasal bir birliktir. 10–25 Haziran 1878 tarihlerinde Kuzey Arnavutluk’un Prizren şehrinde toplanan birlik; Sultan Abdülhamit’in büyük devletlere boyun eğdiğini görünce, derhal silaha sarılarak Arnavut topraklarını işgale kalkışan düşmanlarına karşı koymalarıdır.

⁷ Naim Frasheri, **Antologjia Shqiptare** (Arnavut Antolojisi), Tiran: Shtëpia Botuese e Librit Shkollor Yay., 1985.

⁸ Spartak Ngjela, **Reformë Shqiptare, Shmangia e Karakterit Tiranik të Politikës** (Arnavut Reformu, Siyasi Tiranlık Karakterinin Defni), Tiran: MNS Yay., 2006, s. 9.

Ortaklık sürecinin sonucunda İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) imzalanması öngörülmekte, bu anlaşmayla da bu ülkelerinin Avrupa'ya entegrasyonu amaçlanmaktadır. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) AB'ye katılım yolunda en önemli adımdır. Bu anlaşma AB'ye katılımı konusunda açık bir vaat içermemesine rağmen, Avrupa Birliği, Batı Balkan ülkelerine karşı katılım konusunda olumlu yaklaşımını sürekli dile getirmiştir. Diğer taraftan, İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasına benzer anlaşmalar imzalayan Doğu Avrupa ülkeleri, bu anlaşmalar sayesinde AB'ye katılabilmişlerdir. Bu durum Batı Balkan ülkeleri için de bir örnek teşkil etmektedir. 3 Nisan 2009'de NATO'ya tam üyelik olan Arnavutluk bütün zorluklara rağmen Avrupa Birliği'ne girmek için çaba göstermektedir ve bu senenin (2009) Mayıs ayında SAA anlaşmasından sonra AB ile üyelik müzakerelerine başlamak için resmi olarak başvurmuştur. AB'ye girme onun için diktatörlük ve istikrarsızlık ile geçen bir dönemin sonu, gelişmeyi ve ilerlemeyi umduğu yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır.

Bu bağlamda, bu çalışma dâhilinde Arnavutluk'un AB ile olan ilişkilerinin ülkenin modernleşme sürecinde önemli bir safha teşkil ettiği 90'lı yıllara kadar olan siyasi tarihin yer veren bir bölümü yer verilmektedir. Devamında ülkede komünist rejimin sona ermesini izleyen döneme, diğer deyişle Avrupa Birliği ile ilişkileri-Arnavutluk arasında halen sürmekte olan siyasi ve ekonomik ortaklık sürecine ve bu sürecin ülkenin modernleşmesi ve demokratikleşmesine getirdiği katkılara dair kapsamlı bir açıklamalara yer verilecektir. Böylelikle, bu çalışma Arnavutluk'ta 1990'ların başından bu yana sürmekte olan siyasi demokratikleşme sürecine Avrupa Birliği'nin İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasını (SAA) önceleyen dönemde ve sonrasında kazandırmış olduğu düşünülen ivmenin içeriği ve boyutlarını etraflıca tartışmayı amaçlamaktadır.

BÖLÜM 1: ARNAVUTLAR VE ARNAVUTLUK: TARİHSEL VE KÜLTÜREL GEÇMİŞ

1.1. Arnavutların Kökenleri ve Tarihçesi

Avrupa ve Asya arasında bir “köprü” veya bir “kavşak”, bir “halk salatası” veya “karışım potası”, Avrupa’da bir “barut fiçisi”, veya bir “düello” alanı olarak nitelenen ve “etnolojik müze” görüntüsü veren Balkanların en eski toplumlarından biri İlirya kökenli Arnavutlardır.⁹ Arnavutlar, Balkan yarımadasının en eski halklarından olup, köklerinin İlirler’e dayandığı kabul edilmektedir.¹⁰ Coğrafyacı Strabon (M.Ö. 63-M.S. 20), “Coğrafya” adlı eserinin 7.kitap 25’nci sayfasında bölgeye Albania dendiğini anlatmaktadır. Fakat, Balkan Yarımadasının batısında otokton olarak yaşayan bu ulus Arvanit, Alvanos (Helen), Arbanas (Slav), Arnebut (Arap) diye de adlandırılmıştır. Arnavutlar ise kendilerini Alban, Arban, Arber, Arbereş, Shqipëtar (kabaca Şiptar diye okunur) diye adlandırmaktadırlar.¹¹ Arnavut, özgün bir ifade olarak “Shqiptar” (Şkipetar) Kartal soyluları demektir.¹² Anadolu Türkleri, Arnavutları ilk defa 737’de (1337) Bizans İmparatorluğu ile yaptıkları ittifak neticesinde tanıdılar.¹³ Arnavutlara bu ismini (“Arnavut” isim olarak) Osmanlılar vermiştir.

Bu isimlerin kökenleri nedir ve etimolojik anlamları nereden ileri gelmektedir sorularına çağdaş Albanolog’ların üzerinde birleştikleri cevaplarına göre, Balkan yarımadasının en eski sakinlerinden olan Arnavutlar, soy itibariyle doğrudan doğruya İlir (İliryalılar)’dan ve dil yönünden Trako-İlir karışımı topluluklardan gelmektedirler. Klasik Yunanistan, Roma ve Bizans yazarlarına nazaran, İlir, Trak, Frik, Daç ve Etrüsklerin dedeleri Kafkasya’dan, Karadeniz kapısından veya Anadolu-Ege yolu ile Balkanlara gelip yerleşen Pëllasget/

⁹ Georges Castellan, **Balkanların Tarihi**, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul: Milliyet Yay., 1995, s. 15.

¹⁰ Eften L., S. Stavrianos, **The Balkans Since 1453**, New York: New York University Press, 1963, s. 8-11.

¹¹ Necip P. Alban, **Bugün ki Arnavutluk**, Ankara: UM Yay., 1975, s. 19.

¹² William M. Sloane, **Bir Tarih Laboratuvarı BALKANLAR**, İstanbul: Süreç Yay., 1987, s. 66-67.

¹³ **İslam Ansiklopedisi**, C. 3, İstanbul: DİA Yay., s. 384.

Pelasglardır.¹⁴ Milattan önce 25–20 yüzyıllarda sosyo-politik ve kültürel bir varlık halinde görülen İlirler, genellikle balkan yarımadasının batısında Tuna Nehri, Adriyatik, İyon, Ege denizleri ile çevrili yerlerde yaşamaktaydılar. Bunların oturduğu topraklara İlirya (İliria) denilirdi.¹⁵ Şemsettin Sami'ye (Sami Frasheri) göre: Kafkasya'da ki 'Albania' yöresinden Balkan yarımadasına göç etmiş olan, Pelasglar'dan inen, İlir'lerin torunu olan Arnavutlar, Avrupa'ya tarımcılık, ev yapımı sanatını ve demir-nikel işletmeciliğini getirmişlerdir.¹⁶ Arnavutlar, Kraya Balkanı ve Erzen Mat havzalarının doğusunu kesen Çermeniko, Dibra Malesia'sı, Komanova Gediği, Kosyak dağlarını içeren Paratiçe tepesini de alan geniş bir bölgeyi ana yurtları olarak kabul etmişlerdir. Arnavutlar burada Vizigotlar, Hunlar, Slavlar, Bulgarlar ve Normanların akınlarına rağmen¹⁷ asırlar boyunca varlıklarını devam ettirmişlerdir.¹⁸

Arnavutlar, Güneydoğu Avrupa halklarından biridir. Arnavutluk kelimesi tarihi süreçte, coğrafya açısından tanımsız bir bölge adı olmuş, etnik açıdan ise tek başlarına başka bir etnik yapıyla beraber yaşamaya gerek duymayan bir topluluk ifadesi olmuştur. Buna rağmen bu homojenlik göreceli de olsa bir farklılık barındırır. Arnavutluk tarihinde milattan sonraki ilk gelişim İliryalıların Romalılara karşı büyük ayaklanmalar gerçekleştirmeleri olmuştur. Özellikle Roma tarihçilerine göre 'Arnavutluk' kelimesi ve onun türevlerinin kullanımı ile ilgili ilk ifadeler bu dönemde rastlanılmaktadır. Milattan sonra 284'ten itibaren

¹⁴ Blerim Çela, **Shqiptarët Ndër Shekuj**, Tiran: Koha Yay., 2001, s. 31. Pelasglar ise bazen Epirote-İlir bazen de Pelasg olarak isimlendiriliyordu, bu da gösteriyor ki –Pelasg ve İlir- aynı ırk (etnisite)'tir. Örnek olarak da; Leleg'ler ve Kaukan'lar sülaleleri gibi. Alpan'a göre, bu ismin etimolojik anlamı, Pelgas "Göl sakinleri" veya Pyllas "Orman insanları"dır. Alpan, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁵ Alpan, **a.g.e.**, s. 20. İlire veya "İ Lire" hür kişi demektir. Sürekli olarak bölgeden bölgeye göçtükleri için, hür insanlar adını almış olma ihtimali yüksek olduğu belirtilmektedir.

¹⁶ Çela, **a.g.e.**, s. 31; Alpan, **a.g.e.**, s. 20-22; Bu çiftçi ulusa Arberes (Arebenes, Arbanes) deniliyordu. Arnavutça, Are 'tarla'; bëres, bënës, banës 'işleyen' demektir. Almanca'da arbeit; iş, çalışma demektir. Bazı tarihi kayıt ve belgelere, sözelimi Alman dilcisi Kretschmer'e göre 'Shqipëtar' ismi ilk kez 1392 yılında görülmüştür. Sufflay ise, bu ismin 1368–1402 yıllarında yaşayan Schipudar veya Schepudar kabilesinden çıktığını ileri sürmüştür. 1635 yılında 'Dictionarum Latino-Epiroticus' sözlüğünü yayımlayan Zadrimalı Papaz Franciscum Blanchum da: 'Gjuha Arbneshe' (Gyuha Arbneşe=Arbneş Dili) veya 'Gjuha Shqipe' (Gyuha Şkipe= Arnavut Dili) sözünü kullanmıştır. Bu terim 1685 Pjeter Bogdani tarafından da zikredilmiştir.

¹⁷ Hysamedin Feraj, **Skicë e Mendimit Politik Shqiptar** (Arnavut Siyasi Düşence Prizması), Tiran: Koha Yay., 1998, s. 42.

¹⁸ Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, İzmir: İzmir Yay., 1940, s.10

Romalıların, İliyalıların yaşadığı yeri 'Epir Eyaleti' olarak tanımları¹⁹ tarihimiz için çok özel bir önem taşımaktadır. Traklarca yerlerinden edildikten sonra batıya gelerek savunması kolay, görkemli tepelerdeki kalelerde yerleşen İlirler, daha sonrada başka etnik gruplarla karışmamışlardır. Böylelikle bugünkü modern Arnavut ulusunun tohumları atılmıştır.²⁰

1.2 Arnavut Kimliği ve Kültürünün Kökenleri

Arnavutların tarihi süreçte özgün bir kimlik oluşturmasında etkili olduğunu düşünülen bazı faktörler bulunmaktadır. Besa²¹ bunların başında gelmektedir. Besa Arnavutların ahlaki gelenek ve göreneklerinin temelinde yer almaktadır ve geleneksel hukukun başyapıtı olan ve 1481'de Leke Dukagjini tarafından yazılan 'Kanuni'de (Kanuni i Leke Dukagjini-Leke Dukagjini Kanunnamesi) önemle vurgulanmıştır. İkinci önemli öge, toplumsal hayat içerisinde aile bağlarının güçlü olmasıdır. Çekirdek aile modernleşme projeleri ile topluma benimsetilmeye çalışılsa da Balkanların diğer yerlerindeki halklar gibi Arnavutlar da yüzyıllar boyunca büyük aileler biçiminde beraber yaşama alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir. Üçüncü önemli faktör, Arnavutların din ve mezhep konularında ortodoks olmamalarıdır.²² Bu bağlamda, Arnavutlar açısından din modernleşme sürecine geleneklerden çok daha az etki yapmaktadır. Farklı inançlara sahip kesimleri olmasına rağmen Arnavutlar yekpare bir ulus yapısını büyük bir gururla korumuşlardır.²³ Yine de din konusunda son zamanlarda durumun biraz farklılaşmaya başladığını teslim etmek gerekmektedir. Tüm bunlara, Arnavutların köklü devlet geleneklerine sahip olmaları, zor şartlara dayanıklı bir topluluk olarak bilinmeleri, patriarkal aile yapısını muhafaza etmiş olmaları, savaşçı ruha sahip olmaları, bunlara binaen de Batıda hâkim sanat ve

¹⁹ Castellan, a.g.e., s. 20.

²⁰ William M. Sloane, **Bir Tarih laboratuvarı Balkanlar**, İstanbul : Süreç Yay., 1987, s. 68-69.

²¹ **Besa**; Andetme, Ahdetme, şeref sözü, yemin etme, söz vermek. Arnavutlarda gerektiği yerde ve kan hasımları arasındaki yemin'dir.

²² Della Rocca, a.g.e., s. 11.

²³ Leka, **Të Drejtat e Shqipnisë Ethnike**, Tiran: Ablin Yay., 2001, s. 7.

estetik değere biraz daha yabancı kalmış olmaları²⁴ eklenebilir. Tüm bu unsurların Arnavutluk'un modernleşme ve demokratikleşme sürecinde dikkate alınması bir zorunluluktur.

1.2.1 Arnavut Dili

Arnavutça, esas olarak Arnavutluk'ta, daha az sayıda da Balkanlar'ın güneyinin öbür kesimlerinde, İtalya'nın doğu kıyısı boyunca (Arbereshët e İtalisë), Yunanistan'ın Kuzeyinde, Ukrayna'da ve Türkiye'nin Trakya ve Ege kesiminde yaşayan etnik Arnavutların konuştuğu, Hint-Avrupa ailesine bağlı dildir. Hint-Avrupa dillerinin bağımsız bir kolunun günümüzdeki tek temsilcisidir.²⁵ Günümüzde Arnavutça'nın iki ana lehçesi; Geg ve Tosk, bulunmaktadır. Shkumbini ırmağı bu lehçelerin konuşulduğu bölgeler arasında sınır çizer. Geg lehçesinin çeşitli biçimleri kuzeyde, Tosk ise güneyde yaygındır.²⁶ En eski yazılı kayıtlar, Geg bölgesinde ortaya çıkarılan ve İtalyanca yada Yunanca'ya dayalı, bazen Osmanlı-Arap harflerinin kullanıldığı yazılardır. Eski belgelerde kullanılan dil bugünkü Arnavutça'ya benzemekle birlikte farklı lehçe özellikleri gösterir.

Arnavutça'nın kökeni Hint-Avrupa dil grubunda olmakla beraber çeşitli dillerden birçok kelime almış, dil çok sesliliğe sahip, 36 harfli bir alfabesi vardır. 1909'da Geg lehçesi temel alınarak Latin alfabesi kullanan standart bir Arnavutça geliştirilmiş ve resmi dil olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Enver Hoca'nın –bir Toska- komünist rejiminin başına gelmesiyle dil lehçesi de doğal olarak Toska lehçesi temel alınarak değiştirilmiştir. Tüm bu farklılıklara rağmen Arnavutlar açısından lehçe farklılıkları, aşağıda da tartışıldığı üzere dinsel farklılıklar gibi ulusal bütünlüğe

²⁴ Edith Durham, **The Burden Of The Balkans**, Tiran: Shtëpia Botuese naum Veçilharxhi Yay., 1998 (**Brenga e Ballkanit**); Rose Wilder Lane, **The Peaks of Shala**, (Majat e Shalës, Një Kritikë e Disa Udhëtimeve Midis Fiseve Malësore të Shqipërisë) Tiran: Dituria Yay., 2004.

²⁵ Leka, **a.g.e.**, s. 75-76.

²⁶ Yunanistan'da yaşayan Arnavutlar Toska lehçesini, İtalya'dakiler Arberesh'ler (Tosk ile Geg karışımı ve değişik en az olan lehçedir), eski Yugoslavya'da ki Kosova, Makedonya, Karadağ Arnavutları ise tamamen Geg lehçesini kullanırlar. Türkiye'de yaşayan ve anadili Arnavutça olan göçmenler ise; eğer Selanik'ten göç etmişse Tosk lehçesi ve şivelerini konuşur, Kosova, Makedonya, Sırbistan, Karadağ'dan göç etmişler ise Geg lehçesi ve şivelerini konuşurlar.

halel getiren unsurlar olarak algılanmamaktadır. Arnavut ulusal düşüncesi başka uluslarda fay hattı teşkil edebilecek farklılıkları ulusal birlik, dayanışma ve gelecek idealleri uğruna etkisizleştirmeyi başarmıştır. Bunda tarih boyunca kendi kültür ve kimliklerini korumak adına verdikleri zorlu mücadelelerin etkisi büyüktür.

1.2.2 Arnavut Etnik Kimliği

Osmanlıların, Kosova (1389) ve Niğbolu zaferlerinden sonra Balkanlarda kurdukları hâkimiyet Arnavutlarla ilişkisinin başlangıcını teşkil etmektedir.²⁷ Bu yakınlık yaklaşık beş asır boyunca devam etmiş, bu arada Arnavut ulusunun büyük çoğunluğu Müslümanlığı benimsemiştir.²⁸ Arnavutların İslamlaşmasının Arnavut ayaklanmalarını tahrik eden papazların etkisinin kırılması kadar, bölgede hızlı bir biçimde yerleşen Bektaşî ileri gelenlerinin etkileri büyüktür. Özellikle Osmanlıların Arnavutlara itibar etmeleri sebebiyle Arnavutlar saraya alınarak yetiştirilmiş ve üst düzey devlet kademelerine yerleştirilmişlerdir. Böylece Osmanlı-Arnavut ilişkileri karşılıklı hizmet esasına dayanmış ve Osmanlının yıkılıp Arnavutluğun bağımsızlığını kazanmasına kadar da devam etmiştir.²⁹ 19. yüzyılda ortaya çıkan uluslaşma süreci, buna bağlı olarak gelişen azınlık sorunları ve dış güçlerin etkisiyle İmparatorluğun iyice zayıflaması çeşitli ayaklanmalara sebep olmuştur. Özellikle Balkan savaşlarının ardından Osmanlı devleti ile coğrafi bir bağı da kalmayan Arnavutlar 28 Kasım 1912'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Böylece Arnavutluğun modern tarihi başlamıştır.³⁰

Osmanlı döneminde dört vilayete (Etnik Arnavutluk) ayrılmış olan Arnavutluk yapılan anlaşmaların ardından parçalanmış ve şu anda ki milli sınırları oluşturulmuştur. Arnavutların demografik dağılımına özen göstermeden yapılan bu sınır düzenlemeleri Arnavut ulusuyla komşuları arasındaki ilişkilerin kaderini büyük ölçüde belirleyecektir. Öte yandan, söz konusu anlaşmalar Arnavut

²⁷ Rezart Mezani, **İttihat ve Terakki, Arnavutlar ve Arnavutluk**, İzmir: Ege Üniv., Sos., Bil., Ens., Tarih/Yakınçağı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 18.

²⁸ Luan Malltezi, **Beteja e Fushë-Kosovës dhe Shqiptarët 1389**, Tiran: Koha Yay., 1999, s. 13-15

²⁹ Hysamedin Feraj, **a.g.e.**, s. 49, 56, 57, 68.

³⁰ Hysamedin Feraj, **a.g.e.**, s. 69; Alpan, **a.g.e.**, s. 65-68.

devletinin içişlerinde de çeşitli düzenlemeleri öngörmüştür.³¹ Birinci Dünya savaşının patlak vermesi ile beraber tarafsız kalma isteğine karşın Arnavutluk geçici olarak işgal altında kalmıştır. Birinci Dünya savaşının bitmesinden sonra yapılan çeşitli anlaşmalar neticesinde işgaller sona ermiştir. Arnavutluk İkinci Dünya savaşının başlamasına kadar Kral Ahmet Zogu'nun monarşik yönetimi altında idare edilmiş ve İkinci Dünya savaşından bu krallık yerini komünist rejime bırakmıştır. Her iki rejim de kendi açısından Arnavutluk'un modernleşmesi açısından kapsamlı projeler yürütmeye çalışmışlardır. Bununla birlikte, bu rejimlerin dahi Arnavutluk'un özgün, geleneksel ve de katı kültürel karakteristiklerine dikkat ederek bu projeleri idame ettirmeleri gerekmiştir. Arnavutluk'un topografik yapısı geçmişte yabancı kültürlerin sokulmasına nasıl engel teşkil etmişse, bu kulturkampf politikalarına da o nispette direnmiştir. Bu faktörün Arnavutluk'un AB ile olan ilişkileri çerçevesinde de dikkate alınması gerekmektedir.

1.2.3 Arnavutların Din Anlayışı

Arnavutlar tarihte birçok dini kabul etmişlerdir. Kabul edilen dinler, çeşitli dönemlerde, farklı biçimlerde ortaya çıkmış, değişik ve kalıcı özellikler taşımışlardır. Hıristiyanlığı benimseyen kesim arasında özellikle Ortodoksluk önemli taraftar bulmuştur. Ortodoksluk 4. asırdan itibaren kabul edilmeye başlanmış ve 8. asırda Arnavut kiliselerin Fener Rum Patrikhanesine bağlanması ile beraber daha geniş bir nüfuz alanına sahip olmuştur. Katoliklik ise daha sınırlı bir kabul görmüş ve belli kesimler tarafından benimsenmiştir. Fakat azınlık olmaktan kurtulamamıştır.³²

Arnavutların kabul ettikleri son din İslam'dır. İslamlaşma Osmanlıların Balkanları fethiyle başlamıştır. Bu topraklarda ilk fetihler 1352 yılında başlamış ve 14. yüzyılın sonları ve 15. yüzyılın boyunca devam etmiştir. Arnavutluğun Osmanlı İmparatorluğuna ilhak tarihi ise 1449 yılı olmuştur. İlk etapta bireysel ve elit tabaka çevresinde yayılan İslam'ın, halkın kitleler halinde kabulü ise 17.

³¹ Leka, **a.g.e.**, s. 181-185.

³² Külçe, **a.g.e.**, s. 31-32.

yüzyılı bulmuştur. Daha sonraki yıllarda ise bölgede Katoliklik gerilemiş, İslam ise şehirlerde yaygınlaşmıştır. Arnavutlukta İslamlaşmanın birçok sebebi bulunmaktadır. İtikada dair etkenler açısından İslam'ın bir alternatif olma özelliği dikkate değerdir. Bunu destekleyen diğer bir faktör ise iskân faaliyetlerin³³ başarılı olmasıdır. Arnavutların İslamlaşmasıyla yakından alakalı bir konu da Boşnakların İslamlaşmasıdır. İslam'ın Boşnakların arasında hızla yayılması ve Bogomillerin (Boşnak kilisesi) etkin faaliyetleri neticesinde Arnavutların İslamlaşması daha kolay gerçekleşmiştir.³⁴ Dini olmayan sebeplerin başında ise; cizye, haraç ve diğer sorumluluklardan kurtulmak için halkın Hıristiyanlığı terk etmesi gelmektedir.³⁵ Diğer bir faktör ise Katoliklik-Ortodoksluk arasında ki çekişmenin iki tarafı da zayıflatmış olmasıdır.³⁶ Açıkça anlaşılmaktadır ki, Bizans Ortodoksluğu hâkimiyetinden duyulan korku, dolayısıyla Arnavut kimliğini kaybetme endişesi Arnavutların arasında Katolikliğin yayılmasına sebebiyet vermiştir. Sırlardan gelen tehditler ise yine “Arnavut kimliğine dair endişeler” nedeniyle³⁷ alternatif Osmanlı-İslam hâkimiyetine izin vermiştir.³⁸ Diğer deyişle, Arnavutlar tarihleri boyunca, ya bağımsızlıklarını devam ettirmişler, ya da bağımsızlıkları tehdit altına girdiği dönemlerde etnik ve kültürel kimliğini koruması açısından gerekli özerkliği kendine sağlayan kuvvetlerin himayesini kabul etmişlerdir.

Arnavutlukta yeni bir İslamlaşma dalgası 19.yüzyılda, Batılı güçlerin desteğini alan Hıristiyan misyonerlerinin faaliyetlerini kendi hakimiyeti için tehlikeli bulan Yanyalı Ali Paşa tarafından başlatılmıştır.³⁹ İzlenen kültür politikaların neticesinde Ortodoksların bu yöndeki faaliyetleri engellenmiş ve

³³ Çela, **a.g.e.**, s. 258.

³⁴ Barti, **a.g.e.**, s. 42–43.

³⁵ Barti, **a.g.e.**, s. 27.

³⁶ Barti, **a.g.e.**, s. 36–37.

³⁷ Della Rocca, **a.g.e.**, 9.

³⁸ Anton Kole Berishaj, “İslamizmi-Molle Sherri apo Alternative e Vetme Shpetimi e Shqiptareve”, (45-60), Edisyon, “**Feja Shqiptaret Europa**”, Gjilan: Drita Yay., 1994, s. 52

³⁹ Çela, **a.g.e.**, s. 258.

Bektaşi tekkelerinin çalışmalarıyla İslamlaşma süreci Güney Arnavutlukta da etkili olmuştur.⁴⁰

Böylelikle, modern zamanlara uzanan bu dönem boyunca çeşitli dinsel ve kültürel gruplar oluşmuştur. Bunlar; Müslüman Arnavutlar, Katolik Arnavutlar, Ortodoks Arnavutlar, Arnavutlaşan Slav kökenli Müslümanlar ve Slav kökenli Müslümanlardır. Öte yandan, ortodoks olmayan İslam anlayışı Arnavutların milli ve kültürel özellikleri korumasına yardımcı olmuştur.⁴¹ Bunun ardında İslam'ın diğer komşulardan, özellikle Bulgarlardan, daha önce kabul edilerek Arnavutları Osmanlı devletinde imtiyazlı bir konuma getirmesi de bulunmaktadır.⁴² Öte yandan, göze çarpan bir diğer ayrım dini kurumlara dairdir. Arnavutlar yukarıda da belirtildiği gibi ulusal kimliklerini öne koyan anlayışları nedeniyle dini merkezi kurumlara (Patrikhane, Papalık ve Halifelik) mesafeli durmuşlardır.⁴³

1912'de kazanılan bağımsızlıkla beraber 400 yıl süren İslamlaşma süreci sona ermiştir. Artık bu aşamadan itibaren Hıristiyan ve Müslümanlar arasındaki etkileşim daha da yoğunlaşmış ve bu yoğunluk hayatın her safhasında görülen dini bir çözümlenmeyle sonuçlanmıştır. Bu sonuçta milli ve etnik farklılıklar öne çıkmış, dini farklılıklar ise ikinci plana atılarak bir homojenleşme süreci başlamıştır. Bu yüzden Arnavutluk'ta dini durum hiçbir zaman etnik bir sorun hale gelmemiş ve kabul edilen dini anlayıştan (Katoliklik, Ortodoksluk ve İslam) hiç biri devletin resmi dini olarak kabul edilmemiştir. Din milli bir problem hale gelmemiş, her grubun özel temsilcisi olmuştur.⁴⁴ İkinci Dünya Savaşı'na kadar süren monarşi döneminde devlet din açısından özgürlükçü ve de laik karakterini sorunsuz bir biçimde sürdürmüştür.⁴⁵

⁴⁰ Barti, **a.g.e.**, s. 42–43.

⁴¹ Della Rocca, **a.g.e.**, 9-10.

⁴² Külçe, **a.g.e.**, s. 32–33.

⁴³ Sloane, **a.g.e.**, s. 68–69.

⁴⁴ Aleksander Popovic, **a.g.e.**, s. 19-20; Ramiz Zekaj, **Zhvillimi Kulturës Islame te Shqiptaret Gjatë Shekullit XX**, Tiran: 2001, s. 26.

⁴⁵ Ali Musa Basha (Prof. Dr.) ile **Röportaj**, Arnavutluk Müslüman Diyanetinin Sözcüsü, Ocak 2002'de gerçekleştirilmiştir; Popovic, **a.g.e.**, s. 28.

Bununla birlikte, Enver Hoca'nın yalnızcılık politikasına sarılan rejimiyle birlikte özgün ama önemli değişiklikler olmuştur.⁴⁶ Dine dair değerlendirmeler dönem dönem farklılıklar göstermiş olsa da sonuçta dini teşkilatlar ortadan kaldırılmıştır.⁴⁷ Özellikle, 1967'den sonra Çin ile kurulan ittifak 1978'e kadar devam etmiş ve bu tarihten itibaren bütün dinler yasaklanmış, ateizm anayasada yerini almıştır.⁴⁸ Komünizm rejimin yerleşmesiyle dine karşı, din adamlarına ve dini kurumlara karşı propaganda yapılmış ve 28 Aralık 1976 yılında yenilenen Anayasanın 37'inci Maddesi “ *Devlet hiçbir dini tanımaz, bilimsel düşüncüyü yaymak için ateizm propagandası yapar ve bu yolla 'bilimsel materyalist dünya görüşü'nü vatandaşlara benimsetecektir.*” ve 55'inci Maddesi “*Din dâhil olmak üzere ideolojik organizasyonlar oluşturmak yasaktır. Her türlü ideolojik provokasyon ve propaganda yasaktır.*” şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca Nisan 1977 yılında ise “*İncil ve Kur'an kaynaklı şahıs ve yer isimlerinin iptal edilmesini*” ön gören bir yasanın kabul edilmiştir. Enver Hoca bunu yapmakla, bundan sonra Arnavut toplumunun bilimsel materyalist dünya görüşü ilelebet karakteri olacağını düşünmüştür.⁴⁹

Komünist rejimin yıkılmasını takiben Yugoslavya ve Sovyet bloğunda olduğu gibi din toplumsal hayata geri dönmüştür. Bunun ötesinde, 1990'lı yıllarda sonra hakim ideolojinin kırılması bazı kültürel dinamiklerin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu döneme uygun bir bakış açısı ile yaklaşıldığında yeni bir sosyal hareketlilik ve bunun etrafında şekillenen yeni bir kitlesel dönüşüm göze çarpmaktadır. Bu dönüşümün taşıdığı iddialar arasında; yerellik, milliyetçilik ve dinsellik iç içe girmiş durumdadır. İşte komünizmden sonra Arnavut toplumunda bu açıdan yaklaşılmalıdır. Açıkça görülen hem geleneksel anlayışın kısmen de olsa dirilmiş olduğu hem de açık toplum olma yolunda bir kimlik bunalımı ile karşı karşıya kalındığıdır. Bu dönem içerisinde dini oluşumu etkileyen ve yönlendiren bazı ögeler göze çarpmaktadır. Bu ögeler demokratikleşme, dışa

⁴⁶ Ömer E. Lüten, Birgül Demirtaş Coşkun, **Balkan Diplomasisi**, Ankara: ASAM Yay., 2001, s. 69.

⁴⁷ Della Rocca, a.g.e., s. 10; Popovic, a.g.e., 39.

⁴⁸ **Arnavutluk 28 Aralık 1976 tarihli anayasa, 37. ve 55. Madde'leri**

⁴⁹ Nicholas Pano, **Feja ne Shqiperi: Trashegimia e Epokes Komuniste** (Arnavutluk'ta Din: Komünist Dönemin Mirası), Te Drejtat e Njeriut, (54-68) Reviste 3-Mujore e Qendres per te Drejtat e Njeriut, Cilt. 9, No.1 (37), 2004, s. 62.

açılma, yeni ekonomik modellerin ortaya çıkması, yeni kurumsal düzenlemeler ve bireysel çapta ortaya çıkan kimlik arayışıdır. Kuşkusuz bu durum AB'nin Batı Balkanlarda kimlik dönüşümü üzerine inşa ettiği modernleştirme projelerini yürütenlerin dikkatini gerektirmektedir.

1.3 Bağımsızlıktan Komünist Rejime Arnavutluk (1912–1944)

Arnavutlukta Osmanlı hâkimiyeti 1912 yılında sona ermiştir. Arnavut aydınlarının (Rilindasit) liderliğinde 28 Kasım 1912 yılında bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk'un sınırları da 10 Temmuz 1913 tarihinde yapılan Londra Konferansı'nda belirlenmiştir.⁵⁰ Yabancı bir veliaht vasıtasıyla aslında büyük güçlerin vesayeti altına konan Arnavutluk dünya savaşı döneminde uğradığı Yunan ve İtalyan işgalleri ile karışıklıklar nedeniyle sıkıntılı yıllar yaşamıştır.⁵¹ 1920 yılında Arnavut aydınlarının bağımsız Arnavutluk için harekete geçmeleri ve bugünkü başkent Tirana'da bir hükümet oluşturmaları İtalyan işgalini sona erdiren bir süreci başlatmıştır.⁵² Paris Barış Konferansında Arnavutluk'un sınırları belirlenmiş⁵³ bu devlet Aralık 1920'de de Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmiştir.⁵⁴ Arnavutluk'un bu tarihten İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemine demokratik kuvvetleri temsilen papaz Fan Stilian Noli ve toprak beylerinin egemenliğini simgeleyen Ahmet Zogu arasındaki siyasal mücadele damgasını vurmuştur.⁵⁵ 1928 yılında Zogu hanedanlığını ilan etmiş ve ülke büyük ölçüde faşist İtalya'nın kontrolüne girmiştir. Zogu'nun kısa hanedanlığı İtalya'nın

⁵⁰ Hysni Myzyri, **Historia e Popullit Shqiptar**, (Arnavut Halkının Tarihi), Tiran: Shtepia Botuese e Librit Shkollor Yay., 1995, s. 144-145; Süleyman Külçe, **a.g.e.**, s. 12.

⁵¹ Oktay Göktaş, **Balkanların Anahtar Ülkesi: Arnavutluk**, Ankara: Gazi Üniv., Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995, s. 3.

⁵² Hysni Myzyri, **a.g.e.**, s. 160; **Historia e Shqiperise**, <http://www.shqiperia.com/kat/gj1/kid/182/Artikuj-mbi-historine.html>, son erişim 2.3.08.

⁵³ Lüttem, Demirtaş Coşkun, **a.g.e.**, s. 69.

⁵⁴ Misha Glenny, **Balkanlar 1804-1999, Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, İstanbul: Sabah Kitapçılık, 2001, s. 29; **Historia e Shqiperise**, <http://www.shqiperia.com/kat/gj1/kid/182/Artikuj-mbi-historine.html>, son erişim 2.03.08.

⁵⁵ Hysni Myzyri, **a.g.e.**, s. 169-174; Etrit Shkreli, **Citizenship: A Historical Comparasion Of The Albanian and Turkish Citizenship In The 20 th Century**, Ankara: Bilkent Üniv., Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002, s. 59.

fiili olarak Arnavutluk topraklarını ele geçirmesine kadar sürmüştür.⁵⁶ İtalya buradan Yunanistan'a başarısızlıkla sonuçlanacak bir saldırı da başlatmıştır.⁵⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın Arnavutlar açısından en büyük sonucu tüm Arnavut unsurların kukla da olsa tek bir yönetim altında toplanmış olmasıdır. Almanlar Kosova bölgesini Arnavut yönetimine vermiştir.⁵⁸ Fakat öte yandan Arnavut komünistler faşist işgalcilere karşı etkili bir direniş başlatmışlardır. Yugoslav komünistlerinin desteğiyle Kasım 1941'de "Partia Komuniste Shqiptare-PKSH" (Arnavutluk Komünist Partisini) kurulmuş⁵⁹ başına da Komünist Arnavutluk devletinin kurucusu olacak Enver Hoca getirilmiştir.⁶⁰ Arnavutluk, II. Dünya Savaşı'nın ardından sosyalist ideolojiyi benimseyerek, Soğuk Savaş dönemini Doğu bloğunun şemsiyesi altında geçirmiştir. Arnavutluk, gerek iç siyasette gerekse dış ilişkilerde alışlagelmişin dışında bir sürece girmiştir. Hatta Arnavutluk'taki sosyalist rejim, bölgedeki özdeş rejimlerden daha uzunca bir süre ülke topraklarında etkinliğini sürdürmüştür.⁶¹ Bu durum Sovyet hâkimiyetinin sürdüğü diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi Arnavutluk'ta da demokrasiye giden süreç için büyük bir engel oluşturmuştur. Enver Hoxha gibi bir diktatörün uzun bir süre iktidarda kalması da, demokrasi bilincini zaafiyete uğratmıştır.⁶²

⁵⁶ Anareta Brahim, **Arnavutluk'un Kapitalizm Sistemine Geçiş Süreci ve Bugünkü İthalat-İhracat Olanakları**, İzmir: DEÜ, Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 4; Hysni Myzyri, **a.g.e.**, s. 181-182, 196-197; A brief history of the institution of the President of the Republic, <http://www.president.al/english/pub/presidentet.asp>, son erişim 20.7.2008.

⁵⁷ A brief history of the institution of the President of the Republic, <http://www.president.al/english/pub/presidentet.asp>, son erişim 20.7.2008; Hysni Myzyri, **a.g.e.**, s. 197.

⁵⁸ Hysni Myzyri, **a.g.e.**, s. 207.

⁵⁹ Enver Hoxha, **Kur Lindi Partia** (Partinin Doğuşu -Arnavutluk Komünist Partisi), Tiran: 8 Nentori Yay., 1978.

⁶⁰ Lüttem, Demirtaş Coşkun, **a.g.e.**, s. 69.

⁶¹ Elisabeth et Jean Paul Champeseix, **a.g.e.**, s. 28.

⁶² Spartak Ngjela, **Reforme Shqiptare, Shmangia e Karakterit Tiranik te Politikës** (Arnavut Reformu, Siyasi tiran Karakterinin Defni), Tiran: MNS Yay., 2006, s. 10-12; Kreshnik Kolonjari, **Komunizmi Per Shqiperine**, Tiran: Gjergj Fishta Yay., 1993, s. 45-46; Elisabeth et Jean Paul Champeseix, **L'Albanie, ou la Logique du Desespoir** (Ar. Shqiperia ose Logjika e Deshpërimit), Tiran: Elena Gjika Yay., 2000, s. 17.

1.3.1 Enver Hoxha (Hoca) Dönemi (1944–1985)

Soğuk Savaş döneminde Arnavutluk'un iç ve dış politikaları bakıldığında, Arnavutluk genel anlamda sosyalist bloğun başatları olan Rusya ve Çin ekseninde politikalar izlemiştir. Arnavutluk, komünist rejimin 1944'te kurulmasından 1948'e kadar Yugoslavya'nın etkisinde kalmıştır. 1948 yılı Haziran ayında bozulan Sovyetler Birliği ile Yugoslavya ilişkileri ve sonucunda Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılması Arnavutluk ile Yugoslavya arasındaki sıcak dönemin sona ermesine⁶³ yol açmıştır.⁶⁴ Bundan sonra Arnavutluk 1960lı yılların başına kadar Sovyetlerin himayesine girecektir.⁶⁵ Doğu Bloğunun lideri olan Sovyetler Birliği ile olan sıcak ilişkiler sonucu Arnavutluk, 1955 yılında önce Varşova Paktı'na, sonra da 15 Aralık'ta Birleşmiş Milletler Örgütüne üye olmuştur.⁶⁶ 1961'de Hoca ve Stalin'in halefi Kruşçev arasındaki sert tartışma Arnavutluk'un Sovyetlerden kopmasına ve sosyalizmin ilkelerine daha sıkı bağlı kaldığı görülen Çin ile yakınlaşmasına sebep olmuştur.⁶⁷

Bununla birlikte, Çin'den iktisadi anlamda önemli destek gören Arnavutluk, özellikle Mao'nun ölümünün ardından iki ülke arasındaki görüş ayrılıklarının derinleşmesi sonucu,⁶⁸ 1978'de bu ülkeyle ilişkilerini koparmış ve yalnızcılık politikaları izlemeye başlamıştır.⁶⁹ Arnavutluk için Hoca'nın 1985 yılındaki ölümüne kadar olan yeni dönemi, güçlü bir ülkeye bağlı olmadan

⁶³ Enver Hoca bu durumu ise şöyle açıklıyordu; "...Tito'nun başını çektiği Yugoslav sosyalizmi kapitalist-revizyonist olması gerek, ama aslında o burjuvazi-kapitalizm sosyalizmidir. Marxizm ve Leninizme karşı olan bu ideoloji ile Tito sosyalizme ihanette bulunmuştur. Bu da gösteriyor ki burjuvazi ABD ve İngiltere Marx ve Lenine sadık kalmak isteyenlere Tito vasıtasıyla bir "Truva Atı" sokmak istemektelerdir ..." Kaynak; Enver Hoxha, **Eurokomunizmi Eshte Antikomunizem**, Tiran: 8 Nentori Yay., 1980, s. 47-48.

⁶⁴ Ramiz Alia, **Enveri Yne** (Bizim Enver), Tiran: 8 Nentori Yay., 1988, s. 90; Hysni Myzyri, **a.g.e.**, s. 221.

⁶⁵ **A.g.e.**, s. 232; Ramiz Alia, **a.g.e.**, s. 338; Enver Hoxha, **a.g.e.**, s. 47; Elisabeth et Jean Paul Champeseix, **a.g.e.**, s. 33; Kreshnik Kolonjari, **a.g.e.**, s. 47-48.

⁶⁶ Oktay Göktaş, **a.g.ç.**, s. 15.

⁶⁷ Elisabeth et Jean Paul Champeseix, **a.g.e.**, s. 33; Enver Hoxha, **İmperializmi dhe Revolucioni**, s. 50-51; **Historia e Shqipërisë**, www.shqiperia.com, 20.5.2008; Oktay Göktaş, **a.g.ç.**, s. 16.

⁶⁸ Enver Hoxha, **İmperializmi dhe Revolucioni**, s. 25; Ayrıca; Enver Hoxha, **Eurokomunizmi Eshte Antikomunizem**, s. 50.

⁶⁹ Lütem, Demirtaş Coşkun, **a.g.e.**, s. 71.

yürütülen dış politikayı içeren, yalnızcılığı kabul eden bir dönem olmuştur. Ama bu dönemde ekonomik sorunla en ağır şekilde yüzleşmek zorunda kalınmıştır.⁷⁰

Arnavutluk Çin'den de ilişkilerini koparttıktan sonra, 1980'ler boyunca üç komünist ülkeyle "Kuzey Kore", "Laos" ve "Vietnam" ilişkilerini sürdürmüştür. Özellikle 1984 ve sonrasında İtalya, Fransa, Almanya, Macaristan, Türkiye, Polonya ve Çekoslovakya ile de ticari ve diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmıştır.⁷¹ Dış bağlantıyı asgari düzeyde tutan Enver Hoca'nın yeni politikası, ülkenin ekonomik yönden zayıflamasına ve ekonomik krizlere yol açmıştır. Dış yardım alamadığı için ekonomik yönden çok güçsüz olan Arnavutluk'un, bu politika ile kalkınmasının mümkün olamayacağı düşüncesi demokratikleşme hareketini ortaya çıkarmıştır.⁷² Dünyanın en diktatör ve baskıcı rejimlerinden birisini uygulayan Hoca, ülkesinde demokratik liderlerin ve düşünürlerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Arnavutluk'ta sosyalizmi inşa etmek ve onu kendine yeten bir ülke haline getirebilmek için, dost görmediği emperyalist-revizyonist kuşatmaya ve ülkesi içindeki karşıtlarına karşı uzlaşmaz bir mücadele yürütmüştür.⁷³ Mao ve Stalin'in baskı sistemlerinin en sert ve acımasızını felsefe olarak almasıyla, dini inanışları yasaklamış, ülke dışına yapılan seyahatleri engellemiş, hukukun üstünlüğünü geçersiz saymış, muhalefeti acımasızca yasaklamış, halk arasında eşitsizliği uygulamıştır. Uygulanan rejim sonucu Arnavutluk kapılarını tüm dünyaya kapatmıştır. Enver Hoca ise tarihin en katı diktatörlerinden biri olmuştur.⁷⁴

1.3.2. Ramiz Alia Dönemi (1985–1992)

1980'lerin başlarında sağlık durumu kötüye giden Enver Hoca aktif politikadan çekilmeden önce veliahtı olarak Ramiz Alia'yı benimsemiştir.⁷⁵ 1985'te Hoca'nın ölümü üzerine partinin yönetimine geçen Alia her ne kadar

⁷⁰ Oktay Göktaş, **a.g.ç.**, s. 17.

⁷¹ Elez Biberaj, **Shqipëria ne Tranzicion, Rruga e Veshitë Drejt Demokracisë** (Albania in Transition, The Rocky Road to Democracy), Tiran: Ora Yay., 2001, s. 55; Oktay Göktaş, **a.g.ç.**, s. 17-18.

⁷² Elez Biberaj, **a.g.e.**, s.20-21.

⁷³ **A.g.e.**, s. 53-54

⁷⁴ **A.g.e.**, s. 52.

⁷⁵ Valentina Duka, **a.g.e.**, s. 301-304.

göreve geldiği gün Arnavutluk'un genel siyasetinde sapmalar olmayacağını⁷⁶ vurgulasa da ülkenin bulunduğu ekonomik krizden ve de değişen konjonktürün etkisiyle dış politik çizgisini pasif durumdan aktif hale getirmek zorunda kalmıştır.⁷⁷ Alia 1987 yılından itibaren komşu ülkelerle ilişkilerini normalleştirmeye başlamıştır.⁷⁸ SSCB'deki değişim rüzgârları ve beraberindeki “glasnost-açıklık” ve “perestroyka-siyasi sistemin, devlet örgütünün ve hükümet organlarının yeniden yapılanması” politikaları Arnavutluk'u da etkilemiştir. Balkan ülkelerinde ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerde birer birer rejim çöküşlerinin yaşanması, Çavuşesku ve Jivkov gibi diktatörlerin devrilmesi Arnavutluk'u reformlara ve demokrasi sürecine itmiştir. Balkanlar'da cereyan eden bir krizin bu coğrafyadaki diğer ülkelere sıçraması domino taşlarının hareketlerine benzediğinden, Ramiz Alia için değişen şartlar demokratik bir süreci kaçınılmaz kılmıştır.⁷⁹

Böylelikle, Arnavutluk demokratikleşmeye doğru dönüşü olmayan bir yola girmiştir.⁸⁰ Öyle ki uzun zamandır yalnız kalan Arnavutluk artık insan hakları ile ilgili bütün yükümlülüklerini yerine getireceği vaadiyle 15 Eylül 1990'da Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)'e katılmak için istekte bulunmuş ve bu yeni süreçle birlikte Ramiz Alia ilk defa olarak BM toplantısına katılmıştır.⁸¹ Ülkedeki öğrenci eylemleri bu arada hız kazanmış,⁸² Alia'yı ülkenin bundan sonraki politik hayatına damgasını vuracak isimlerden biri olan ılımlı sosyalist Fatos Nano'yu başbakan atamaya zorlamıştır.⁸³ Bu sırada pek çok Arnavut derme çatma teknelerle İtalya'nın Brindisi limanına doğru harekete geçmiştir. Böylelikle

⁷⁶ Ramiz Alia ile Raportaj (Panorama Gazetesi, 21.10.2007): **Nuk Shkuam Ne në Gjermani, po Erdhën Gjermanët në Tiranë** (Biz Almanya'ya gitmedik, Alman'lar Tirana'ya geldiler), <http://www.panorama.com.al/index.php?id=6299>, son erişim 27.3.2008; Ayrıca Ramiz Alia; 1985 yılında Enver Hoca'nın ölüm merasiminde de sonrasında da, Arnavutluk Komünist Partisinin liderliğine getirilmesiyle lider Enver Hoca'ya bağlılığını ifade ederek ülke siyasetinde değişiklik olmayacağını belirtmiştir.

⁷⁷ Valentina Duka, **a.g.e.**, s. 305.

⁷⁸ **A.g.e.**, s. 315-316.

⁷⁹ **A.g.e.**, s. 314, 321-325; Elez Biberaj, **a.g.e.** s. 136.

⁸⁰ Valentina Duka, **a.g.e.**, s. 326.

⁸¹ Oktay Göktaş, **a.g.ç.**, s. 28.

⁸² Elez Biberaj, **a.g.e.**, s. 89.

⁸³ Valentina Duka, **a.g.e.**, s. 330-331.

Arnavutluk'taki demokratikleşme sancısı Avrupa'yı önemli derecede etkilemiştir.⁸⁴

Arnavutlukta ilk çok partili seçimler bazı sıkıntılarla⁸⁵ Mart 1991'de yapılmıştır. Uluslararası gözetim altında gerçekleştirilen bu seçimlerde 250 sandalyenin 169'unu Nano liderliğindeki sosyalistler (PPSH) kazanırken demokrat reformcu Demokrat Parti (DP) ancak 75 sandalye kazanabilmiştir. Bu seçimlerde, Yunanistan'ın desteğiyle kurulan "Omonia Derneği"nin de Yunan Azınlığı temsilen bu seçimlerde 5 sandalye de Partisi kazanmıştır.⁸⁶ Bununla birlikte, Nano gerekli siyasal reformlar yapılmadan ülkeyi demokratik bir biçimde yönetmenin imkansızlığından yakılarak⁸⁷ bir süre sonra istifa etmiştir. 1991'deki seçimlerde sosyalistler liderliğini korusa da⁸⁸ Sali Berişa yönetimindeki DP en büyük muhalefet partisi olarak ortaya çıkmıştır. 1992 yılında yapılan seçimlerde ise DP iktidarı devralmıştır.⁸⁹

Yarım yüzyıl boyunca dikta rejimi altında yaşayan Arnavutluk'ta demokratik kurumları kurmak ve işletmek kaçınılmaz olarak zor olmuştur. Geniş patronaj ağı ülkede yolsuzlukların ve kayırmacılığın kronikleşmesine yol açmış olduğundan iktidarlara manevra alanı hemen hemen hiç kalmamıştır.⁹⁰ Fakat bu durum sadece Arnavutluk'a özgü bir durum değildir. İlginçtir ki, Arnavutluk'un durumu aynı blokta yer almış Doğu Avrupa ülkelerinden çok Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte demokratikleşme çabaları gösteren eski SSCB topraklarındaki Türk Cumhuriyetlerine benzemektedir. Bu durum AB'nin Arnavutluk'un demokratikleşme sürecinde yapacağı katkıları da Doğu Avrupa'dan farklı bir biçimde etkileyecektir.

⁸⁴ **A.g.e.** s. 331-332.

⁸⁵ Elez Biberaj, **a.g.e.**, s. 163.

⁸⁶ Edith Harxhi, Mal Berisha, **Komploti Greko-Komunist Kundër Demokracisë Shqiptare** (Arnavut Demokrasisine Karşı Yunan -Komünist Komplosu), <http://www.edsh.org/kombi/repsh-qiperise/komploti1.htm> , son erişim 30.11.2007; Valentina Duka, **a.g.e.**, s. 332.

⁸⁷ Elez Biberaj, **a.g.e.**, s. 164,181.

⁸⁸ Artan Fuga, **Majtas JO Djathtas** (Sola HAYIR Sağa), Tiran: Ora Yay., 2003, s. 75.

⁸⁹ Lüttem, Demirtaş Coşkun, **a.g.e.**, s. 71.

⁹⁰ Erhan Türbedar, "Ekonomik Sorunlar ve Siyasi İstikrarsızlık Kışkıracından Kurtulamayan Ülke: Arnavutluk", **Stratejik Analiz**, Ankara: S. 23, Mart 2002, s. 30–31.

BÖLÜM 2: AVRUPA BİRLİĞİNİN İSTİKRAR VE ORTAKLIK POLİTİKASINI ÖNCELEYEN DÖNEMDE ARNAVUTLUK'UN DIŞA AÇILMA VE DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİ

Arnavutluk sosyalist bloğun hem ekonomik hem de politik anlamında en kapalı toplumuydu. Bu yüzden dış dünya ile ilişki kurması süreci diğer sosyalist devletlerinkine oranla daha kritik bir gelişme yaratmıştır. 1990 sonrası Arnavut toplumunda yasadışılığın çok yüksek olması, ülkenin demokratikleşmesi ve Euro-Atlantik entegrasyonlara dahil olması büyük engel teşkil ettiği⁹¹ değerlendiriliyordu.

Avrupa Birliği'nin tecrübe itibarıyla Arnavutluk'un dışa açılma sürecinde fazla bir rol oynamadı. Oynamamasının Arnavut akademisyenlere göre haklılık payı olduğu belirtiyorlar. Çünkü yarım asra yakın dış dünya ile ilişkisini kesen Arnavut yönetimi, Brüksel etrafındaki ülkelerin bizi tanımadıklarını ve bunun için bizim dünyaya kendimizi tanıtmaya ihtiyacını doğurmuştur.⁹² Buna 90 sonrası Tiran yönetiminin dış Arnavutlar (Kosova ve Makedonya) ile ilgili politikaları da eklenince 2000'li yılları beklemek gerekti. Ama Arnavutluk ile tarihsel ilgisi olan devletler –ki bunlardan bazıları AB üyesi devletlerdir - İtalya ve Yunanistan gibi- Arnavutluk'un Batıya entegrasyonunda ya önemli rol oynadılar ya da kendi çıkarları doğrultusunda engel olmaya başladılar. Bilindiği üzere, Arnavutluk 31 Mart 1991 yılında ilk defa çok partili sistemiyle seçimlere girmiştir. Ama yine 45 sene Arnavutluk'u yöneten "Parti e Punës së Shqipërisë-PPSH" (Arnavutluk Emek Partisi-AEP) tek başına iktidar olarak seçimleri kazanmıştır. Bu seçimlerden sonra ülkedeki tansiyonlu durumu rahatlatmıyor ve sosyo-ekonomik kaos her geçen gün artıyordu.⁹³ Bu aralar deniz yoluyla İtalya'ya ve kara yoluyla

⁹¹ Elda Papa, "Tregtia e Sovranitetit Shtetëror: Forcimi i Ekonomisë Informale në Shqipëri", (Devlet Egemenliğinin Ticareti: Arnavutluk'ta Kayıt Dışı Ekonominin Güçlenmesi), http://revistapolis.com/index2.php?option=com_content&task=view&id=49&pop=1&page=0&Itemid=51 son erişim 13.12.2008

⁹² Fatos Tarifa, "Europa Adriatike: Zgjerimi i NATO-s në Ballkanin Perëndimor" (Adriyatik Avrupa'sı: NATO'nun Batı Balkanlarda Genişlemesi), **Politika & Shoqëria**, Revistë Shkencore e Institutit Të Sociologjisë & Institutit Të Studimeve Politike e Sociale, Viti i 9-të i botimit, Nr. 16 Cilt. 9, No. 1 (16), 2006, ss 29-38.

⁹³ Luan Shahollari, Ilir Gëdeshi, "Pluralizmi Dhe Politikati Ekonomike:Konvergimi Drejt Një Modeli Ekonomik Dhe Social Në Shqipëri" (Pluralizm ve Ekonomi Politikaları:

komşu Yunanistan'a göçler önüne geçinemeyecek kadar büyüdü.⁹⁴ Muhalefette olan Sali Berişa her geçen gün güçleniyordu ve erken seçim istiyordu. ABD ve merkezi Avrupa ülkelerinden destek alındığını belirten Berişa, "Dünya Yardım Ediyor, Biz Yöneteceğiz", "Maaşlar Avrupa'daki Gibi", "Her Köylü Ailede Telefon Hattı" "Avrupa Gibi Arnavutluk İstiyoruz" parolalarıyla halktan destek toplayan ve iktidara baskı yapan Berişa, bir sene sonra (22 Mart 1992) iktidara gelince beklediği Brüksel merkezli yardımların ve yatırımların gerçekleşmeyince⁹⁵ rotasını farklı ülkeler ve özellikle İslam ülkelerini çevirmesine neden olduğu belirtmiştir.

Arnavutluk'un bu geçiş süreci çok acı idi ve en önemlisi 1997'de olmak üzere Arnavutluk'ta derin iç sorunlar baş göstermiş ve hatta uluslararası müdahale gerektirmiştir.⁹⁶ Arnavutluk'un komünizm sonrasında günümüze kadar dışa açılma ve demokratikleşme sürecini daha iyi anlamak için beş ana kısımda toplamak mümkündür. Arnavutların "ekonomik geçiş süreci" olarak adlandırdıkları dönemi Luan Shahollari ve İilir Gëdeshi akademisyenlerinin daha rahat anlaşılması bakımından bu geçiş sürecini beş aşamada toplamak daha anlaşılır hale geleceğini belirtiyorlar. *Birinci aşama; Ocak 1991- 22 Mart 1992, İkinci aşama; 22 Mart 1992 – 26 Mayıs 1996, Üçüncü aşama; 26 Mayıs 1996 – 29 Haziran 1997, Dördüncü aşama; 29 Haziran 1997 – 3 Temmuz 2005, Beşinci ve son aşama; ise 3 Temmuz 2005'den günümüze olan dönemdir.*⁹⁷ Bu beş aşamayı sadece ekonomik bağlamından yanı sıra sosyo-politik olaylarıyla açıklayacak olursak aşağıdaki gibi olacaktır. Fakat bu dönemleri, yani ilk üçü ve dördüncü aşamanın ilk dört-beş yılını açıklarken, Arnavutluk'un ekonomik refahı,

Arnavutluk'da Yeni Bir Sosyal ve Ekonomik Modele Doğru), **Studime Sociale, Pluralizmi Politik dhe Mendimi Politik Shqiptar**, Tiran: Reviste e İnstitutit Të Sociologjisë, Cilt. 1, No. 2, 2007, s. 58.

⁹⁴ Sonila Danaç, Teuta Graždani, Arolda Elbasani, "Migracioni, Kthimi Dhe Marveshjet E Ripranimit", ss. 8-26, (Göç, Dönüş ve Yeniden Kabul Anlaşmaları), "Kthimi Dhe Ripranimi, Rasti i Shqipërisë" (Dönüş ve Yeniden Kabulü: Arnavutluk Örneği), **Organizata Ndërkombëtare për Migracionin**, Tiranë, Ağustos 2006, s. 8.
[http://www.iomtirana.org.al/al/E-Library/books/Kthimi%20dhe%20Ripranimi%20\(last%20version\).pdf](http://www.iomtirana.org.al/al/E-Library/books/Kthimi%20dhe%20Ripranimi%20(last%20version).pdf) son erişim 23.04.2009

⁹⁵ Luan Shahollari ve İilir Gëdeshi, **a.g.m.**, s. 58.

⁹⁶ James Pettifer, Miranda Vickers, **Çështja Shqiptare Riformësimi i Ballkanit** (The Albanian Question: Reshaping the Balkans), Tirana - New York, Bota Shqiptare & Edicioni "LIBRI" Yay., 2007, s. 104.

⁹⁷ Luan Shahollari, İilir Gëdeshi, **a.g.m.**, s. 57-61.

NATO ve AB'ye yolunda ki entegrasyonu, istikrar ve demokratikleşmeyi dış faktöre (Kosova, Yunanistan, İtalya ve Makedonya) birebir bağlı olduğu gözden kaçırılmaması gerek bir diğer husustur. İlk üç aşamayı ve dördüncü aşamanın 2000 yılına kadar ki kısmını bu bölümde ele alınırken, son bölümde ise dördüncü aşamanın 2000 yılı sonrası ve son olan beşinci aşama yani 2005 günümüze kadar olan aşama ele alınacaktır.

2.1. 1990 Yılına Kadar Arnavutluk'un (Demokratikleşmesine) Genel Bir Bakış

II. Dünya savaşında Arnavutluk Batı Antifaşist ittifakının hâkimiyetinde olduğu halde savaştan sonra takip ettiği iç politika sonucunda komünist Doğu ile yakınlaşmaya başlamıştır. Süper güçlerin Batı-Doğu bloklarının pazarlığı sonucunda Arnavutluk, II. Dünya savaşından sonra SSCB'nin kontrolü altında, Yugoslavya'nın temsiline bırakılmıştır. Bu doğrultuda gereken anti demokrasi istihbarat organları da kurulmuştur. Bütün bunların anlamı ise, Arnavutların Avrupa'dan ve "Demokratik Batı"dan uzaklaştırılması olmuştur.⁹⁸ Avrupa ülkelerinde II. Dünya Savaşından sonra diktatörlüğe yol açan rejimler Nazizm (Almanya), faşizm (İtalya) son bulmuş, yerine plüralizm temelli olan rejimler kurulurken Arnavutluk hükümeti, Sovyet Rusya'sı ve Yugoslavya'nın etkisi altında komünizme giden yolunu takip etmiştir. Böylece Avrupa'dan uzaklaşarak, daha çok bu rejimi uygulayan Rusya ve Çin ile yakınlaşmıştır.⁹⁹ İktidardaki komünist hükümetinin ideolojisini özetlemek gerekirse, batı eğilimine karşı savaş,¹⁰⁰ Batı Uygarlığına karşı düşmanlık ve "dost olmayanlarla" yanlış bir dostluktur¹⁰¹ (Yugoslavya, Sovyet Rusya'sı ve Çin) ve ardından gelen ayrılık ve izolasyon olmuştur.

⁹⁸ Xhonatan Sill, "Skemat e Enver Hoxhës për Prishjen me Rusinë dhe Kinën", *Gazeta Albania*, <http://www.gazeta-albania.net/news.php?id=141> son erişim 20.2.2008, (Yazı "New York Times"dan Albania Gazetesi için tercüme edilmiştir).

⁹⁹ Hysni Myzryri, *Historia e Popullit Shqiptarë*, Tiran: Sh.Botuese e Librit Shkollor Yay., 1995, s. 223.

¹⁰⁰ *Politika e Sigurimit dhe e Mbrojtjes së Republikës së Shqipërisë* (Arnavutluk Cumhuriyetinin Güvenlik ve Savunma Stratejisi), Tiran: 1995, s. 18-19.

¹⁰¹ *Bashkimi* Gazetesi, 3 Ekim 1947, s. 4.

1990'ların başından itibaren Avrupa'daki sosyalist rejimlerin çökmesinin ardından Arnavutluk'ta da anayasada demokratik kurumların oluşturulması ve işletilmesine dair değişiklikler yapılması yönündeki talepler ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Arnavutluk'un anayasası 1946 yılında yapılmıştır.¹⁰² 1950'de Anayasada sosyalizmin kurulmasıyla ilgili değişiklikler yapıldı. Bu hükümler 28 Aralık 1976 tarihli yeni Anayasaya da yansdı. Ülkenin adı Arnavutluk Halk Sosyalist Cumhuriyeti olarak değiştirildi. 1976 Anayasası ülkede proletarya diktatörlüğünü, tek partili siyasi rejimi güçlendirdi. Arnavutluk yönetimi Sovyet ideolojisinden farklı, aynı zamanda kapitalizm karşıtı bir yol izlemekteydi. Anayasaya göre Arnavutluk, sosyalizmi başlıca olarak kendi gücüyle kurmuştu. Anayasaya göre ülkede özel mülkiyet yasaklanmış ve üretim araçları üzerinde sosyalist mülkiyet hâkimdi. Eğitim ve sağlık hizmetleri ücretsizdi. 1967 yılından itibaren tüm dini kurumlar kapatılmıştır.¹⁰³

Arnavutluk'un demokratikleşmesi sürecindeki en önemli adımlardan biri anayasa değişikliği yapılmasıydı. Daha demokratik bir Arnavutluk Anayasası 1991 yılında kabul edildi. Çok partili sistemi benimseyen Anayasa, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini de düzenlemekteydi. İfade, din, basın, örgütlenme, toplantı ve gösteri hakkı gibi hakların yanı sıra, işçilere grev hakkı da tanınmakta ve eğitim sisteminin, komünist rejim dönemindeki standartlara uygun olması öngörülmekteydi.¹⁰⁴ Anayasa, dört yıllık aralıklarla genel oyla seçilen ve "Halk Meclisi" olarak adlandırılan tek meclisli bir yasama organı öngörmektedir. Cumhurbaşkanı, beş yıllık bir süre için Parlamento tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı, hükümet kararnamelerinin anayasaya aykırılığı konusunda karar vermek, Başbakanı atamak, olağanüstü hal ilan etmek, meclisi feshetmek ve seçimleri yenilemek gibi¹⁰⁵ oldukça önemli yetkiler verilmiştir.

¹⁰² Alesker Aleskerov, **Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri**, Ankara: Ankara Üniv., Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007, s. 166.

¹⁰³ Alesker Aleskerov, **a.g.ç.**, s. 240-241.

¹⁰⁴ **A.g.ç.**, s. 309-310.

¹⁰⁵ www.presidenti.al son erişim 14.5.2008, (Cumhurbaşkanlığının resmi web sitesi).

2.2. Çoğulcu Demokrasiye Geçiş ve Demokratikleşme Çabaları

Arnavutluk Emek Partisi Tirana Üniversitesi öğrencilerinin baskılarına daha fazla dayanmayarak 11 Aralık 1990 tarihinde siyasi çoğulculuğu kabul etti. Bir gün sonra öğrencileri destekleyen bir grup entelektüel tarafından Demokratik Parti (PD) kuruldu.¹⁰⁶ Kuruluşun ilk günlerinde “Demokrasi”, “Özgürlük” ve “Avrupa” sloganlarıyla eski diktatörlüğe karşı taraftar toplamaya başladılar.¹⁰⁷ Bu andan itibaren, ülkenin demokratikleşme süreci iki önemli siyasal liderin politikaları itibarıyla aşama aşama gelişmeye başlayacaktır.

2.2.1. Alia ve Nano Yönetimi 1990-1992

Ocak 1991- 22 Mart 1992 dönemi demokratikleşme sürecinin ilk aşaması olarak kabul edilebilir. 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması Doğu Avrupa ülkelerinde yeni hareketlenmelere yol açmıştır. Doğu bloğu ülkelerinden ilk çoğulcu demokrasiye adım atan Polonya iken Arnavutluk en son sırada kalmıştır. Bunun anlamı ise, *yönetimi birkaç kişinin elinden alıp hukuk devleti olma yoluna girilmiş olmasıdır.*¹⁰⁸ Arnavutluk’un resmi olarak 31 Mart 1991 diktatörlükten çoğulculuğa geçiş sürecin başlangıcıdır.¹⁰⁹ 50 sene sonra ilk defa çok partili sistemle seçimlere gidilmiştir. Yarım asır sonra yurt dışına çıkıp girebilme imkanları elde edildiği, özel mülkiyetin az da olsa verilmeye başladığı dönemdir.¹¹⁰ Halkın ilk defa açık bir şekilde büyük bir fakirlik ve işsizlik problemiyle karşı karşıya kaldığı, bunun için yasal olmayan yollarla (dağlardan günlerce yürüdükten sonra Yunanistan’a ve eski gemi ve teknelerle İtalya’ya gitmeleri) diğer ülkelere gitmesi de bu döneme damgasını vurmuştur. Bu arada, yarım asır yönetimde olan ve alt yapısı güçlü olan komünist partisi seçimleri kazanmış ve Arnavutluk bir yıl sürecek olan çok çalkantılı sosyo-ekonomik bir

¹⁰⁶ Blendi Kajsia, “Vdekje Politikës, Liri Popullit! - Kriza e Përfaqësimit në Shqipëri” (Siyasete Ölüm Halka Özgürlük!- Arnavutluk’ta Temsil Krizi), **POLIS 5**, No 5, 2008, s. 8-9.

¹⁰⁷ Blendi Kajsia, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁰⁸ White, Stephen, Judy Batt, ve Paul G. Lewis, **Developments in Central and East European Politics**, Durham: Duke University Press, 2007, s. 125.

¹⁰⁹ Gëzim Krasniqi, “Nga “Revolucioni i Kadifenjtë” tek “Restaurimi i Kadifenjtë”: Trashëgimia Komuniste në Poloni dhe Shqipëri” (“Kadife Devrimi”nden “Kadife Restorasyonu”na: Polonya ve Arnavutluk’ta Komünist Miras), **POLIS 5**, No 5, 2008, s. 79.

¹¹⁰ **1991-92: Fundi i Një Epoke** (1991-92: Bir Dönemin Sonu), <http://www.albanie-albanais.com/2008/12/1991-92-fundi-i-nj-epoke.html> son erişim 19.01.2009.

döneme girmiştir. Bu dönemde, komünizmi hatırlatacak olan ne varsa¹¹¹ (üretim yapan fabrikalar dahi) yok edilmiştir. Bu dönem ayrıca insani yardım dağıtmak bahanesiyle dış güçlerin asker ve polis ve çeşitli istihbarat güçlerinin 45 yıl sonra Arnavutluk'a ayak bastığı dönemdir.¹¹²

İkinci aşama 22 Mart 1992 – 26 Mayıs 1996 arasındadır. Bu dönemde erken seçimler yapılır ve nihayet komünist olmayan bir parti olan Demokrat Parti-DP (PD-Partia Demokratike) iktidar olur.¹¹³ DP'nin başkanı olan Sali Berişa, Ramiz Alia istifasıyla Cumhurbaşkanı olur ve başbakan olarak da Aleksander Meksi'yi atar. Bu dönem Arnavut halkının ABD ve Avrupa'dan çok şey beklediği bir dönemdir. İlk defa Avrupa Birliği ile ekonomik ilişkilerin başladığı dönemdir. Örneğin, Arnavutluk'un AB ile 11 Mayıs 1992'de Ticaret ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.¹¹⁴ Bu dönemde Berişa iktidarı ticaret üzerine devlet tekeli kaldırmış ve serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Artık ticaret devletin kontrolünden yavaş yavaş çıkmaya başladığı dönemdir. Bununla birlikte, ekonomik ve siyasi reformların aslında rehabilitasyon değil de “şok” yarattığı bir döneme girildiği çok geçmeden anlaşılmıştır.¹¹⁵ Batı'dan beklediği yardımları ve ilgiyi göremeyen Berişa 96 yılında yapılacak seçimlerde yerini sağlamlaştırmak için demokratik olmayan hamleler yapmıştır. Fakat muhalefeti susturmaya çalışması, medya üzerine kontrolü elinde tutmak için uğraş vermesi, komünist bürokratları farklı bahanelerle tazminat hakkı tanımadan işlerinden uzaklaştırması, yasa değişikliğiyle başkanlık sistemine geçmek istemesi muhalefetin aslında izolasyonunu değil de güçlenmesine sebebiyet vermiştir.¹¹⁶

Üçüncü aşama 26 Mayıs 1996 – 29 Haziran 1997 arası dönemdir ki, Arnavutların önemli krizlerle baş etmek zorunda oldukları kritik bir zaman sürecidir. Bu dönem üzerine çok farklı sesler çıkıp, farklı değerlendirme ve

¹¹¹ **Thyerja eTabuve** (Tabuların Yıkılışı), <http://www.albanie-albanais.com/2008/12/thyerja-e-tabuve.html> son erişim 23.5.2009.

¹¹² **1991-92: Fundi i Një Epoke** (1991-92: Bir Dönemin Sonu), <http://www.albanie-albanais.com/2008/12/1991-92-fundi-i-nj-epoke.html> son erişim 19.01.2009.

¹¹³ Luan Shahollari, İtir Gëdeshi, **a.g.m.**, s. 58.

¹¹⁴ **EUROPIAN**, No. 1, Ocak 2004, Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı'nın Resmi Dergisi s. 4.

¹¹⁵ Luan Shahollari, İtir Gëdeshi, **a.g.m.**, s. 58; Elez Biberaj, **Shqipëria në Tranzicion**, s. 201; Nuray Bozbora, **a.g.m.**, s. 163.

¹¹⁶ Blendi Kajsiu, **a.g.m.**, s. 11-13.

yorumlar yapılmaktadır. Fakat inkar edilmeyecek olan şu ki; bu dönemde ekonomi yerle bir olmuş, devlet kurumları yok sayılmış, merkezi yönetim bir çok ilin kontrolünü kaybetmiş Toska-Gega arasında bir iç savaşın eşliğinde gelinmiş,¹¹⁷ onlarca hatta yüzlerle ifade edilecek olan ölümler yaşanmış, ordu silahlarının büyük bir kısmı sivillerin eline geçmiş, dış istihbarat servisleri ülkede istedikleri gibi at koşturmuşlardır.¹¹⁸ Türkiye'nin Tirana'da eğitim hizmeti veren kolej yönetici, personel ve çalışanları hariç Tirana'da temsilciliği olan ABD, AB, Rusya Çin ve diğer ülkelerinin diplomasi misyonlarının çalışanları ve yabancı tüm sivil toplum kuruluşlarının çalışanları ülkeyi terk ettiği dönemdir.

Bu dönem halkın ekonomik anlamda neredeyse her şeyini kaybettiği, piramit bankerler krizinin patlak verdiği,¹¹⁹ silah depolarının yağmalanarak silahların halkın elinde geçtiği ve bütün fitiller ateşlenmiş olduğu bu dönemde yönetimin uluslararası müdahalenin gerçekleşmesi için dünyaya seslenip medet umduğu çok sancılı dönemdir. Arnavutluk'un bu durumunu fırsat bilen Yunanistan'ın Vorio-Epir (Mega-İdea) emellerini hayata geçirme cesaretini bulduğu ve Arnavutluk'un ortasına kadar kendi askerlerini gönderdiği görülmektedir. Dahası Yunanistan'da ekmek parasına çalışan yüz binlerce Arnavut işçiyi Tiran ile olan sorunlarında şantaj olarak kullanmayı etkin bir dış politika haline getirmiştir. Bu dönem içinde binlerce Arnavut hiçbir gerekçe gösterilmeden Yunanistan'dan gönderilmiştir.¹²⁰

Dördüncü aşama 29 Haziran 1997 – 3 Temmuz 2005'tir. Ancak bu bölümde bu dönemin 2001 yılına kadar ki süreci ele alınacaktır. 2001 ve sonrası süreç ise bir sonraki bölümde detaylarıyla yer verilecektir. Bu dönem önceki dönemi sosyo-ekonomik istikrarı toparlamakla geçmesi beklenirken, Sırpların Kosova'yı resmen işgali ve Arnavutlara yönelik etnik temizlik politikaları

¹¹⁷ Roberto Marozzo Della Rocca, **Shqipëria, Rrënjët e Krizës** (Arnavutluk: Bir Krizin Kökeni), Tiran: Shtëpia e Librit Yay., 2000, s. 12-13.

¹¹⁸ Gjergj Xexo, "**Viti i Mbrapshtë 1997 --1. Piramidat e pushtetit. Çfarë ndodhi në vitin 1997?**", (1997 Uğursuz Yıl—1 İktidarın Piramitleri. 1997 Yılında ne Oldu?), <http://www.albanie-albanais.com/2007/12/viti-i-mbrapsht-1997-1-piramidat-e.html> son erişim 19.01.2009.

¹¹⁹ Roberto Marozzo Della Rocca, **a.g.e.**, s. 19.

¹²⁰ Gjergj Xexo, "**Viti i Mbrapshtë 1997 --1. Piramidat e Pushtetit. Çfarë Ndodhi në vitin 1997?**"

Sosyalist Başbakan Nano'yu Yunanistan'a yakın durmaya sevk etmiştir. Yunanistan ile çok samimi ilişkiler kurmasına rağmen yine de Sosyalist hükümet halkın baskısı nedeniyle¹²¹ Atina'ya rağmen Kosova'da yapılan soykırıma sessiz kalamamıştır. Uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde sesini yükseltmeye çalışmış ve yapıcı politikalar üretmeye çabalamıştır. Bu arada bu bölgedeki ABD çıkarlarının altını çizmek gerekmektedir. ABD Balkanların bu bölümüyle etkin bir biçimde ilgilenmeye başlamıştır ki bu da Tiran yönetiminin Sırbistan karşıtı politikalarına ayrıca bir güç vermiştir. Öte yandan, 2001 yılında Makedonya'nın (FRYM) Arnavutlar üzerine baskı kurmaya başlamasıyla başlayan çatışmalar yine Fatos Nano iktidarını burada da hem Tiran hem Priştina hem Üsküp hem de bölge için yapıcı politikalar üretmeye zorlamıştır. Tirana yönetiminden üretilen bu yapıcı politikalar ise bundan sonraki dönemde ABD ve AB tarafından Arnavutluk'un ödüllendirilmesini zemin hazırlamıştır. Yine bu dönem Arnavutluk ve çevre ülkelerinde yaşayan Arnavutlar için zor bir dönem olsa da ekonomik ve politik reformların yapılmaya çalışıldığı dönemdir.

Arnavutluk 1991 genel seçimleriyle çok partili siyasal yaşama başlamıştır. Bununla birlikte, Balkanların diğer bazı kısımlarında olduğu gibi Arnavutluk da 1991 sonrasında anarşinin ve siyasal çalkantıların çok olduğu bir ülke haline gelmiştir. Anarşi, siyasal istikrarsızlık, ekonomik çöküntü, iç ve dış problemler 2001'den sonra iyileşme göstermişse de son 2-3 seneye kadar devam eden geçiş sürecinin en belirgin özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990-92 yılları arasında, daha sonra 1997 yılında çıkan ekonomik kriz bir anarşi ortamına zemin hazırlamıştır.¹²² 1998 ve 1999'da Sırpların Kosovalı Arnavutlar üzerine başlattığı soykırım, buna ilaveten de 2001 yılında Makedonya'nın Arnavut azınlık üzerinde baskı kurmaya başlamasıyla başlayan çatışmalar geçiş sürecinde yaşanan

¹²¹ **Kronika e një Rikthimi : Shpaga e të Mundurve (2004 – 2005).** (Bir Kroniğin Dönüşü: Yenilmişlerin Misillemesi 2004-2005), <http://www.albanie-albanais.com/2008/09/kronika-e-nj-rikthimi-shpaga-e-t.html> son erişim 18.03.2009.

¹²² Murat N. Arman, **Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü**, İzmir: DEÜ, Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007, s. 199.

sorunların süreklilik kazanma eğiliminde olduğunu düşünen Batıyı harekete geçirmiştir.¹²³

Arnavut toplumu komünizm sonrası demokratikleşmeyi konsolide etmeye çalışmıştır fakat komünizmden kalma kurumlarla bunun mümkün olmadığı artık açıkça görülmeye başlamıştır.¹²⁴ Eski ve yeni siyasi liderler de demokrasi konusunda da yeterli birikime sahip değillerdir.¹²⁵ Bununla birlikte, Arnavut toplumu komünizm sonrası sosyal kimliğin yeniden belirlenmesine ihtiyaç duymuştur. Özellikle de komünist yönetim altında terkedilmiş bulunan etnik, dinsel ve kültürel temelli sosyal kimlikler, bu geçiş döneminde yeniden önem kazanmıştır. Bu durum aynı zamanda geçiş döneminin siyasi iktidar mücadelesine de farklı boyutlarda yansımıştır.¹²⁶

Komünist yönetimin profesyonel ve idarî kadrosu daha çok Güneyli Toska'lardan oluşmuştur. Ancak 1992 genel seçimlerinden sonra iktidara gelen DP liderlerinin çoğu Kuzeyli Gega'lardan olması eski elitleri ve temsil ettikleri komünist değerleri büyük bir baskı altında bırakmıştır.¹²⁷ Bu konudaki en çarpıcı örnek ise, daha sonra görüleceği gibi 1997'deki banker krizi esnasında iktidardaki Gegalardan olan Sali Berişa'nın izlediği yanlış ekonomi politikalarına karşı yükselen muhalefetin Toska ve de sosyalist karakteristiğidir.¹²⁸ Bu Toskacılık

¹²³ Nuray Bozboru, **a.g.m.**, s. 154.

¹²⁴ Blendi Kajsiu, **a.g.m.**, s. 6.

¹²⁵ Luan Shahollari, İtir Gëdeshi, **a.g.m.**, s. 53.

¹²⁶ Nuray Bozboru, **a.g.m.**, s. 155.

¹²⁷ **Hapja e Një Faqeje Të Re: Armët e Vogla dhe të Lehta në Shqipëri** (Yeni Bir Sayfanın Açılışı: Arnavutluk'ta Küçük ve Hafif Silahlar), Qendra e Edukimit Për Paqe Dhe Çarmatim (Cpde) Dhe Saferworld, Aralık 2005, s. 5.
<http://www.saferworld.org.uk/images/pubdocs/Albania%20ALB%20prelims.pdf> son erişim

¹²⁸ Toska-Gega, Müslüman-Hıristiyan gibi ayrımlarının resmiyet düzeyde olmazsa da hep yapılmıştır. Yakın tarihten örnek vermek gerekirse, Kral Zogu zamanında Gega'lar, komünizm zamanında Toska'lar vardı (Ramiz Alia kuzey İşkodra'lı hariç). Berişa zamanında çoğunluk Gega'lar, 1998'den sonra gelen sol iktidarlar (İtir Meta hariç, Müslüman-Bektaşlı) Cumhurbaşkanından başlayarak bütün bakanlar ve yardımcılıarı ile rektörler (bir tanesi hariç) okul müdürleri, istihbarat, polisiye, askeriyede ki neredeyse tüm kadrolar Toska'lardan oluşması bir rastlantı olmadığı düşünülmesi gerektiği değerlendirilmeler yapılmıştır. 2005 ve sonrası Berişa iktidarı ise orta bir yolu bulma çabasında olsa da Gega'lar daha fazla olduğunu belirtmek gerek. Ama bu ayırmada bahsetmişken de şunun da altını çizmek gerek. 90 sonrası Toksa ve Gega ayırımından kasıt daha çok; Gega derken daha çok vatansız olan ve çok küçük bir Katolik nüfus hariç çoğunlukla Müslümanlar kastedilmektedir. Katolikler fazla değilse de Vatikan'ın desteklediği PDK-Hıristiyan Demokrat Partisi de var, Toksa derken ise

hareketinin ardında Yunanistan'ın bulunduğu dair çeşitli fikirler mevcuttur. Toksa-Gega çatışmasının aşikare ortaya çıktığı dönem ise, Kosova'yı Adriyatik denizine bağlayacak olan Durres-Kukes yolunun yapılmaya başladığı 2007 yılıdır. Özellikle de bu yolun ihalesi Amerikan-Türk ortaklığı olan Bechel-Enka şirketine verilmesi Yunanistan'ın hiç hoşuna gitmemiştir.¹²⁹

Arnavutluk'taki demokratikleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen ve 1991'de yapılan çok partili seçimler elli yıllık komünist geleneğin terk edilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.¹³⁰ Şu da belirtilmelidir ki, Arnavut siyasetçiler Arnavutluk'un demokratikleşmesi ile Arnavut azınlığın bulunduğu komşu ülkelerin demokratikleşmesi arasında organik bir bağlantı bulunduğunu iddia etmişlerdir. Böylelikle, Balkanlardaki genel Arnavut sorununun çözümü ile Balkanların genel olarak demokratikleşmesi ve Arnavutluk'un demokratikleşmesi aynı çizgi üzerinde algılanmıştır.¹³¹

Arnavutluk'ta 1990 yılı başları ile demokratik çok partili yaşama geçiş için yapılan 31 Mart 1991 genel seçimleri arasındaki dönemde üç önemli gelişme olmuştur. Bunlardan birincisi, komünist tek parti yönetimine karşı fikirselsel ve eylemselsel düzeyde gelişen demokratik harekettir. İkincisi, bu gelişmelere karşı komünist rejimin resmi ve yasal temsilcilerinin yanıtıdır. Üçüncüsü ise demokratik muhalefetin resmi örgütlenmesidir.¹³² Doğu bloğundaki demokratikleşme yönünde esen değişim rüzgârları ve ilintili olarak Arnavutluk'un dış ilişkilerinde başlattığı liberalleşme, Arnavutluk iç siyasetindeki kısıtlayıcı rejim için büyük çelişkiler yaratmıştır. Bu çelişkinin de etkisi ile toplumda iç siyasetin demokratikleşmesi yönünde yükselen talepler Ramiz Alia ve partisini iç siyasette yeni düzenlemeler yapmak zorunda bırakmıştır.¹³³

belli bir çoğunluk Ortodokslardır ki bu Ortodokslardan bazıları çıkar için kendilerini Yunan Azınlık olarak tanımlamaktadır.

¹²⁹ Kastriot Myftaraj, "Lufta Civile Toskë-Gegë Për Rrugën Durrës-Kukës", *Gazeta Sot*, 29 Ekim 2007.

¹³⁰ Nuray Bozbora, *a.g.m.*, s. 156.

¹³¹ Roberto Marozzo Della Rocca, *a.g.e.*, s. 15; Nuray Bozbora, *a.g.m.*, s. 156.

¹³² Nuray Bozbora, *a.g.m.*, s. 157.

¹³³ *A.g.m.*, s. 158.

Arnavut aydınlarının başı çektiği muhalefet, Öğrenci Birliği ile Demokratik muhalefetin örgütlenmesinin önündeki yasal engellerin kaldırılması bu bağlamda önemlidir. Böylece çok partili yaşama yaklaşılrken muhalefetin en azından başkan Alia¹³⁴ ve başbakan Adil Çarçani'nin¹³⁵ güvendiği kişilerin liderliğinde kontrol edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. 1990 yılı Aralık ayında, muhalif partilerin kurulmasına izin verilmesinin ardından ilk kurulan partilerden birisi, öğrenci birliğinin kontrolü altında gelişen hareketin desteklediği “Partia Demokratike-PD” (Demokratik Parti-DP) idi. Öte yandan, DP'nin resmi yayın organı olan “Rilindja Demokratike” gazetesi 5 Ocak 1991'de faaliyete geçerek, muhalefet dilini de daha da güçlendirmiştir.¹³⁶ Muhalefetin dili güçlendikçe Emek Partisi de demokrasi konusunda gittikçe taviz vermeye zorunda kaldı. Bu tavizler aslında demokrasiye giden yolda ilk adımların olduğunu belirlemek yerinde olacaktır.

20 ocak 1992 tarihinde muhalefetin ağır baskılarına dayanamayan başbakan Çarçani istifa etmiş ve komünizmin yeni moderatörü sayılacak olan ve Arnavutluk tarihinde isimi yazılacak olan, kırk yaşını dahi doldurmaya Fatos Nano getirilmiştir. Fatos Nano'nun gelmesiyle Emek partisinin eski Stalinist uygulamalarını yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Nano'nun kabine değişikliğine gidip 24 bakanını değiştirmesi de her ne kadar muhalefeti memnun etmemiş olsa da bir siyasal reform adımı olarak önemli görülmelidir.

Böylelikle, yarım asır sonra özel mülkiyet hakkının tanınması ve özelleştirmelere gidilmesi için yasalara radikal reformlara başlayan Nano, serbest piyasa ekonomisini vaat eden muhalefetin bir adım önüne geçmiş sayılıyordu. Nano seçimlere hazırlanırken halk her gün yeni sürprizlerle karşılaşılıyordu. Kendi adına o zaman itibarıyla halkına yaptığı en büyük insani iyilik ise, 1991 Mart ayının ilk haftasında bir ile 45 yıl arasında diktatörlüğün hapis hanelerinde ölüme terk edilmiş 3.000 civarında siyasi suçluyu serbest bırakmasıdır. Yarım asır iktidarda olan Emek Partisi seçimlerin favorisi olarak görülmüştür. Çünkü halkın

¹³⁴ A.g.m., s. 159.

¹³⁵ **1991-92: Fundi i Një Epoke** (1991-92: Bir Dönemin Sonu), <http://www.albanie-albanais.com/2008/12/1991-92-fundi-i-nj-epoke.html> son erişim 19.01.2009.

¹³⁶ Nuray Bozbora, a.g.m., s. 159.

üzerinde ki komünistlerin etkisi hala sürmekteydi. Kırsal kesimde demokratların etkin olamadığı görülmekteydi. Halk hala diktatör komünistlerden korkuyor ve bu konudaki demokratların verdikleri güvenceye güvenemiyordu. Buna rağmen üç ay (Ocak) önce kurulmuş olan Demokrat Parti 31 Mart ve ikinci turun 7 Nisan'da yapılan seçimlerde, genel oyların % 40'ını almayı başardı.. Bu arada, sosyalistler çeşitli açılımlara gitmiştir; örneğin, "Arnavutluk Halk Cumhuriyetinden" "halk" kelimesini kaldırmışlar, 240 sandalyeli meclisi 140 sandalyeye indirmişlerdir. Ayrıca, insan haklarını ve hukuk devletini oluşturmak konusunda reformlar devam etmiştir.

Fakat Bu sıralar üretim neredeyse hiç yapılmıyordu. Komünizmin gurur kaynağı olan fabrikalar çalışmaz hale geldi. Halk ekmek parası ve özgürlük için komşu Yunanistan ve derme çatma gemilerle İtalya'ya kaçıyordu. Ülkede kalanlar her geçen gün diktatörlüğe baş kaldırıyordu. Bunun için Shkodra (İşkodra) kentinde hükümeti protesto etmek için toplanan halk üzerine Nano'ya bağlı özel kuvvetler ateş açtılar ve 3 kişiyi öldürdüler. Durum gittikçe ağırlaşıyor ve muhalefetin diline daha fazla dayanamayan başbakan Nano 5 Haziran'da istifa etmek zorunda kaldı.¹³⁷ Başbakan Fatos Nano'nun istifasının ardından 11 Haziranda AEP'nin yanı sıra muhalif partilerin de içinde yer aldığı Ylli Bufi liderliğinde teknokratlardan oluşan bir Milli İstikrar Hükümeti kurulmuştur.¹³⁸

2.2.2. Berişa Yönetimi 1992-1997

Mart 1991'de ilk demokratik genel seçimler Arnavutluk Emek Partisi'ni tek başına iktidara getirirken, DP'yi muhalefete bırakmıştır.¹³⁹ 1991 genel seçimlerinden sonra hızla gelişen olaylar komünist dönemin tek ve en önemli sembolü olan AEP'yi, yaklaşık elli yıl sonra iktidardan indirmiş ve aynı zamanda partinin kendi içinde önemli bir dönüşüm geçirmesine de ortam yaratmıştır.

¹³⁷ **1991-92: Fundi i Një Epoke** (1991-92: Bir Dönemin Sonu), <http://www.albanie-albanais.com/2008/12/1991-92-fundi-i-nj-epoke.html> son erişim 19.01.2009.

¹³⁸ Elez Biberaj, **a.g.e**, s. 167-173; Nuray Bozboru, **a.g.m.**, s. 162.

¹³⁹ Elez Biberaj, **a.g.e**, s. 162-163.

AEP'nin Onuncu Kurultayı (10 Haziran 1991) bu dönemde yapılmış ve Sosyalist Parti (SP) yeni adını alan AEP kendisini Batı Avrupa solu çizgisine çekerek bir dizi iç reform geçirmiştir.¹⁴⁰

Arnavutluk Milli İstikrar Hükümeti ile AGİK'e üye olmuştur ve AB (o zaman ki adıyla AT) ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bu dönemde Arnavutluk ABD'den 6, İtalya'dan 150, Yunanistan ve Türkiye'den 20'şer milyon dolar yardım almıştır. Avrupa Topluluğu'ndan gelen yardımlar da olmuştur.¹⁴¹ Fakat tam bu dönemde işsizlik had safhaya ulaşmış, var olan ekmek, su ve ilaç stokları dahi bitmiştir. Dış göç dalgası ile uluslararası toplumun da dikkatlerini üzerine çekmiştir. Bunun en önemli sonucu Avrupa Birliği'nden çıkan acil yardım kararı olmuştur.¹⁴² AB'den 2 Milyon Ecu yiyecek, içecek ve giyim insani yardım Arnavutluk'a ulaştırılmıştır.

Bununla birlikte, bu yardımlar Arnavutluk'a dış müdahale için de bir bahane oluşturmuştur. Böylelikle bu yardımları dağıtmak için hem de göç dalgasını kontrol altına almak gerekçesiyle Yunanistan ve İtalya'nın başı çektiği Batılı ülkeler "Pelikan Operasyonu" altında askeri ve polis birlikleriyle Arnavutluk'a girmiş oldular. Bu operasyon ilk başta 1.000 üniformalı askerlerden oluşuyordu (700'ü Durrës'ta, 300'ü ise Vlora'da) ve 6 ay sonra ülkelere geri döneceklerdi. Ancak geliş amacı çok muğlak belirlendiği için gidişi de 6 ay sonra olmamıştır. "Pelikan II" operasyonu ise yine muğlak görev tanımıyla Arnavutluk'ta tam 2 yıl daha kaldılar. Söz konusu kuvvet 1993 yılında Cumhurbaşkanı Sali Berişa'nın acil bir karar alarak ülkeyi terk etmelerini istemesi üzerine ülkeden ayrılmıştır.¹⁴³

1991 genel seçimlerinde yine 250 sandalyeden 169'unu İşçi Partisi yani Komünist partisi kazanmış,, DP ise ancak 65 sandalye yetinmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde muhalefetten gelen eleştiriler, siyasi istikrarsızlık,

¹⁴⁰ A.g.e., s. 197.

¹⁴¹ A.g.e. s. 183-184.

¹⁴² A.g.e. s. 197; Nuray Bozbora, a.g.m., s. 162-163

¹⁴³ **1991-92: Fundi i Një Epoke** (1991-92: Bir Dönemin Sonu), <http://www.albanie-albanais.com/2008/12/1991-92-fundi-i-nj-epoke.html> son erişim 19.01.2009.

ekonomik sıkıntılar, geçimini kazanmak ve Avrupalı bir yaşam standardı için ülkeden yasal olmayan yollardan gidenlerin her geçen gün yüzlercesi eklenmesi, hayati öneme sahip olan insani yardımların da Batı Avrupa ve ABD'den kesilmesine sebep olmuştur. Bu durum siyasetteki etkisi büyük olmuş ve Nano hükümeti istifasını açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Alia da mecliste olan ve olmayan partilerden geniş bir koalisyon toplayarak yeni bir hükümet kurmuştur. Bu hükümetten memnun olan Batı Avrupa ülkeleri ve ABD insani yardımlarını tekrar vermeye başlamıştır. Fakat hükümet içi anlaşmazlık nedeniyle erken seçime gidilme kararı alınmıştır. 31 Mart 1991 deki ilk tur seçimlerde Emek Partinin iktidara gelmiş olması araştırmacıları şaşırtmıştır. Fakat bunun ardındaki asıl sebep 3 ay önce kurulan DP'nin halka inememiş olması ve komünizmden demokrasiye kanlı bir geçiş yaşanmamış olmasıdır.¹⁴⁴

22 Mart ve ikinci turu 29 Mart 1992'deki Genel Seçimleri Arnavutluk'taki siyasi gelişmeler açısından önemlidir. Hem Tiran'daki eski komünist elitlerin siyasetin yeni çoğulcu yapısına kendilerini adapte etmekte başarılı olamadıkları ortaya çıkmış, hem de siyasi zemin muhalefetin en önde gelen isimlerinden olan Sali Berişa'nın kişiliğinde odaklanmış bir başkanlık rejimine doğru bir gidişat teşhis edilmiştir.¹⁴⁵ Bu seçim kampanyasında Berişa'ya hem ABD hem de Kosova Arnavutları ve diaspora destek vermişti.¹⁴⁶ 1992 Erken Genel Seçimleri'nde 12 parti yarışmış ancak seçimlerin galibi, yerel desteğinin yanı sıra başta ABD olmak üzere dış desteğe sahip olan Sali Berişa ve onun partisi DP olmuştur. DP Parlamento'daki 140 sandalyenin 92'sini alırken, SP 38, Sosyal Demokrat Parti 7, İnsan Hakları Birlik Partisi 2 sandalye kazanabilmiştir. Böylelikle Sali Berişa, Kral Zogu'dan sonra komünist olmayan ilk Devlet Başkanı sıfatını kazanmıştır.¹⁴⁷ Berişa başbakanlığa ise Aleksander Meksi'yi getirmiştir.

¹⁴⁴ Hana Bajrami, **Zgjedhjet Parlamentare Ne Shqiperine Post Komuniste 1991-2005** (1991-2005 Post Komünist Arnavutluk'unda Meclis Seçimleri), <http://rrezja.blogspot.com/2007/01/zgjedhjet-parlamentare.html> son erişim 14.04.2009.

¹⁴⁵ Elez Biberaj, **a.g.e.**, s. 201; Nuray Bozbora, **a.g.m.**, s. 163.

¹⁴⁶ Elez Biberaj, **a.g.e.**, s. 211.

¹⁴⁷ Nuray Bozbora, **a.g.m.**, s. 163.

Hükümeti ilk icraatları ekonomiye yönelik olmuştur.¹⁴⁸ Fakat DP'nin köklü reformları etkin bir biçimde yürütecek yeterli bir kadroya sahip olmadığı çok geçmeden ortaya çıkmıştır.¹⁴⁹ Öte yandan, Berişa'nın ilgilenmesi gereken ve de ulusal boyutları bulunan pek çok sorun da mevcuttu. Bunlardan ilki yasal olmayan göçmenlere dairdi. Berişa yönetimi göçmenleri önleyemeyeceğinin inancında olduğundan Batının, özellikle Yunanistan ve İtalya'nın ülkemizden onlara göçmen işçi olarak giden vatandaşlarımıza tolerans göstermesini talep etmiştir. Yarım asır sonra yüzünü Batıya dönmüş olan Arnavutluk'taki kamuoyunun hayal kırıklığına uğratılmamasının öneminin altını çizmiş¹⁵⁰ olmasına rağmen, gereken toleransı ve desteği tam anlamıyla ne işçi göçmenlere ne de yönetime gösterilmediğini değerlendiriliyordu.

Mart 1991 genel seçimlerden sonra sosyalist rejim tarafından hazırlanan 1991 Anayasası hem hazırlanma biçimi açısından hem de getirdiği hükümler açısından çoğulcu siyasal yapının ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzak¹⁵¹ olduğu değerlendiriliyordu. Bu nedenle demokratik bir anayasanın yapılması meselesi, çözümlenmesi gereken önemli bir sorun olarak yeni hükümetin gündeminde yerini almıştır. Yurt içi ve yurt dışında hoş karşılanan Berişa ve iktidarı, yapacak çalışmalarıyla komünizmi ve kalıntılarını ilelebet gömeceğini sözünü veriyor ve demokrasi, özgürlük, insan hakları, refah, iş ve Euro Atlantik oluşumlara en kısa zamanda üyelik vaat ediyordu.¹⁵² Hükümet yeni anayasa konusunda bir komisyon oluşturduysa da çalışmalar çok ağır aksak ilerlediğinden anlamlı bir reform gerçekleştirilememiştir.¹⁵³ Demokratikleşmenin önündeki en büyük engelin komünizm döneminden kalma kurumların bu yeni döneme yeterli olmadığı altı çizilmelidir. Sorunların en büyüğü, komünist rejim tarafından devletleştirilmiş olan mülkün sahiplerine geri verilmesine dairdir.¹⁵⁴ Aslında bu sorunun çözümü konusunda yapılan tüm çalışmalara rağmen günümüze kadar da sorun olarak kalmaya devam etmiştir. Ekonomik istikrarsızlık ve yüksek enflasyon iki sene

¹⁴⁸ Elez Biberaj, **a.g.e.**, s. 211.

¹⁴⁹ Gëzim Krasniqi, **a.g.m.**, s. 85.

¹⁵⁰ Elez Biberaj, **a.g.e.**, s. 230.

¹⁵¹ Nuray Bozboru, **a.g.m.**, s. 168.

¹⁵² Blendi Kajsii, **a.g.m.**, s. 10.

¹⁵³ Elez Biberaj, **a.g.e.**, s. 232.

¹⁵⁴ **A.g.e.**, s. 230.

içinde Arnavutluk'taki alt gelir kesimlerinde onarılmaz yaralar bırakmıştır. Bu durum Arnavutluk'ta komünist döneme dair bir toplumsal nostalji yaratmamıştır, tam tersine halkın da desteğiyle komünizmi hatırlatan ne varsa ivedilikle ortadan kaldırılmıştır.¹⁵⁵

Berişa'nın neoliberal reformları toplumda şok yaratmış ve parti içi memnuniyetsizliklerin ve tabanın çatlamasına neden olmuştur. Bu neoliberal radikal reformlarla toplumda menfaatler çatışmaya başladı. Berişa, destekçilerine verdiği sözleri yerine getiremeyince; eski patron-işçi, köylü-şehirli, Toska-Gega, entelektüel-okumamış, Müslüman-Hıristiyan gruplar DP'den ayrılarak yeni sağ partiler kurmaya başladılar.¹⁵⁶ Aslında bu ayrımlar ileriki dönemlerde karşımızda şu şekilde çıkmaktalar. Devlet başkanı olan Müslüman Berişa, başbakanlık görevini Hıristiyan Meksi'ye verilmiş. Bir sonraki iktidar paylaşımında da duruş değişmemiştir ancak Nano'nun 2001-2005 iktidarı tamamen Hıristiyanlardan oluşmaktadır.¹⁵⁷ Hıristiyan Arnavutlara yönelik kayırmalara rağmen hiçbir zaman Toksa-Gega, Güneyli-Kuzeyli, Müslüman-Hıristiyan çatışması ortaya çıkmamış olması kayda değerdir.

Berişa yönetime gelmesiyle Mayıs 1992 İMF ve Dünya Bankası ile müzakereler başlamış ve ekonomiyi dışa açmaya çalışmıştır. Takip edilen dönemde ise Doğu Avrupa ülkelerinin Berişa IMF'nin en iyi öğrencisi sıfatını almıştır.¹⁵⁸ Fakat aslında Berişa komünist yönetimin bıraktığı siyasal mantığı devam ettirmiştir. Basın üzerindeki sıkı denetim bunun en açık göstergelerinden biri olmuştur. Gıda, sağlık ve eğitim kurumlarının durumu daha da kötüleşmişti. Hiçbir binaya tadilat yapılmıyor, UNİCEF, Kızılhaç ve Kızılay yardım ediyordu ancak yetmiyordu.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Michel Chossudovsky, "Arnavutluk'un Suça İtilmesi", **Evrenin Efendileri? NATO'nun Balkan Seferi**, Der. Tank Ali, Tercüme eden Yavuz Alogan, İstanbul: OM Yay., 2001, s. 388.

¹⁵⁶ Blendi Kajsiu, **a.g.m.**, s. 10.

¹⁵⁷ **Viti i Mbrapshtë 1997 4. Një «Tranzicion i Dështuar» ?** (1997 Uğursuz Yıl—4. Başarısız Bir Geçiş Dönemi), <http://www.albanie-albanais.com/2007/12/viti-i-mbrapsht-1997-4-nj-tranzicion-i.html> son erişim 19.01.2009

¹⁵⁸ Blendi Kajsiu, **a.g.m.**, s. 11.

¹⁵⁹ Elisabeth et Jean-Paul Champseix, **a.g.e.**, s. 229-230.

Yarım asır dünyanın en ağır diktatörlüğü yaşayan Arnavut halkı, kapitalizme giden yolda büyük kaoslarla karşı karşıya kalmıştır. Toplumda şok terapisiyle kapitalizmi yaymak, toplumsal dengeleri alt üst etmiştir. İşsizlik had safhaya çıkarken, demografik hareketlenmeler de kontrolden çıkmıştır.¹⁶⁰ Bu olumsuzlukları kullanarak her geçen gün muhalefet sesleri daha da yükselmiştir. 1994 yılı ortalarına gelindiğinde, Sali Berişa hem siyasal desteğini artırmak, hem de seçmen nezdinde iktidarını sınamak amacıyla enerjisini anayasa sorununun çözümüne harcamaya başlamıştır. Partiler arası çalışma grupları tarafından üzerinde uzun süredir tartışılan anayasa tasarısına son şekli vermek üzere Amerikalı akademik hukukçular görevlendirilmiştir. Anayasa metni son haliyle, ABD ve Fransa modeline benzeyen güçlü bir başkanlık rejimi modelini getirmekteydi. Ancak başta muhalif partiler olmak üzere DP'nin kendi içinden de sert eleştirilere ve protestolara neden olmuştur. Tepkilere rağmen, referanduma sunulan Kasım 1994 Anayasası %40 evet oyuna karşılık %55 hayır oyu ile reddedilmiştir.¹⁶¹

Bu arada, Berişa karşıtı görüş ve yayınlara getirilen yasaklayıcı uygulamalar, bürokratik yönetim kadrolarının/güvenlik güçlerinin ve istihbaratın (SHİK) daha çok Sali Berişa'nın destekçisi olan Gega (Kuzeyli) Arnavutlarla doldurulması, Temmuz 1993 eski Başbakan Fatos Nano'nun başbakanlık görevindeyken yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle tutuklanıp hapse atılması, Nano'dan sonra 4 ay başbakanlık yapan Vilson Ahmeti'nin de aynı gerekçeyle tutuklanıp hapse atılması,¹⁶² idari kararların parlamento ve muhalefetin dışlanarak Sali Berişa'nın kişisel yetki alanı için alınması gibi komünist dönemi hatırlatan uygulamalar demokratik geçişin lafta kaldığını göstermiştir. Bu durum DP'nin 1992 erken yerel seçimlerinde kısa bir süre için yakaladığı popüler desteği kaybetmesine neden olmuştur.¹⁶³

Bu başarısızlığın faturası yine eski komünistlere kesen Berişa, muhalefete karşı tavrını daha da sertleştirmiştir. Örneğin, eski cumhurbaşkanı Ramiz Alia ve

¹⁶⁰ Blendi Kajsiu, **a.g.m.**, s. 12.

¹⁶¹ Nuray Bozbora, **a.g.m.**, s. 168-169.

¹⁶² Valentina Duka, **a.g.e.**, s. 347.

¹⁶³ Nuray Bozbora, **a.g.m.**, s. 168.

bazı eski bakanlar bile tutuklanıp hapsedilmiştir.¹⁶⁴ 26 Mayıs 1996'daki genel seçimlere farklı bir atmosferle gidilmiştir. 9 Kasım 1994 anayasa referandumunu kaybettikten sonra tekrar güçlenerek çıkma isteğinin DP'ye yasal olmayan eylemlere teşebbüs edeceği şüphesiyle bakılmıştır. Öte yandan, Berişa ve arkadaşları DP'nin yenilgisinin komünizmin dönüşü anlamına geleceği yönündeki propagandalarına hız vermiştir. Seçimler uluslararası toplumun gözetimi altında yapılmıştır. Beklenen sonuç ortaya çıktı ve iktidar doğal olarak DP olmuştur.¹⁶⁵ Sonraki değerlendirmelerde seçimlerde usulsüzlük olduğu farklı uluslararası raporlarda da yer almıştır. Fakat belirtilmesi gerekir ki OSBE-AGİT'in her geçen seçim sonrası için değerlendirmeleri, en son yapılan seçimlerin bir öncekilerle çok daha demokratik olduklarını altını çizmektedir.¹⁶⁶ Seçimlerde hile suçlamaları Berişa ile AB ve ABD arasındaki ilişkilerin soğumasına yol açmıştır. Bu durumdan faydalanan sosyalist muhalefet ise Batıya biraz daha yanaşmıştır.

1992 erken genel seçimlerinde iktidara gelen DP, ticaret politikalarındaki reformları gerçekleştirmiştir. Özelleştirmeleri de belli bir yere kadar gerçekleştiren iktidar, bankacılık sisteminde de yenilikler getirmiştir. Buna mukabil olarak da "Piramit Bankacılık Sistemi"ne izin vermekle teşvik edici politikalar ürettiğini belirtiyordu.¹⁶⁷ Aslında bu sistemle yasadışı ekonomiyi yasal hale getirmek istediği düşünülmüş, yüksek faizler vererek, çalışmadan zengin olma hayalleri de Arnavutları o bankerlere mudi olmayı çekmiştir.¹⁶⁸ Her ne kadar aynı sistem, komünizm sonrası birçok ülkede görülmüş olsa da Arnavutlara etkisi hiçbir ülkede olmadığı kadar yıkıcı olmuştur. Dirk Bezemer, çalışmasında, piramit bankacılık sistemlerinin bankerler iflas ettiği takdirde o ülkenin beklenildiği gibi anarşiye gitmediğini iddia etmiştir. Bu banker sisteminin aynısı

¹⁶⁴ Blendi Kajsiu, **a.g.m.**, s. 12.

¹⁶⁵ Gjergj Xexo, **a.g.m.**

¹⁶⁶ Edison Kurani, "Glover: Zgjedhjet, perparimi eshte i dukshem" (Audrey Glover: Seçimler, İlerleme Sağlandığı Ortadadır), 13.05.2009, <http://www.kohajone.com/artikull.php?idm=42947&idr=2> son erişim 7.7.2009.

¹⁶⁷ Hana Bajrami, "**Zgjedhjet Parlamentare Ne Shqperine Post Komuniste 1991-2005**", (1991-2005 Post Komünist Arnavutluk'unda Meclis Seçimleri), <http://rrezja.blogspot.com/2007/01/zgjedhjet-parlamentare.html> son erişim 14.04.2009.

¹⁶⁸ Klarita Gërxhani, "Politico - Economic Institutions And The Informal Sector In Albania", AIAS Research Report 03/12, May 2003, http://www.uva-aias.net/uploaded_files/publications/WP12.pdf son erişim 04.03.2009.

Bulgaristan, Slovakya, Sırbistan ve Makedonya’da da uygulanmış ama iflas ettiklerinde bu ülkelerin hiçbirinde anarşiye neden olmamıştır.¹⁶⁹ Fakat Arnavutluk’ta bu banker sisteminin iflası, ülkesi anarşiye götürmüş ve devlet hakimiyetini kaybetmiştir. Krizden sonra devletin hakimiyetini ele alması için uluslararası müdahale şart görülmüş ve “ALBA Operasyonu”¹⁷⁰ adında gerçekleşmiştir.

İşsizliğin %40’lerde olduğu 1996 yılında, Arnavut ailelerin yurtdışına giden çocuklarının gönderdikleriyle yaşamaya mecbur kalmaları kaçınılmaz iken, nüfusun belli bir kısmı uluslar arası yaptırımları ihlal ederek ya da organize suç yoluyla elde ettikleri kara parayı aklamak için bu piramit bankerleri mükemmel bir fırsat olarak görmekteydiler. *Dayton Anlaşması*¹⁷¹ ile Sırbistan’a uygulanan ambargonun kaldırılmış olmasından dolayı Kuzeyli Arnavutların çok büyük meblağlarda kazandıkları paranın kaynağı tükenmiştir.¹⁷² Arnavutluk’un her yerinde mantar gibi biten bu bankerlerin verdikleri yüksek faiz cezbettiğinden gayri menkul sahiplerinin çoğu evini, bağını, bahçeni, varını yokunu satıp bunlara yatırmışlardır. Bu bankerlere yatırılan paranın, o zamanda GSMH’nin yarısına (1.200 milyon dolar) tekabül etmekteydi.¹⁷³

İMF ancak 1996 başlarında hükümetten başını almış giden ve her geçen gün “daha çok ve daha rahat para kazanma hırısı” ile mudi toplayan bu bankerlerle mesafesini açmasını istemiştir. Bir ay sonra İMF ve Dünya Bankası “kesinlikle bu piramitlerin hemen yasaklanması ve katı bir kontrolle topladıkları paralara el konulup mudilere geri verilmesi yönünde bir ultimatö vermişlerdir. Fakat hükümet uluslararası baskılara rağmen bu piramit fonların üzerine hemen gidememiştir. Gitmeye başladığı zaman da iş işten geçmiştir. Kriz sırasında Arnavutların milyon dolarları buharlaşıp gitmiştir. Her ne kadar bazı

¹⁶⁹ Dirk Bezemer, **Post-Socialist Financial Fragility : The case of Albania**, Mimeo: Tinbergen Institute and University of Amsterdam, Mimeo 1999.

¹⁷⁰ **ALBA**’nın İtalyanca anlamı şafak demektir.

¹⁷¹ Abdi Baleta, **Kosova: Nga Dejtoni në Rambuje** (Kosova: Dayton’da Rambouillet’e), Tiran: Shtëpia Botuese Koha Yay., 1999; **Dayton Anlaşması**, http://tr.wikipedia.org/wiki/Dayton_Anla%C5%9Fmas%C4%B1 son erişim, 27.6.2009

¹⁷² Gjergj Xexo, **a.g.m.**

¹⁷³ “**Viti i Mbrapshtë 1997 --2. Kallashnikovët e opozitës**”.

bankerlerinin mal varlığına el konulmuş ve açık arttırmayla satılarak halka dağıtılmışsa da kayıplar tam olarak karşılanamamıştır.¹⁷⁴

1997 yılının Ocak ayının ilk haftalarında muhalefetin kendini gösterme anlamında fırsat ele geçmişken, Güneyli halkı Tirana meydanlarında toplayarak, Berişa ve iktidarına göz dağı verme stratejisini uygulamıştır. Protestocular “Haydut Berişa”, “Diktatörlüğe Ölüm” ve “Çaldığın Paramızı Geri Ver” pankartlarıyla başbakanlığa ve cumhurbaşkanlığına doğru yürümüştür. Berişa yanlıları da karşı gösterilerle cevap vermeye çalışmışlardır.¹⁷⁵ Piramit krizi ülkede büyük bir kargaşa ve ölümlere yol açmıştır. Ordu depoları yağmalanmış ve sorumlular linç edilmeye başlanmıştır.¹⁷⁶ Durumun kontrolden çıkmasının ardından Berişa olağanüstü hal ilan etmiştir. İsyancılar özellikle sosyalistlerin kuvvetli olduğu güney illerini eline geçirmiştir. Bu durum özellikle İtalyan diplomasisini harekete geçirmiştir. 8 Martta İtalya’nın Dışişleri Bakanı Lamberto Dini, Arnavutluk’a gelmiş ve yeniden devlet kontrolünü elde etmek ve istikrarı sağlamak için tüm siyasi güçlerle görüşmüştür. Bankalar, adliyeler, askeri birlikleri ve neredeyse devletin bütün kurumları yağmalanmış, cezaevleri anarşistler tarafından açılmış ve binlerce mahkum artık ellerinde silahlarla evlerine gitmiş ve isyancılara katılmıştır. Berişa dar kapsamlı af ilan ederek eski komünist lider Ramiz Alia’yı serbest bırakmıştır. Alia ise ülke bu durumdayken 15 Mart tarihinde Fransa’ya gitmek üzere ülkeyi terk etmiştir.¹⁷⁷

Arnavutluk’taki bu kötü ekonomik gidişat ülkenin uluslararası arenadaki konumunu da zayıflatmıştır. Özellikle, bu durumdan yararlanan Yunanistan uluslararası arenada Berişa karşıtı propagandasına hız vermiştir. Aynı zamanda Yunanistan, Avrupa Birliği’nin Arnavutluk’a yönelik yardımlarını bloke etme tehdidini¹⁷⁸, bir koz olarak sürekli Berişa’ya karşı kullanmıştır. Sonunda ABD, Yunan lobisinin etkisiyle Arnavutluk-Amerikan Girişim Fonu’nun vereceği 30

¹⁷⁴ Valentina Duka, *a.g.e.*, s. 355-356.

¹⁷⁵ “**Viti i Mbrapshtë 1997 --2. Kallashnikovët e opozitës**”.

¹⁷⁶ Konuyla ilgili tekrardan kaçınmak için özetle “Berişa ve İstihbarat patronu olan Gazidede anarşiye sebep olan eski komünistlerin yani Nano ve arkadaşlarının Atina’nın emellerini yerine getirmek için maşa rolünü oynamalarından”dır.

¹⁷⁷ “**Viti i Mbrapshtë 1997 --2. Kallashnikovët e opozitës**”.

¹⁷⁸ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s. 368-369.

milyon doları askıya almış¹⁷⁹, AB de yapacağı 40 milyon dolarlık yardımı geçici olarak bloke etmiştir.¹⁸⁰

Durum ancak bu hale geldikten sonra, ve durumdan en çok etkilenecek olan Yunanistan ve İtalya'nın isteğiyle "Arnavutluk'taki durumun daha kötüye gitmemesi için fikir alışverişinde bulunmak üzere AB üye ülkelerin Dışişleri Bakanları toplantılarını sağlamıştır. Bu toplantıdan yapıcı bir sonuç alınmamış olsa da en azından iki gün sonra yani 4 Mart'ta AGİT Arnavutluk'a Avusturya'nın eski bir şövalyesi olan Franc Vranicki başkanlığında bir gözlemci heyeti göndermiştir. Yapılan görüşmeler olumlu sonuç verir ve ilk turu 29 Haziran ikinci turu ise 6 Temmuzda yapılacak erken genel seçimlere karar alınmıştır.¹⁸¹ Bu erken seçim kampanyasında, kaybedilen tüm paraların geri vereceğini vaat eden Nano ve partisi oy toplamayı başararak tek başına iktidar olmuştur. Ancak uluslararası gözlemcilerin bu seçimlere hilenin çok olduğunu belirtmişlerdi. Berişa da bu nedenden dolayı aylarca grubuyla meclise girmeyi boykot etmiştir.

Ancak Avrupa'nın 13 Mart tarihinde vatandaşlarından "Arnavutluk'u hemen terk etmelerini istemeleri, tüm komşu ülkelerin de Arnavutluk'a kapılarını kapatmış olmaları Arnavutların yarım asır sonra Batıya yüzünü çevirmişken çok büyük hayal kırıklığı yaşamalarına neden olmuştur. Bu arada, Arnavutluk'u tüm dış misyon ve heyetler terk ederken sadece Türk Kolejlerinin yönetici, öğretmen ve çalışanları kalmayı tercih etmiştir. Bu hareketle Türkler için var olan sempati yerini büyük bir sevgiye bırakmıştır.

10 martta Milli İstikrar Hükümeti (Government of National Stability) kurularak başbakanlığa Bashkim Fino getirilmiştir. Fino hükümetinin ilk faaliyeti, AB üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarını Arnavutluk'a askeri bir gücün gönderilmesini ikna etmek olmuştur. BM Güvenlik Konseyi de İtalya'nın komutası altında insani yardım dağıtmak, durumu istikrara kavuşturmak için asker

¹⁷⁹ Robert Papa, *a.g.e.*, s. 190.

¹⁸⁰ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s. 244.

¹⁸¹ "Viti i Mbrapshtë 1997 --2. Kallashnikovët e opozitës".

göndermeyi onaylamıştır. ABD harekete geçmek için Berişa'nın istifasını şart koşmuştur. Böylelikle erken genel seçimlerden sonra 23 Temmuz 1997'de Berişa Devlet Başkanlığını Recep Meydani'ye bırakmıştır.¹⁸² Bu tarihten sonra yönetim tamamıyla eski komünistlere geçmiştir. Berişa hakkında siyasal kariyerini bitirmek adına büyük bir karalama kampanyası başlatılmıştır. Bununla birlikte, Berişa'nın tavırları pek çok Arnavut'u olayların sorumlusu olmadığına ikna etmiştir. Alia uluslararası güvence altındayken bile ülkesini anarşi ortamına bırakıp terk etmişken, Berişa'nın hiçbir ulusal veya uluslararası güvencesi olmadan ülkede, evinde ve insanlarıyla kalmış olmasından sonra, Arnavutlar ilk defa 'çoğulcu siyaset'in ne anlama geldiği anlamışlardır. Gerçekten de umudunu kaybetmeyen Berişa tam sekiz sene sonra açık ara ile yani 2005'te dört yıllık başbakanlık yapacak seçimleri kazanacaktır. 2009 genel seçimlerinde de ezeli rakibi SP'den -Edi Rama'nın liderliği altındadır- dört milletvekili farkla başbakanlık koltuğuna oturacaktır.

2.2.3. ALBA Operasyonu

Başbakan Başkim Fino'nun talebiyle İtalya'nın liderliğinde –General Forlani'nin kumandası altında,¹⁸³ Nisan'ın ilk haftasında “ALBA” operasyonu 7.000 askerinin katılımı ile başlatılmıştır. Durrës Limanı'na inen askerler AB'den geldiği için Arnavut halkı sevinmiş ve “Silahlı Turistler” diye adlandırılmışlardır. “ALBA” operasyonu BM Güvenlik Konseyi'nin 21 Mart tarihli, 1101 No'lu kararına dayandırılmıştır. Bölümün başında da bahsedildiği gibi “Pelikan Operasyonu” tecrübesine sahip olan İtalya, böyle bir operasyonla faydalı olacağı propagandası yapmıştır.¹⁸⁴ Zaten bu durumdan en çok etkilenecek olan hem AB hem de NATO üye ülke olan İtalya ve Yunanistan'dır.

¹⁸² **A.g.m.**

¹⁸³ Gabriel Partos, **Albania: Conflict Prevention And Crisis Management**, Bruksel: International Security Information Service, 1997, s. 12-16.

¹⁸⁴ James Pettifer, Miranda Vickers, **a.g.e.**, s. 108.

Yunanistan ve İtalya'nın sadece insani yardım, yaşlı ve de silahlı Arnavut gruplarının ülkelerine girmelerini engellemek gerekçelerine kuşkuyla bakılmaktadır. Çünkü "ALBA" operasyonuna başlamadan 3-4 gün önce Atina Arnavut işçilerinden elli binden fazlasını insanlık dışı işkenceler yaparak sınır dışı etmiştir. Bu olayın Yunanistan'ın kasıtlı politikalarının sadece bir tezahürü olduğu Amnesty International ve Uluslararası Af Örgütlerinin raporlarında da açıkça belirtilmiştir.

İtalya'nın da insani yardım açılımları pek inandırıcı olmamıştır. Çünkü, 28 Mart 1997 tarihinde Arnavutlarla dolu "Kater i Rades" gemisi Otranto'dan geçerken İtalyan Sahil Güvenliği (Italiano Guardia Costiera) gemisinin çarpması sonucu batırılmış ve çok büyük bir trajedi yaşanmıştı. Onlarca gemiyi bilerek hedef alan İtalyan Sahil Güvenliğinin, 1991-1997 yılları arasında Adriyatik denizini geçmek isteyen 500'den fazla Arnavut vatandaşının boğulmasına sebebiyet verdikleri uluslar arası örgütlerce rapor edilmiştir.¹⁸⁵ Öte yandan,"ALBA" operasyonunun amacıyla ilgili yapılan spekülasyonlara yer vermek yerinde olacaktır. İtalya Berişa iktidarıyla iyi ilişkiler kurmuştur. Bunun sebebi de zamanının Meclis Başkanı olan Pjetër Arbnori'nin Katolik olması ve hem İtalya ile hem de Vatikan ile ilişkilerinin çok iyi ve sıkı olmasıdır. Berişa hükümetinin düşmesi Vatikan'ın bölgedeki politikalarını etkilerken, ALBA operasyonu faaliyetlerin tekrar canlandırılması için iyi bir fırsat olarak görülmüştür.¹⁸⁶

"ALBA" operasyonunun diğer bir amacının Durrës Limanını, Kuzey ve Kuzey Doğu ile bağlayan yolların kontrolünü ele almak, böylelikle de Arnavut direnişçilerin Yugoslavya sınırları içinde karışıklık çıkarmasını önlemek olduğu iddia edilmiştir.¹⁸⁷ Pek çok Arnavut operasyonun Berişa'nın destek verdiği UÇK'nın Kosova'daki Arnavutları Miloseviç'e karşı kışkırtmasını önlemeye çalışmaya başlıca amaç edindiğini düşünmektedir. Gerçekten de yağmalanan silah

¹⁸⁵ "Viti i Mbrapshtë 1997 --2. Kallashnikovët e opozitës".

¹⁸⁶ James Pettifer, Miranda Vickers, a.g.e. s. 108.

¹⁸⁷ A.g.e., s. 109.

depolarındaki ekipmanın ve mühimmatın Makedonya üzerinden Kosova'ya sokulduğu iddia edilmektedir.¹⁸⁸

ABD başkanı Clinton ve Beriş arasındaki gerginlik ABD ve NATO'nun ALBA operasyonuna destek vermesini engellemiştir. Aslında ABD'deki Arnavut lobisinin ABD hükümetinin sempatisini bir anlamda topladığı söylenebilir. Bununla birlikte, pek çok Arnavut yazar ABD'nin ALBA operasyonuna destek vermemesinin ardında ABD'nin Kosova ve Makedonya'daki Arnavutlara silahların ulaşmasından duyduğu memnuniyet bulunduğunu iddia etmişlerdir.¹⁸⁹ Öte yandan, Kosova krizi ABD'nin Batı Balkanlar için daha kapsamlı bir yol haritasını devreye sokmasına vesile olacaktır ki, bu durum ALBA operasyonu hakkındaki spekülasyonların bir derece doğru olduğunu gösteren bir gelişme olarak da alınabilir.

2.2.4. Sosyalist İktidar Dönemi 1997-2000

Krizden sonra iktidara gelen SP ve koalisyonu, oldukça güç bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Seçimlerin sonuçlarını kabul etmeyen Berişa'nın siyasal prestijini yitirdiği beklentisine rağmen, DP tesirli bir muhalefet hareketi başlatmayı başarmıştır.¹⁹⁰ Berişa ve sağ koalisyon meclisin beşte birini oluşturmaktaydı ama meclis oturumlarını boykotları yeterince ses getirmeyi başarmıştır. Örneğin, Meydani'nin Cumhurbaşkanlığı törenine katılmadılar ve bu durum altı ay boyunca devam etmiştir. Meclise döndükten sonra da DP ve muhalifler erken genel seçim çağrılarını yükseltmeyi sürdürmüşler.

Mecliste yaşanan bir arbede ve etkili politikacı Azem Haydari'nin sosyalist bir milletvekili tarafından vurulması tansiyonu tekrar yükselmiştir Her ne kadar SP söz konusu vekili partiden ihraç etse de protesto hareketleri DP'nin

¹⁸⁸ A.g.e., s. 110.

¹⁸⁹ A.g.e., s. 117.

¹⁹⁰ **Kronika e një Rikthimi : Marshimi i Gjatë i Berishës 1997 – 1998** (Bir Dönüşün Kroniği: 1997 – 1998 Berişa'nın Uzun Yürüyüşü), <http://www.albanie-albanais.com/2008/09/kronika-e-nj-rikthimi-marshimi-i-gjat-i.html> son erişim 18.03.2009

de koordinasyonu eşliğinde sokaklara taşınmıştır. SP Haydari'yi hapse göndermek için düğmeye bastığında karışıklık daha da artacaktır.¹⁹¹ DP Avrupa parlamentosundan gelen baskılarla meclise dönerken bu sefer Nano muhalifleri hapse attırmak için legal akrobasiye başlamıştır. Bu hareket Berişa'nın liderliğinde geniş bir kitlesel protestoyu tetiklemiştir. Bu arada 12 Eylül 1998 tarihinde Azem Haydari'nin öldürülmesi, Arnavutluk'u bir daha kaosa sürükleyecektir.

Olaylar sırasında silahlı DP sempatanları Bakanlar Kurulu, Parlamentoyu, ve Arnavut Radyo Televizyonunu ele geçirmiştir. Nano istifa etmiş ve Makedonya'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Başbakanlık görevine SP genel sekreteri Pandeli Majko getirilmiş ve Berişa ile anlaşma sağlanmıştır.¹⁹² Yine de DP muhalefetini beğenmediği anayasa değişikliklerine dair referandumu boykot ederek sürdürecektir.

2.2.4.1. Pandeli Majko Hükümeti 1998-1999

Nano'nun isteğiyle 28 Eylül 1998 Başbakanlığa gelen Mayko, en önemli sınavını 22 Kasım 1998 Yeni Anayasa Kabulü Referandumunda verecektir. Aslında başarının asıl sahibinin Nano olduğuna şüphe yoktur. Kendi hazırladığı anayasa taslağının kabul göreceği olması, Nano'nun siyasal kudretinin başbakanlıktan düştükten sonra bile devam ettiğinin bir kanıtı olarak alınmıştır. Bunun etkileri 2007 cumhurbaşkanı seçimlerinde de karşımıza çıkacaktır. Bu süreç içerisinde Majko'nun yapıcı bir rol oynamıştır. Siyasi kan davalarının yerine az da olsa ılımlı bir hava almıştır. Majko gerçekten de tüm tarafları etrafında toplamayı başarmıştır. Özellikle Kosova savaşından sonra mültecilere kapıları açması ile halkın sempatisini daha da kazanmıştır. Majko Kosova krizi sırasında AB özellikle de Arnavutluk'un AB nezdindeki gönüllü elçisi İtalya ile

¹⁹¹ A.g.m.

¹⁹² A.g.m.

ilişkileri sıkılaştırmaya çalışmıştır. Kosovalı Arnavut liderlerle olan ilişkileri de Arnavut halkından olumlu not almıştır.¹⁹³

Bununla birlikte, Mayko'dan iç ve dış siyasette daha büyük hamleler beklenirken, SP Genel Kongresine bir hafta kala başbakanlıktan istifa etmesi şok etkisi yaratmıştır. Bu istifanın nedeni hakkında hala pek çok spekülasyon yürütülmektedir. Majko'nun istifasından sonra Cumhurbaşkanı Recep Mejdani hükümeti kurmak görevini 30 yaşını dahi doldurmayan İler Meta'ya vermiştir.¹⁹⁴ Buradaki önemli olan konu da, Nano'nun sessiz duruyor gibi durmasıdır. Fakat olayların gidişatı, Nano'nun perde arkasından siyaseti yönlendirdiğini göstermiştir.

2.2.4.2. İler Meta Hükümeti 1999-2001

27 Ekim 1999 tarihinde başbakanlığa gelen Müslüman Bektaşi ve Avrupa'nın en genç Başbakanı İler Meta, ilk günlerden istikrara doğru adımlarla ilerlendiğinin habercisi olmuştur. Meta, Majko'nun yolundan gitmiş ve AB'li pek çok liderle samimi ilişkiler kurmuştur. Özellikle Meta döneminde Brüksel ve Washington'un ağırlığının arttığı gözlemlenmiştir.¹⁹⁵ Arnavutluk ilk kez Meta döneminde NATO ve AB'ye üyelik, transatlantik topluluğun parçası olma dileklerini sesli bir biçimde ifade etmeye başlamıştır. Öte yandan, Meta AB'nin öteden beri Arnavutluk'tan talep ettiği kurumsal ve finansal reformları gerçekleştirmek hususunda Birliğe güvenceler vermiştir. Ayrıca, yolsuzluk ve organize suçlara karşı savaşağını kararlılıkla belirtmesi ve Kosova-Makedonya'daki Arnavut siyasiler de dahi olmak üzere tüm Arnavut siyasal eliti ile yapıcı politikalar izleyeceğini ilan etmesi kendisine karşı içte ve dışta önemli bir sempati sağlamıştır.¹⁹⁶

¹⁹³ A.g.m.

¹⁹⁴ Kronika e një Rikthimi : Marshimi i Gjatë i Berishës 1997 – 1998.

¹⁹⁵ A.g.m.

¹⁹⁶ A.g.m.

Bu arada AB, 10 Haziran 1999 tarihinde “Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paktı (Stability Pact for South Eastern Europe)” kurmuş ve Arnavutluk’a 122 milyon Euro yardım ve kredi vereceğini taahhüt etmiştir. Bunun gibi yardım ve kredilerden faydalanmak isteyen Meta, AB’nin özellikle insan hakları, demokrasi, iç ve bölgesel güvenliği yerine getirmek için çalışmıştır.¹⁹⁷ AB’nin olumlu bakışı Meta’ya yerel seçimlerde büyük başarı sağlamıştır. Bu dönemde, yani 1999 yerel seçimlerini Meta kazanmıştır. Uluslararası gözlemcilerin raporlarında bu seçimler, Arnavutluk tarihinde en demokratik seçimler olarak değerlendirilmiştir. Bu arada ülkenin güneyinde Yunanistan’ın da arkasında bulunduğu bir takım sorunlar yaşanmış ve Atina ile Tiran’ı karşı karşıya getirmişse de, Meta sağduyulu davranarak krizin daha da büyümesini önlemiştir.¹⁹⁸ Bölgede bulunan Ortodoks azınlığın hakları konusunu abartılı bir biçimde kullanan Yunanistan kendi sınırları içindeki Arnavut mevsimlik işçileri Arnavutluk hükümetlerine karşı bir koz olarak görmeye devam etmiştir. Brüksel’e giden yolun Atina’dan geçtiğini bilen Tirana ise bu konuda dikkatli bir politika izlemek zorunda kalmıştır. Öyle ki güneydeki karışıklıkların faillerini cezalandırmaktan dahi çekinilmiştir. Yunanistan Balkanlardaki Arnavut ayaklanmalarının ardında Tiran yönetiminin bulunduğunu, çeşitli platformlarda defalarca iddia etmiştir. Özellikle, Kosova konusunda Arnavutların lehine olan gelişmelerin Yunanistan’ı hiç de memnun bırakmadığı görülmüştür.¹⁹⁹

2.3. AB’nin Arnavutluk’un Demokratikleşmesine Verdiği Desteğin Değerlendirilmesi

Bu dönemde AB’nin kapsamlı bir birlik stratejisi bağlamında Arnavutluk’taki demokratikleşme süreciyle ilgilendiğini söylemek pek doğru olmayacaktır. Bununla birlikte, Arnavutluk hem Akdeniz havzası hem de Balkanlara sınırları olan AB üyesi ülkelerin bireysel politikaları ile paralel bir

¹⁹⁷ A.g.m.

¹⁹⁸ A.g.m.

¹⁹⁹ A.g.m.

biçimde AB politikasının içine de girmiştir. Bilindiği üzere, Akdeniz kıyısındaki devletler Barselona süreci gibi bölgesel projelerin mimarları olmuşlardır. AB bölgesinde arka arkaya patlayan krizler ve ABD'nin de bölgeye aktif bir biçimde angaje olması Balkanlara yönelik Birlik politikalarında herhangi bir bölge devletinin liderlik rolü üstlenmesine gerek bırakmamıştır. Bununla birlikte, özellikle Balkanlar konusunda açılımlar yapmaya karar verdiği andan itibaren AB'nin bölgeye yönelik politikalarını bir bakıma emanet ettiği AB üyesi devletlerin –Yunanistan ve İtalya gibi- rolünü azımsamamak lazımdır.

Geriye dönüp bakıldığında, Arnavutluk'un otoriter Berişa yönetimi altında demokratikleşmesi sürecine aktif bir biçimde destek veren tek AB üyesi devlet olarak İtalya görülmektedir. Örneğin, 1992 erken genel seçimlerinden hemen sonra Dışişleri Bakanı Goivanni de Michelis Arnavutluk'un Durrës kentine gelerek Berişa ile görüşmüştür. Bu görüşmenin iki nedenin olduğu belirtilmiştir. İlki, İtalya ABD'den daha fazla yardımda bulunduğu için Arnavutluk üzerinde daha fazla söz sahibi olmak istiyor görüntüsünün yanlış olduğunu karşı tarafa iletmeğidir. İkincisi ise, Arnavutluk'un bölgedeki en iyi dostunun İtalya olduğunu hatırlatmaktır.²⁰⁰ Böylelikle, İtalya öteden beri varolan Arnavutluk'a dair ilgisini kaybetmemiş görünmektedir. Ayrıca o zamanki kaynaklarda pek geçmeyen ancak 1993'te İtalya'nın isteği olan "Pelikan II Operasyonu"nun kalış süresini daha da uzatmak istemesinin Berişa'nın cevabı olumsuz olması da anlaşılmıştır.

Öte yandan, Berişa dış politik ve iktisadi ilişkiler açısından Batı'ya olduğu kadar Doğu'ya da yakın durması ülkede bazı tartışmalar başlatmıştır. Berişa'nın Müslüman sermayesini Arnavutluk'a çekmek istemesinin birincil sebebi, Avrupa'dan beklenen yatırımların Arnavutluk'a gelmemesidir. Hem hayal kırıklığı, hem de Berişa'nın Müslüman olması nedeniyle bu dönemde Arnavutluk İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) üyesi olmuştur. Avrupa'da yeni bir İslam devleti mi sorularının ortaya atıldığı bu dönemde Berişa'nın amacının sadece tam olarak destek bulamadığı AB nedeniyle çok yönlü bir dış politikayı hayata geçirmek

²⁰⁰ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s. 213.

olduğu belirtilmiştir.²⁰¹ Her şeye rağmen, AB sosyalist rejimin çöküşünden bu güne Arnavutluk ile olan angajmanının yoğunlaştırarak devam ettirmiş ve 1990'ların sonlarına doğru da ABD ile birlikte ülkenin gelişiminin en önemli hamisi olacaktır.

Birlik (AET) ve Arnavutluk ilişkileri ilk olarak 1991 yılında diplomatik ilişkiler başlamıştır. Bu tarihi takip eden yıllarda AB, Arnavutluk'ta kurumsal, siyasi ve ekonomik reformlar sürecinin desteklenmesi için etkin bir ortaklık için çabalarını arttırmaya başlamıştır. Komünist rejimin yıkılmasından sonra Arnavutluk'a gereken mali yardım ve destekler ilk olarak AB üye ülkelerinden gelmiş, Arnavutluk'un demokratik statüye geçmesi ve fonksiyonel bir pazar ekonomisi oluşturulması için AB sürekli teşvik edici bir rol oynamıştır. Bu süreçte Arnavutluk'un karşılaşılabileceği tüm zorlukları atlatabilmesi için gereken her türlü desteği ve yardımı sağlayarak, iki tarafın da değerlerini ve ulaşılması gereken standartlarını ön plana çıkartmıştır.²⁰²

11 Mayıs 1992 tarihinde Avrupa Topluluğu ve Arnavutluk arasında "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Siyasi Diyalog Bildirisi de 1 Aralık 1992'de yürürlüğe girmiştir. Çok kısıtlı bir içeriğe sahip olduğu halde, bu anlaşma, Arnavutluk'un AB ile imzaladığı en önemli anlaşmalardan biridir. Bu anlaşma Arnavutluk'a PHARE²⁰³ fonundan yararlanma hakkını da vermiştir.²⁰⁴ Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması Arnavutluk'ta yapılan reformlara destek sağlayacak önemli adımların atılmasına yardımcı olmuştur. PHARE yardımı çerçevesinde Arnavutluk'a 1992–2000

²⁰¹ A.g.e., s.105; Nuray Bozbora, a.g.m., s. 163.

²⁰² **Marrëdhëniet BE-Shqipëri** (AB-Arnavutluk İlişkileri) Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı resmi web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&d=4&gj=gj1&kid=58> , son erişim 17.3.2008; www.ec.europa.eu/enlargement/albania/eu_albania_relations , son erişim 23.1.2008

²⁰³ PHARE programı, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde komünist rejimlerin yıkılmasıyla birlikte, bu devletlerin ekonomilerini yeniden yapılandırma çabalarını desteklemek amacıyla 1989 yılında oluşturulmuştur. Başlangıçta yalnızca Polonya ve Macaristan'a yönelik olan program, zaman içerisinde onüç ülkeyi (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya) kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

²⁰⁴ **Marrëdhëniet BE-Shqipëri**, (AB-Arnavutluk İlişkileri) Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı resmi web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&d=4&gj=gj1&kid=58> , son erişim 17.03.2008.

döneminde destek verilmiştir. 1990-95 arasında 363 milyon Euro, 1996-2000 arasında ise 459 milyon Euro ve toplam olarak da 10 yıl için Arnavutluk'un AB'den aldığı destekler 912 milyon Euro'dur.²⁰⁵

1996 yılında klasik bir Ortaklık Anlaşmasına götüren bir anlaşmanın imzalanması için hazırlıklar başlamıştır ancak ülkenin yaşadığı siyasi kargaşa, sosyal ve mali kriz (piramit fonlarının çökmesinden ortaya çıkan kriz), bütün hazırlıkların iptal olmasına neden olmuştur.²⁰⁶ Aslında burada AB'nin Balkan ülkelerinin tümüne tektip politika uygulamak konusundaki ısrarından pek çok sorunun doğduğunun altı çizilmelidir. Balkan ülkelerinin siyasal, ekonomik ve kültürel farklılıklarına binaen çeşitli sorunları vardı ve bunu fon yardımları ya da idealize edilen normatif düzen çerçevesinde çözümlenmenin ne kadar zor olacağı konusunda AB'nin tam olarak bir fikri olmadığı görülmektedir. Bölgede kurulan devletlerin karakteristikleri Orta ve Doğu Avrupa'dakilerden tamamıyla farklıydı. Bununla birlikte, AB Balkanların ayrık bir vaka olduğu bilincini kazandıktan sonra etraflı stratejiler ortaya koymaya başlamıştır. Bu politikaların temelinde ise bölgeselleştirme yaklaşımının bulunduğu görülmektedir. Bu politika, tek tek devletlerle ilgilenmek yerine bu devletlerin ortak karakteristiklerini de göz önüne almak suretiyle standart bir siyasal ve ekonomik, ve de ilintili olarak kültür yaratma çabası ile tarif edilebilir.²⁰⁷

²⁰⁵ Murat Kavalalı, **Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, Ankara: DPT Müsteşarlığı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Yay 2005, s. 46.

²⁰⁶ Makro Bello, **Negotium**, Tiran: Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Yay., Kasım 2001-Mart 2002, s. 8-11.

²⁰⁷ Manuela Moschella, **European Union's Regional Approach Towards Its Neighbours: The European Neighbourhood Policy Vis-À-Vis Euro-Mediterranean Partnership**, 2004 University of Catania, <http://www.fscpo.unict.it/EuroMed/moschella.pdf>, son erişim 19.5.2008.

BÖLÜM 3: ARNAVUTLUK'UN 2000'DEN GÜNÜMÜZE DEMOKRATİKLEŞMESİ VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Arnavutluk'un milenyum sonrası iktidarlar bazında demokratikleşme çabaları ve AB ile ilişkileri ele alınacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi, Arnavutluk'un geçiş süreci olarak adlandırılan dönemi beş aşamadan oluşmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere bu bölümde beş aşamadan, dördüncünün son yarısı, yani 2001-2005 arası dönemi kapsayan ve beşinci aşamayı içerisine alacak döneme, yani 2000'den günümüze kadar ki sürece ve daha sonra Arnavutluk'un AB ile olan ilişkilerine yer verilecektir.

Dördüncü aşamanın 2001-2005 arası dönemde, Tiran yönetiminden hem demokratikleşme konusunda hem de AB ve NATO'ya giden yolda ilerlemeler beklenmiştir. 2001 seçim kampanyalarında bu konular üzerine prim yapılmıştır. Çünkü liberalizm ve demokrasinin ilk on yılında demokratikleşme, entegrasyon, istikrar, siyasi ve ekonomik konularda istenilen sonuçlar alınmamıştır. Bölgede soğuk savaş sonrasında geçen on yılda aslında Tirana yönetimi, bölgesel yapıcı politikalar üretmiştir ve bundan sonraki dönemde ABD ve AB tarafından Arnavutluk'un ödüllendirilmesini sağlamıştır. Bu dönemde ekonomik ve siyasi reformlar ön planda olmuştur. Bu dönemin en önemli özelliği "Arnavutluk'ta istikrarı sağlamanın, ülke dışında olan (komşu ülkelerde) Arnavutlar'ın istikrarını sağlamakla tamamen bağlantılı olduğu ve ancak bu şekilde politikalar üreterek istikrar ve refahı elde etme imkanına sahip olacağını Tiran'ın tam anlamıyla kavramasıdır.

3.1. 2000'den Günümüze Demokratikleşme Çabaları

3.1.1. Meta Hükümeti 2001- 2002

Yıl sonuna doğru Başbakan Meta seneye yapılacak seçimler için muhalefet ile devamlı görüşerek, ilk turu 24 Haziran ve ikinci turu 9 Temmuz 2001'de yapılacak genel seçimlere ılımlı bir atmosferle girmek için çalışmıştır. Eski başbakan Nano, 6-7 ay sonra yapılacak genel seçimler sonrasında yeniden

Başbakan olmak için partide daha etkin siyaset uygulamıştır. Meta bu durumun farkına varınca, Nano'ya açık savaş ilan etmiştir. Ancak Meta'nın bu savaşı kazanması imkansız gibi gözüküyordu ve öyle de olmuştur. Çünkü Nano bu partiyi, yani Emek Partisi ismini terk ederek, Sosyalist Parti ismini aldığından beri Nano yönetmiştir. Her ne kadar bu zaman zarfında aktif parti liderliği yürütmediyse de, partide onun dediği dışına çıkılmadığı belirtilmektedir. Ancak parti içi bu savaşı Nano karşısında kaybedeceğini bilen Meta, bir sene sonra ortaya çıkacak gizli bir anlaşma yapmıştır. Meta ile Nano arasındaki farklı pazarlıkların ardından ise parti içi bu savaşı kazanan Başbakan Meta, seçimlerin de galibi olarak yeni iktidarın patronu olmuştur. Öte yandan, sağ kampta da durum farklı değildi ve Berişa'nın bir zamanlar sağ kolu sayılan Genc Pollo, DP'den ayrılarak PD-R (Partia Demokratike Reformatore-Reformcu Demokratik Parti) adında partiyi kurmuştur. Seçimlere PD koalisyonunda girerek sürpriz bir şekilde mecliste altı sandalye kazanmıştır.

24 Haziran ve ikinci turu 9 Temmuz 2001'de yapılacak genel seçimleri, ilk turun sonunda Meta kazanmıştır ve yeni hükümeti kurmak için çalışmalara başlamıştır. Muhalefet seçim sonuçlarından memnun kalmayarak, yapılan usulsüzlükleri yetkili devlet organlarına bildirmiştir. Berişa tarafından yapılan tüm itirazlara rağmen AGİT'in "seçimlerin demokratik, ve standartlara uygun" olduğu açıklamasını yapması, Berişa ve taraftarlarını eskisi gibi yine sokaklara dökmüş ama bu sefer anarşi ve kaos ortamı yaratmamıştır. Ancak DP seçim sonuçlarını kabul etmeyerek parlamentoyu yine boykot etmiştir.²⁰⁸

Hükümetini kuran Meta, nasıl olsa dört yıl iktidar benim elimde diye düşünerek ve Nano ile yaptığı anlaşmayı hiçe sayarak, parti hakimiyetini elde etmeye çalışmıştır. Fakat bu hamlesi Nano'nun karşı hamlesiyle başarısızlığa uğrayacaktır. Hatta Meta beklenmedik bir şekilde başbakanlıktan da istifa

²⁰⁸ **Kronika e një Rikthimi: Lufta e Llogoreve 1998 – 2001** (Bir Dönüşün Kroniği: 1998-2001 Siperler Savaşı), <http://www.albanie-albanais.com/2008/09/kronika-e-nj-rikthimi-lufta-e-llogoreve.html> son erişim 18.03.2009.

edecektir.²⁰⁹ Tabii tüm bu siyasi akrobasi ülkeye çok pahalıya mal oluyordu. AB 2001'in son aylarında Avrupa Komisyonu tarafından "İstikrar ve Katılım Anlaşması" için görüşmelere başlanmasını tavsiye etmiştir.²¹⁰ Fakat aylar süren siyasi istikrarsızlık, AB'yi de endişelendirmiştir. Bu durumda Brüksel'in kapalı kapılar ardından Tiran'a baskı yapmış, aynı zamanda muhalefete de erken seçimlere gidilmemesi gerektiği vurgulamış, seçimler yapıldığı ve sorunların 2005 yılına kadar bu meclis tarafından çözüleceği mesajını vermiştir.²¹¹ Elllerinde başka seçenek kalmadığından, Cumhurbaşkanı yeni hükümeti kurmak için Pandeli Majko'yu görevlendirmiştir.

3.1.2. Pandeli Majko Hükümeti 22 Şubat - 25 Temmuz 2002

Eski başbakanlardan olan Mayko, beş ay sürecek iktidarını kurarken masanın üzerinde bekleyen dosyalar çoğalmıştır. Bunların en önemlileri ise, AB'den gelen ve üzerinde "acil" yazılı olan dosyalardır. "İstikrar ve Katılım Anlaşması" için müzakerelere başlanması, yolsuzluk, rüşvet ve organize suçlarla daha etkin mücadele ve ülkeyi saran enerji krizine çözüm bulmak en önemli konular olmuştur.²¹²

Yaklaşan cumhurbaşkanı seçimleri de hem başbakan olarak hem de uzlaştırıcı ve ılımlı kişiliğiyle tanınan Mayko'ya iktidar ile muhalefet arasında konsensüsü bulma görevini yüklemiştir. Bir yandan kendi kampında mutlak ve tek aday olmak isteyen Nano ile bir başka isim üzerine müzakere etmek imkansız hale gelmiştir. Nano tarafından böyle bir durumun kabulü, onun siyasetteki son hamle olacağı parti merkezinde tartışılıyordu. Sağ kampta Berişa ile de Nano ismi üzerine müzakere başlatmak imkansızdı. Bu dönemde mecliste iki grup arasında yolsuzlukla ilgili olarak dosyalar uçuşuyordu.²¹³ Bu durum çözümsüzlüğe ve bir erken genel seçime doğru gitmeye başlayınca, gizli elini devreye sokan Brüksel

²⁰⁹ **Kronika e një Rikthimi: Mëkatet e Pushtetit Socialist 2001-2003** (2001-2003 Kronika e një rikthimi: Sosyalist Yönetimin Günahları 2001), <http://www.albanie-albanais.com/2008/09/kronika-e-nj-rikthimi-mkatet-e.html> son erişim 18.03.2009.

²¹⁰ **EU Albania Political News**, www.eupolitics.einnews.com/albania, son erişim 27. 1. 2008.

²¹¹ **Kronika e një Rikthimi: Mëkatet e Pushtetit Socialist 2001-2003.**

²¹² **A.g.m.**

²¹³ **A.g.m.**

“erken seçin kesinlikle kabul edilemez” derken meclise ve aynı zamanda Nano ve Berişa’ya mesaj vermiştir. Aynı masada oturmayı kabul etmeyen bu iki ezeli rakip lider Brüksel’in baskısıyla masaya oturulmuş ve bir isim üzerine anlaşma sağladılar. Bu isim Arnavutluk’un siyasi havasını değiştirecek ve Toska-Gega aynı zamanda sol-sağ keskin ayrımın yumuşadığı gösterecektir. Hoca’nın generallerinden olan, siyasete bulaşmamış, emekliliğin keyfini çıkarmaya çalışan emekli general Alfred Moisiu hem sağ hem de solun mutabık kaldığı isim oldu ve 24 Temmuz 2002 tarihinde 5 yıllığına Arnavutluk’un yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²¹⁴

General Moisiu’nun cumhurbaşkanı seçilmesinin ertesi günü Başbakan Majko istifa etmiştir. Moisiu hiç geciktirmeden istifayı kabul etmiş ve yeni hükümeti kurmak için Nano’yu görevlendirmiştir. Berişa ile Nano’nun arasındaki kan davaları yüzünden aynı masada o güne kadar kimse oturtamamışken o hassas dönemde Brüksel’in bunu başarması, Arnavut halkını “ülkemizin ilerlemesi ancak Brüksel’in ortaya koyacağı tavır ile mümkündür” diye düşündürmeye başlamıştır. Bundan sonra Tiran siyaseti AB yörüngesinden ayrılmayacağı, kaos, kargaşa, siyasi intikamlar, sosyo ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların bir daha yaşanmayacağına dair sinyaller vermeye başlamıştır.²¹⁵

3.1.3. Nano Hükümeti 2002- 2005

Fatos Nano ilk defa Berişa ve sağ partilerin reddine takılmadan 29 Temmuz 2002’de başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Brüksel tavrını ve isteğini ortaya koymasıyla Tiran siyasetinde istikrarın görünmeye başladığı bu dönemde, iktidar ile muhalefet ilişkileri yakınlaşmıştır. Nano’nun başbakanlık yolunu açan Berişa, iktidara gelir gelmez isteklerini sıralamıştır. Berişa’nın bu isteklerini karşılayan Nano ve hükümeti, muhalefeti yapıcı anlamda mecliste tutmayı başarmıştır. Berişa ilk olarak Nano’dan Milli İstihbarat (SHISH=Sherbimi İnformatik Shqiptar) başkanı olan Klosi’nin görevden alınmasını istemiş ve bu isteği Nano tarafından gerçekleştirilmiştir.

²¹⁴ A.g.m.

²¹⁵ A.g.m.

Bu durumda en çok faydayı gören DP olmuştur. Muhalefet olmasına rağmen Nano yönetiminden bir çok kritik kurumu elde eden Berişa, 12 Ekim 2003'te yapılacak olan yerel seçimlere hazırlıklı girmiştir. Bu seçimleri sosyalistlerin kazanmasına rağmen Berişa'nın 2005 genel seçimlerinin galibi olacağı bu zamandan belli olmuştur. Nano iktidarının zaafalarını değerlendiren muhalefet, Yunanistan'ın tüm desteğine rağmen 12 Ekim 2003'teki yerel seçimlerde Nano ile aradaki farkı 2 puana indirmiştir. Brüksel'de Avrupa Konseyi tarafından Balkan ülkelerinin (ilk defa Arnavutluk'un ismini de telaffuz ederek) geleceğinin Avrupa'nın içinde olduğunun ilanı, ve bu nedenle genişleme sürecinin tecrübesine de dayanarak, AB'nin bu bölgeye doğru genişlenmesi için izlenecek yollar ve gerekecek araçlar araştırılacaktır²¹⁶ denmesi Tirana'da ayrı bir heyecana sebep olmuştur. Bunu üzerine muhalefetin odaklandığı nokta reformlar olmuştur.²¹⁷

Bu arada Nano iktidarı sanki Atina'dan yönetiliyor hissinden dolayı, SP'nin içinde büyük çatlaklar her geçen gün açığa çıkıyordu. Solun içindeki büyüyen çatlaklıklar muhalefeti de güçlendiriyordu. Binlerce Berişa sempatzanı 7 ve 8 Şubat 2004 tarihinde Nano'yu istifaya çağırıldılar. Ancak bundan etkilenmeyen Nano hafta sonu tatili için Selanik'e giderek muhalefet güçlerini daha da sinirlendirmiştir. DP ve Berişa, etraflarına bir çok sivil toplum kuruluşunu da toplayarak 21 Şubatta büyük bir miting gerçekleştirdi ve "Nano Defol" parolasıyla kendini sonraki seçimlere hazırlamıştır. Berişa'nın 97 banker krizinden sonra bir daha siyasi arenada söz sahibi olabileceği tahmin dahi edilemezken, gittikçe sempatzanlarını çoğaltmayı başarmıştır.²¹⁸

Brüksel'in baskılarıyla, Nano iktidarı tarafından, Vlora sahillerinden her gün onlarca kaçak tekneler insan kaçakçılığı yaparak İtalya sahillerine ulaşılırken artık neredeyse bu durum sifira indirilmiştir. Rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma ve

²¹⁶ Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı, **Marrëdhëniet BE-Shqipëri** (AB-Arnavutluk İlişkileri), <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&d=4&gj=gj1&kid=58> , son erişim 17.3.2008.

²¹⁷ **Kronika e një Rikthimi: Mëkatet e Pushtetit Socialist 2001-2003.**

²¹⁸ **Kronika e një Rikthimi: Shpaga e të Mundurve 2004 – 2005** (Bir Kroniğin Dönüşü: Yenilmişlerin Misillemesi 2004-2005), <http://www.albanie-albanais.com/2008/09/kronika-e-nj-rikthimi-shpaga-e-t.html> , son erişim 18.03.2009.

organize suçlarla mücadelesinde aynı şekilde mesafeler alınmıyordu. Uyuşturucu kaçakçılığında başarı üçe hatta dörde katlanmıştır. Buna rağmen Brüksel Tiran yönetiminden daha fazlasını istiyordu. İktidar AB dilinden çıkan sözleri istikrar konusunda bardağın dolu tarafını bakarak olumlu olarak değerlendirirken, muhalefet bardağın boş tarafını bakarak iktidarı eleştiriyordu.²¹⁹

Nano'nun Berişa gibi karizmatik bir lider olamayışından dolayı her geçen gün itibar kaybediyordu. Özellikle SHİK (Arnavutluk Milli İstihbaratı)'nın başkanı olan Klosi, Nano'nun ikinci eşini (Xhoana Nano) "Yunan Gizli İstihbaratı lehine ajanlık yaptığını belgelerle ispatlamış" olması Nano'yu çok zor durumda bırakmıştır. Aslında Nano da her gün yolsuzlukları ile ilgili haberler nedeniyle medyada yer alıyordu. Böylelikle, bir zamanlar Avrupa Birliği'nde istenmeyen adam Sali Berişa iken, artık istenmeyen adam Fatos Nano olmuştur. AB'nin yardımlarının nerelere harcandığı ile ilgili cevaplar alamamasının ardından, yardımlar Yunanistan'ın istemesine rağmen Tiran'a verilmemiştir. 1991 ile 2004 yılları arasında AB'den Arnavutluk'a yardım ve kredi olarak 1.2 Milyar Euro aktarılmıştır. Fakat altyapı konusunda geri olan bu ülke için bu meblağ yetersiz kalmıştır. Bu paranın aslında kimi Arnavut ekonomistlere göre sadece 2004 yılı içinde AB ülkelerinde çalışan Arnavut işçilerin Arnavutluk'taki ailelerine gönderdiği para kadardır.²²⁰

Brüksel'in Nano ve onun iktidarı ile yollarını ayırmak niyetinde olduğu her açıklamasından sonra anlaşılıyordu. Ancak Washington ve Brüksel, Berişa ile iletilebet yolların kesişmeyeceğini 1997 Mart ayında belirtmişlerdi. Ancak sekiz yıl boyunca ABD ve AB'de istenmeyen Berişa, 2005 yılında Arnavutluk'u demokratikleştirmek, NATO ve AB'ye entegrasyonunu ve tüm haklarla üyeliğini sağlamak için duruşuyla tek güvenilecek adam haline gelmiştir. 3 Temmuz 2005'teki genel seçimlerden AB ve ABD'nin tam desteğini alan Berişa zaferle

²¹⁹ **Kronika e një Rikthimi: Shpaga e të Mundurve 2004 – 2005.**

²²⁰ **A.g.m.**

çıkacağından kimsenin kuşkusu olmamıştır. Seçim sonrası tablo da bunu göstermiştir.²²¹

Sosyalist Parti'nin dolayısıyla Nano'nun sekiz yıllık yönetimini farklı bir bakış açısıyla değerlendirecek olursak, siyasi partiler arasında diyalog ve ilişkileri bağlamında tarihimizde en fazla bu dönemde olmuştur. Tiran'ın Atina veya Roma ile sürtüşmesi halinde binlerce hatta yüz binlerle ifade edilecek işçilerin gözünden ise sosyalistlerin bu dönemi yapıcı ve sorunları kalıcı şekilde çözüldüğü dönemdir. Şehirleşme bakımından ise, sosyalistlerin dönemi parlak bir sayfa olarak karşımıza çıkmaktadır. Berişa'nın hemen komünizm sonrası iktidarında plansız şehirleşme, ister sağcı ister solcu olsun şehir insanını sıkıştır. Bu çarpık şehirleşmeyi durduran hatta yıkan sosyalist yönetim olmuştur.

Gençlerin bu döneme bakış açıları farklıdır. Çünkü Arnavut gençleri bu dönemdeki lüks mağazalar, barlar ve kahveler ile tanıştılar. Aynı şekilde iş dünyası gözünde de bu dönem kazançların çok olduğu, vergilerin rahatlıkla kaçırıldığı, iktidarla ilişkilerinin karşılıklı olduğu dönem olması hasebiyle önemlidir. Zenginlerin rahatlıkla daha da zenginleştiği, fakirin de daha da fakirleştiği bu 8 yıllık sosyalist yönetiminin sonunun geldiğinin habercisi olmuştur.²²²

3.1.3. Berişa Yönetimi 2005- 2009

3 Temmuz 2005 genel seçimlerin galibi Berişa olmuştur. Sali Berişa, tam 8 yıl sonra 10 Eylül 2005'te hükümetini kurarak ABD ve AB'nin beklediği istikrarı sağlayacak olan programını açıklıyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi, Arnavutluk'un geçiş süreci olarak adlandırılan ve daha rahat anlaşılması için beş aşamaya ayrılan dönemin son aşamasını yani beşinci aşamasını teşkil etmektedir. Kısacası 3 Temmuz 2005'den günümüze olan dönemdir. Bu döneme kadar ülke üzerinde olan karabulutların yavaşça dağılmaya başladığı ve hem NATO hem de AB entegrasyonlarının ivme kazandığı dönemdir.

²²¹ A.g.m.

²²² A.g.m.

Arnavutluk'un hem ekonomik, hem sosyal, hem siyasal hem de iç ve dış işlerinde bölgede söz sahibi olmaya başladığı, istikrar ve ilerlemede mesafe alındığı dönemdir. Arnavutluk özellikle, Kosova ve Makedonya'daki sorunlara yapıcı bir yaklaşım benimseyip yapıcı politikalar yarattığı için Batı (ABD ve AB) tarafından ödüllendirilmeyi hak ettiği dönemdir. Bu dönemde Balkanlar'daki krizler yatışmış ve Arnavutluk politikası ve diplomasisinin artık barış adımları ile meşgul olduğu bir dönemdir. Tiran'ın dinamik bir dış siyaset izlediği, “geçmişten değil, gelecekte sorumluyuz” felsefesinin hakim olmaya başladığı,²²³ birçok erteleme ardından NATO'ya tüm haklarla üyeliğini elde ettiği, AB ile bütünleşme bağlamında en önemli aşama olarak uygulana SAA anlaşmasının başarıyla yerine getirmiş²²⁴ ve AB ile tam üyelik için müzakerelerin başlaması için başvuruda bulunduğu²²⁵ bir dönemdir.

Arnavutluk 2008 NATO Zirvesi'nde NATO'ya üyelik davetini alınca Berişa iktidarı olsun, muhalefet olsun, halk olsun coşkuyla karşılanmıştır.²²⁶ Ancak bu başarıyı ister istemez Berişa ve iktidarının bir başarısı olduğu lanse etmek hakkıydı. Ancak halk ve özellikle muhalefet buna karşı çıkarak, sadece iktidarın değil, muhalefetin ve Arnavut Halkı'nın başarısı olduğunu belirtiyorlardı.²²⁷ Arnavutluk ve Hırvatistan, Kuzey Atlantik İttifakı'na (NATO) katılım sürecini tamamlayarak, tam bir sene sonra 1 Nisan 2009 tarihinde resmen ittifakın üyeleri oldular. Arnavutluk Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Dışişleri Bakanı

²²³ Remzi Lani, “Arnavutluk Dış Siyaseti: Coğrafyaya Tarihe Olduğundan Daha Yakın”

SETIMES,

<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2003/02/030128-REMZI-001> son erişim 16.12.2008.

²²⁴ Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı, **Ecuria e Ratifikimit te MSA** (SAA'yı İmzalayan Ülkeler), <http://www.mie.gov.al/?fq=ratifikimi&gj=gj1&kid=156>, son erişim 20.8.2008, (Entegrasyon Bakanlığının resmi web sitesi).

²²⁵ Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı, **EU Swedish Presidency Supports Integration of Western Balkans and Examination of Albania's Application for Membership as soon as Possible** (Suedia, Presidenca e rradhës e BE mbështet integrimin e Ballkanit Perëndimor dhe shqyrtimin e shpejtë të kërkesës së Shqipërisë)

<http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=news&lid=363&gj=gj2> son erişim 5.06.2009.

²²⁶ **Shqipëria e Kroacia Marrin Ftesen për Në NATO, Zhgënjehet Maqedonia**, (Arnavutluk ve Hırvatistan NATO'ya Davetiye Aldılar, Makedonya ise Hayal Kırıklığı Yaşadı) <http://lajme.dervina.com/archive/1445-3718:263/SHQIPERIA-E-KROACIA-MARRIN-FTESEN-PER-NE-NATO-ZHGENJEHET-MAQEDONIA.htm> son erişim 8.04.2008.

²²⁷ Ramiz Bojaj, **Pse Politizohet Hyrja e Shqipërisë në NATO!** (Arnavutluk'un NATO'ya Girişi Neden Politize Ediliyor?), <http://www.albaniapress.com/lajme/8569/Pse-politizohet-hyrja-e-Shqiperise-ne-NATO.html>, son erişim 8.08.2009.

ve Savunma Bakanı Zirve’de NATO Sözcüsü James Appathurai, “NATO’ya üye bütün devletlerin Arnavutluk ve Hırvatistan’ın üyeliğini onaylayan belgelerinin ittifaka ulaşmasının ardından bugün her iki ülkenin de demokrasi ve askeri alanda gereken reformları yaparak ittifakın standartlarına ulaşmış ve resmen NATO’ya katıldığını” açıkladığında orada hazır bulunmuşlardır.²²⁸

Arnavutluk, 1 Nisan 2009 tarihinde yürürlüğe giren İstikrar ve Ortaklık Anlaşması’nın ardından, AB’ye üyelik için resmen başvurmuştur. Arnavutluk’un AB’ye katılımının yakın bir gelecekte gerçekleşmesi mümkün görülmezken, Avrupa Komisyonu, Arnavutluk’un yaklaşımını olumlu karşıladı ve AB’ye entegrasyona yönelik gerçekleştirmesi gereken adımları desteklediklerini ifade etti.²²⁹ Arnavut vatandaşlarının 90 sonrası beklediği hayalleri teker teker gerçekleştirmeye başlamıştır. Bir zamanlar NATO’yu en büyük düşman adlandıran Tiran Yönetimi yarım asır sonra A3 (U.S- Adriatic Charter of Partnership) kartı ile üyesi olmuştur.²³⁰ Artık Arnavutlar yüzünü gerçekten Batıya doğru dönmüş ve bu, Arnavutların Batılı olduklarının kanıtı olduğu görüşü hakim olmuştur.

Fakat bu arada, Avrupa Birliği Komisyonu 15 Temmuz 2009 Çarşamba günü Makedonya, Sırbistan ve Karadağ ülkeleri için altı ay sonra vizesiz seyahate yeşil ışık yakması Arnavutluk, Kosova ve Bosna’nın buna dahil edilmemeleri büyük hayal kırıklığı yaşatmıştır. Çünkü Arnavutlar Balkan bölgesi istikrarına son on yılda en büyük katkıyı Arnavutluk’un sağladığını düşünmektedirler. AB üyeliğine karşı hiçbir zaman tek bir muhalif sesin olmadığı²³¹ Tiran’da, Arnavutlar’a Sırlar kadar değer verilmediği düşüncesinin hakim olmasına neden olmuştur. Bölge istikrarı için uzlaştırıcı ve yapıcı diplomasi ile sıcak dönemleri

²²⁸ **Arnavutluk ve Hırvatistan NATO Üyesi**, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=25379>, son erişim 4.06.2009.

²²⁹ **MESS AB Bülteni**, Mayıs 2009, <http://www.mess.org.tr/content/MESS%20AB%20Bulteni%20Mayis%202009.pdf>, son erişim 8.7.2009.

²³⁰ Fatos Tarifa, “Europa Adriatike: Zgjerimi i NATO’s në Ballkanin Përendimor (Adriyatik Avrupaası: NATO’nun Batı Balkanlar Genişlemesi)” **Politika & Shoqëria**, Revistë Shkencore e Institutit Të Sociologjisë & Institutit Të Studimeve Politike e Sociale, , Cilt. 9, No. 1 (16), 2006, s. 32.

²³¹ Servet Pëllumbi, “Ëntegrimi European dhe Sovraniteti i Shteteve” (Avrupa Entegrasyonu ve Devletlerin Egemenliği), **Politika & Shoqëria**, Revistë Shkencore e Institutit Të Sociologjisë & Institutit Të Studimeve Politike e Sociale, No. 2 (14), 2004, s. 15.

yatıştırabilen Arnavutluk AB'den daha fazla mükafat beklediği bir zamanda, “Arnavutlar’a (dolayısıyla Müslümanlar’a) bu ceza”, Tiran yönetimini zor durumda bırakmıştır. Avrupa Komisyonu'nun bu kararı ile Ortaklık ve İstikrar Anlaşması'nı başarıyla yerine getiren ve üyelik müzakerelerine başlaması için 2009 Nisan sonunda başvuran Arnavutluk hala değerlendirmeye alınmazken, Sırbistan'a bile vizesiz seyahate izin çıkması hem Arnavutluk hem de Kosova Arnavutları'nda büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Fakat Brüksel'in reformların yerine getirdiği takdirde aynı süreç Arnavutlar için de geçerliği olacağı belirtmesi, ters tepkilerin büyümesini engellemiştir.

3.2. AB - Arnavutluk İlişkileri

Arnavutluk sosyalist bloğun en kapalı toplumdur. Bu yüzden dış dünya ile ilişki kurması süreci diğer sosyalist devletlerinkine oranla daha kritik bir gelişmeydi. AB Arnavutluk'un dışarıya açılma sürecinde ilk yıllarda fazla bir rol oynamamıştır. Ama Arnavutluk ile tarihsel ilgisi olan devletler –ki bunlardan bazıları AB üyesi devletlerdir - İtalya ve Yunanistan gibi- Arnavutluk'un Batıya entegrasyonunda önemli rol oynamaya başlamışlardır. Arnavutluk'un bu süreci sancısız değildi, en önemlisi 1997'de olmak üzere Arnavutluk'ta derin iç sorunlar baş gösterdi ve hatta uluslararası müdahale gerektirmiştir. Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'daki sorunlara yapıcı bir yaklaşım benimsemesi yüzünden Batı (AB ve ABD) tarafından ödüllendirilmeyi de hak etmiştir. AB, Arnavutluk'taki demokratikleşmenin ilk on yılı kapsayan dönemdeki konumu üzerinde belirleyici bir rol oynamamıştır. Bu rol için 2000'li yılların başlarını beklemek gerekmektedir.

Doğu Blok'unun çöküşü ve Yugoslavya'nın dağılışı ile AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik politikası, bölgeye barış, istikrar ve refah getirilmesi amacını taşımaktadır. Avrupa Topluluğu'nun Arnavutluk'a yönelik politikası da bu çerçevede gelişmiştir. Söz konusu politika, 1999 yılından bu yana İstikrar ve Ortaklık Süreci (SAP)²³² olarak adlandırılmakta ve bölge ülkelerinin AB'ye tam

²³² **Plani Strategjik i Qeverisë Shqiptare për Integrimin European** (Arnavutluk Hükümetinin AB Entegrasyonu için Strateji Planı), Tiran: Botimet Dudaj Yay., 2002, s. 17-20.

entegrasyonunu hedeflemiştir. AB, SAP kapsamında bölge ülkelerine yüklü miktarda mali yardımda bulunmakta ve bölgeye büyük farkla en çok yardımda bulunan “donör” konumunda yer almaktadır. Murat N. Arman konuyu aşağıdaki gibi özetlemektedir;

“Batı Balkanlar’ın yapısal sınırlarının hem o coğrafyanın yaşayanlarını hem de Avrupa’nın kendisini ortak kimlik dairesinde algılamak açısından pek çok sorunu içerdiğini belirtebiliriz. Geçiş sınırlarını ise İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ile çerçevesi belirlenen istikrarsızlık koşullarını ifade eder. Bu noktada çatışma çözümleme ve karmaşık aciliyetlerle başlayan ve daha sonra insan güvenliği paradigmasının benimsenmesi ile kullanılmaya başlanan teknikler kimlik dönüştürücü birer dış politika enstrümanı olarak belirlemiştir. İnsan güvenliği yaklaşımı Batı Balkanlar’da 1990’lar boyunca devam eden savaş sonucunda bölgede Avrupa’nın etkisiz kalması üzerine oluşturulmaya çalışılan ODGP’nin zamanla, yeni ve insanı merkeze alan bir güvenlik paradigmasına dönüşmesini ifade eder. Japonya ve Kanada’nın 1990’ların başında bir dış politika paradigması olarak belirlediği insan güvenliği yaklaşımı, Avrupa’nın kendi güvenlik aurası olarak tanımladığı bölgede (SAA ve ENP ülkeleri) istikrarlı, sürdürülebilir birer ekonomiye sahip, demokratik yapıların ortaya çıkmasını ve bu dönüşüm için model olarak iyi yönetim ilkelerini benimsemelerini ifade eder.”²³³

Balkan ülkelerinin ekonomik, siyasi ve hukuki yapılarını düzenlemek amacıyla kullanılan temel araçlar, İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (SAA), tavizli rejim ile bölgesel ve mali yardım programı (CARDS) ve son haliyle Katılım Öncesi Yardım (IPA) çerçevesinde teknik ve mali yardımlardır. Bölgesel diyalog ve işbirliği de söz konusu sürecin önemli parçalarını teşkil etmektedir.²³⁴ Bu kapsamda, 19–20 Temmuz 2003 tarihlerinde düzenlenen Selanik Zirvesi’nde, AB, Batı Balkan ülkelerine yönelik desteğini yineleyerek, bölgede ticaretin, ekonomik

²³³ Murat Arman, **a.g.ç.**, s. 275-276.

²³⁴ İllir Kalemaj, “Politikat e Bashkimit Evropian Ndaj Kërcënimit të Krimin të Organizuar Shqiptar: Një Shqetësim Real Apo i Hiperbolizuar?” (Arnavutluk’un Organize Suçlarla Mücadelesinde AB’nin Politikaları: Endişe Gerçek mi Yapay mı?), **POLIS 4**, No 4, Sonbahar 2007, s. 65.

kalkınmanın, eğitim ve araştırma, bölgesel işbirliği ve sivil toplum diyalogunun geliştirilmesine yönelik politikalar içeren bir tebliğ yayımlamıştır.²³⁵

AB'nin Arnavutluk ile ticari ve ekonomik ilişkilerinin temeli, Aralık 1992'de yürürlüğe giren Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasına dayanmaktadır.²³⁶ AB, 2000 yılından bu yana Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) çerçevesinde bölgeye tek taraflı tavizli rejim tanımaktadır. AB'nin bölgeye genel yaklaşımının hukuki temelini teşkil eden SAP çerçevesinde, 18 Eylül 2000 tarih ve 2007/2000/EC işaretli Konsey Yönetmeliği ile AB tarafından Arnavutluk ve diğer bölge ülkelerine 0102, 0201, 0202, 1604 pozisyonları hariç, esas itibarıyla bütün mallarda, miktar sınırlaması olmaksızın gümrük vergisi muafiyetli giriş imkânı tanınmaktadır. Ancak, tekstil ürünlerinde tanınan tercihler Topluluğun yıllık kotalarıyla sınırlı olup, balıkçılık, süt, dana etinde ise tarife kontenjanı dahilinde muafiyet veya vergi indirimi sağlanmaktadır.²³⁷

23-24 Mart 2000 tarihli Lizbon Zirvesi'nde Topluluk; Balkan Devletleri ile asimetrik ticari tavizler temelinde İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları'nın SAA akdedilmesine öncelik verilmesini kararlaştırılmıştır. Bu anlaşmalar Toplulukça, SAP'nin başarısı (bölgenin AB ile bütünleşmesinin tamamlanması) için anahtar olarak değerlendirilmiştir.²³⁸ AB, 2001 yılından beri Yeniden Yapılanma Gelişme ve İstikrar için Topluma Yardım Programı çerçevesinde, diğer Batı Balkan ülkelerinde olduğu gibi Arnavutluk ile de işbirliği içindedir. Bu süreçte yeniden yapılanma ve onarma, kurumların oluşturulması, idare kapasitesinin ve adaletin kuvvetlendirilmesi, özgürlük ve güvenlik önem verilen noktalardır. Avrupa Birliği geliştirdiği değişik programlara Arnavutluk'u da dâhil edip, bu programlar

²³⁵ Mehmet Özcan, **Avrupa Birliği Anayasası**, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=100>, son erişim 18.05.2009.

²³⁶ **Marrëdhëniet BE-Shqipëri** (AB-Arnavutluk İlişkileri), <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&d=4&gj=gj1&kid=58>, son erişim 17.03.2008, (Entegrasyon Bakanlığının resmi web sitesi).

²³⁷ Neslihan Yılmaz, **Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye Tarımının Uyumu**, Ankara: T.C.Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AB Uzmanlık Tezi, 2008, s. 96-99.

²³⁸ **Lizbon Zirvesi** (Lizbon European Council/Lizbon Summit), <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1192>, son erişim 22.09.2008.

aracılığı ile ona finansal yardımlar yapmıştır. Bu programlara PHARE, CARDS, TEMPUS gibi Programlar örnek verilebilir.²³⁹

Arnavutluk'un AB'ye doğru yaptığı en önemli adım şüphesiz İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'dır. Aralık 2005 yılında Avrupa Konseyi, Arnavutluk için yeni bir ortaklık politikası belirlenmiştir. Bu özel ortaklık, Avrupa Konseyi'nin desteğine rehberlik yapıyor ve Arnavutluk için gelişme evrelerini yansıtan ve Arnavutluk'a özgü olan ihtiyaçlara göre benimsenen kısa ve orta vadeli öncelikleri temsil ediyordu. Diğer Batı Balkan ülkeleri ile birlikte İstikrar ve Ortaklık Süreci'ne katılan Arnavutluk, Yeniden Yapılanma, Gelişme ve İstikrar için Topluluk Yardım Programı'ndan (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation Program, CARDS) yararlanarak ulusal ve bölgesel destek almaya devam etmektedir. Bu şekilde AB ile anlaşmalı bir ilişki kurarak İstikrar ve Ortaklık Anlaşması sürecine doğru en önemli adımlarını atmış olduğu belirtiliyordu. Bu sürecin en önemli unsurları "bölgesel diyalog" ve "işbirliği"dir.²⁴⁰

Bu çerçevede, 2003 yılında başlayan müzakereler sonucunda, 12 Haziran 2006 tarihinde imzalanan ve ticarete ilişkin hükümleri 1 Aralık 2006 tarihinde Geçici Anlaşma ile yürürlüğe giren SAA, AB ile Arnavutluk arasındaki ticari ilişkilerini daha da libere etmiştir.²⁴¹ Söz konusu Anlaşma uyarınca, Arnavutluk menşeli ürünlere uygulanan gümrük vergileri Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi ile kaldırılacak, AB menşeli ürünlere uygulanan gümrük vergileri ise kademeli olarak beşinci yılın başında sıfırlanacaktır. Anlaşma, aynı zamanda, rekabet, devlet yardımları, fikri mülkiyet, ekonomik işbirliği, menşe kuralları, gümrük alanında işbirliği, ulaştırma vb. alanlarda da hükümler içermektedir.²⁴²

Komisyonun 2005 yılının kasım ayında çıkardığı Genişleme Stratejisi

²³⁹ **Instrument for Pre-accession Assistance (IPA), Albania, Multi-annual Indicative Planning Document, 2007 – 2009,** http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/mipd_albania_2007_2009_en.pdf, son erişim 11.7.2008.

²⁴⁰ **EU Albania Political News,** www.eupolitics.einnews.com/albania, son erişim 27. 1. 2008.

²⁴¹ **Ministria E Integritimit, Shqipëria dhe Bashkimi Evropian, Marrëveshja e Stabilizim-Asociimit (MSA) dhe më pas** (Arnavutluk ve AB, SAA Anlaşması ve Sonrası), Tiran, 2007, s. 7.

²⁴² Luan Shahollari, İtir Gëdeshi, **a.g.m.**, s. 60.

Kartı, Arnavutluk'un gelişme reformları, müzakereleri sonuçlandırmaya yeterli olduğunu vurgulamıştır. Müzakerelerin sonucunda İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) 12 Haziran 2006 yılında imzalanarak yürürlüğe girmiştir.²⁴³ Ocak 2006 yılında Avrupa Konseyi, Arnavutluk için gözden geçirilmiş yeni bir Avrupa Ortaklığı kabul etmiştir. Söz konusu Avrupa Ortaklığı, Arnavutluk'un kısa ve orta vadede yerine getirmesi gereken öncelikler ile AB yardımlarından yararlanması için bir rehber sunmaktadır. 2006 yılının Haziran ayında, Arnavutluk, Avrupa Ortaklığı'nın tavsiye kararlarını uygulamak için bir ulusal plan yayımlamıştır. Bu kapsamda Arnavutluk'un uyguladığı programlar, Avrupa Komisyonu'nun yıllık İlerleme Raporları ile gözden geçirilmekte ve desteklenmektedir.

2003 Mart ayında, Avrupa Devlet Başkanları Konseyi, "Batı Balkanlar'ın geleceğinin AB'de yer aldığı" ifade ederek "Bakanlar Konseyi ve Komisyon'a genişleme süreci ile elde ettikleri tecrübeler temelinde, bölgeye yönelik Topluluk politikalarının daha da kuvvetlendirilmesi için çeşitli araçlar bulması" yönünde çağrıda bulunmuştur. Haziran 2003 yılında Selanik Zirvesi ile Devlet Başkanları Konseyi, Batı Balkanların Topluluk ile entegrasyon perspektifini teyit etmiş ve bölgenin AB'nin en önemli gündem maddesini oluşturduğunu kaydetmiştir.²⁴⁴ 17.08.2008 tarihinde genişlemeden sorumlu Avrupa Birliği Komisyoneri Olli Rehn'in, Brüksel'deki Sivil Toplum Konferansı'nda yaptığı konuşmada sivil toplumun AB'nin Güneydoğu Avrupa ülkelerin gelişimi için Ön Kabul Destek Enstrümanı desteklediğini vurgulamıştır. Bu enstrüman aracılığı ile Batı Balkan Ülkeleri için 2007–2011 yılları arasında 800 milyon Euro yardım yapılacaktır.²⁴⁵

AB, özellikle SAP ve SAA doğrultusunda Batı Balkan Ülkeleri'ni birliğe dahil etmeden önce kalkınma bağlamında belli bir seviyeye getirmek, bir çok sektörde istenilen düzeye getirilmesi için sektörel bazda yardım etmiştir. Arnavutluk'a yardımı en çok şu sektörlerde yapılmıştır. Kamu Yönetiminin ve Hukuki Sistemin Desteklenmesi, uyumlulaştırması (acquis communautaire), yani

²⁴³ Ferdinand Xhaferaj, **Deballkanizimi i Ballkanit**, Tiran: Botimet Dudaj Yay., 2007, s.147.

²⁴⁴ Majlinda Bashkurti, "Ballkani Perëndimor dhe Perspektiva Europiane", **MOD**, (Batı Balkanlar ve Avrupa Prespektifi), <http://www.mod.gov.al/botime/html/revista/2006/01/faqe6.htm> son erişim 19.03.2009.

²⁴⁵ **Europian**, Nr. 8, 2006, s. 12.

AB standartlarına uygun ve modern bir hukuk sistemi kurmak için Arnavutluk'a yardım verilmektedir. Bu bağlamda AB Konseyi, yapılan reformları desteklemektedir. Söz konusu destek daha çok Adalet Bakanlığı'na ve diğer hukuki kurumlara yöneliktir. Bu şekilde adli sistemde kolaylık ve hapisane standartların yükselmesi sağlanabilmiştir. AB standartlarına uygun ve etkin bir kamu yönetimi kurmak için kamu hizmetlerinde ve kadrolarında uzmanlaştırma çalışmaları yapılmaktadır.²⁴⁶

AB, Zabıta ve Kamu Düzeni konusunda, Arnavut zabıtalارına stratejik öneri, talimat ve donatma sağlanmaktadır. Etkin bir zabıta iç güvenliğinin sağlanması ve kanunların uygulanmasında önemli bir rol oynamıştır.²⁴⁷

AB Demokrasi ve İnsan Hakları konusunda da Arnavutluk'a desteğini sürdürmektedir. Çeşitli ortak projeler, sivil toplum örgütlerinin oluşturulmasında insan haklarının önemini vurgulamıştır.²⁴⁸

Gümrük gelirlerin toplanması ve prosedürlerin hızlandırılması amacı ile Arnavut Gümrük Hizmetleri ile birlikte çalışılmaktadır. Arnavutluk'ta gümrüklere Destek Misyonunun uygulanması ile gelirlerin toplanmasında, kaçakçılığın ve rüşvetin engellenmesinde başarılı sonuçlar alınabilmektedir. Gümrük işlemlerinin dijital ortamda yapılması için hala çalışılmaktadır.

AB'nin İstatistikler konusunda yardımları ise büyük bir öneme sahiptir. Çünkü 1989 yılından beri Arnavutluk'ta nüfus sayımı yapılmamış ancak 2001 yılında başarılı bir nüfus sayımı yapılabilmektedir. Bu da 2001 Yılındaki nüfus sayımını gerçekleştirebilmek için Arnavutluk Milli İstatistik Kurumu'na (İNSTAT) destek verilmiştir.²⁴⁹

AB'nin Altyapının Gelişmesi konusunda da yardımları devam etmektedir. Arnavutluk'ta taşıma ve ulaşım sektörü ekonominin gelişmesinde büyük bir önem

²⁴⁶ İllir Kalemaj, **a.g.m.**, s. 65; **15 Pyetje për Bashkimin European** (AB Hakkında 15 Soru), Tiran: Ministria E Integritimit Yay.,2007, s. 42.

²⁴⁷ **15 Pyetje për Bashkimin European** s. 39.

²⁴⁸ **15 Pyetje për Bashkimin European**, s. 35.

²⁴⁹ **Arnavutluk İstatistik Kurumu**, <http://www.instat.gov.al/> son erişim 23.12.2008.

taşımaktadır. 90'lı yıllarından sonra iyileşme sağlanmışsa da bugünde daha az olsa da altyapı yetersizliği ve düşük kalite devam etmektedir. Bu konuda AB'nin yardımı uzak bölgelere ulaşabilmek ve bu bölgelerde yaşam standartlarını geliştirmeye yöneliktir. Aynı zamanda AB ile iletişim ağlarının sağlamlaştırması için de çalışılmaktadır. Stratejik bakımında önemli olan doğu-batı otobanı ve kuzey-batı kara yollarının yeniden inşası için ve de önemli limanların onarımı için çalışmaları finanse etmektedir. Arnavutluk'tan geçecek olan uluslararası kara yolları için projeler hazırlanmaktadır. Su sektöründeki inşaatların yürütülmesi ve onarım çalışmalarının yapılabilmesi için gereken mali destek sağlanmaktadır.

AB, Arnavutluk'ta Kırsal Kesimin Gelişmesi yani köy halkının gelişmesi için projeleri finanse etmektedir. Bu projeler ilk olarak bu bölgelerde altyapının düzenlenmesini amaçlamaktadır. Bunun dışında verilen destek halkın eğitim ve sağlık hizmetlerin sağlanmasına yönelik olmuştur. Bu kapsama yerel personelin eğitimi de girmektedir.²⁵⁰

Geçmiş yıllarda tarım sektörü, arsa dağılımını ve pazar serbestliğini düzenleyen temel bir reform sürecinden geçmiştir. Bu sektörde başarılı büyük ilerleme söz konusu olmuştur ancak hala bazı sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca, AB balıkçılık sektörüne ve veterinerlik hizmetlerine desteklerini sürdürmektedir.

AB Sınır Uygulamalarının Düzenlenmesinde İşbirliği Programı ile AB'ye üye olan komşu ülkeler, Yunanistan ve İtalya ile daha yakın ilişkiler kurulmasına imkan sağlamaktadır. Arnavut-Yunan sınırı kırsal ve dağlık olmasından dolayı en önemli faaliyet tarımdır ancak işsizlik de büyük bir sorun teşkil etmiştir. Bunun sonucu olarak da halk, Arnavut halkı Yunanistan'a doğru yoğun bir şekilde göç etmiştir. AB Sınır Uygulamalarının Düzenlenmesinde İşbirliği Programı, Arnavut-Yunan sınır bölgeleri arasında sosyo-ekonomik açığı (farklılığı) kapatmaya yönelik çaba göstermektedir.²⁵¹ Arnavutluk ve İtalya arasında deniz sınırı bulunmaktadır. Söz konusu program bu ülkeler arasındaki ulaşımın gelişmesi ve

²⁵⁰ Gëzim Krasniqi, **a.g.m.**, s. 87.

²⁵¹ **Programet e Fqinjësisë** (Komşuluk Programları), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=89> son erişim 3.06.2008.

genişlenmesini sağlamaya çalışmaktadır.

Arnavutluk, Eğitim konusunda da AB'nin üniversiteler arasında öğrenci değişimi programlarına (TEMPUS) etkin bir şekilde katılmaktadır. Arnavutluk üniversiteleri AB üniversiteleri ile ortak projelerde çalışmalar yürütmekte ve öğrenciler için bireysel burslar sağlanmaktadır.²⁵²

Bütün bu ortak çalışmalar, 2006 yılında AB - Arnavutluk arasında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmış ve Nisan 2009'ta başarılı bir şekilde AB'nin tüm üye ülkelerine ratifike edilmiştir.

Çalışmanın devamında AB - Arnavutluk ilişkilerinde Yunanistan'ın etkisi üzerine değinerek AB'nin Arnavutluk hakkında yayınladığı yıllık raporların değerlendirme bağlamında sonuçlanacaktır.

3.2.1. Arnavutluk - AB ilişkilerinde Güvensizlik Sorununun Kaynağı olarak Yunanistan ile olan İlişkiler

Yunanistan, Avrupa Birliği'nin Arnavutluk'a yönelik yardımlarını bloke etme tehdidini,²⁵³ bir koz olarak sürekli Berişa ve Meta iktidarlarına karşı kullanmıştır. Özellikle ABD, Yunan lobisinin etkisiyle Arnavutluk-Amerikan Girişim Fonu'na vereceği 30 milyon Dolar'ı askıya aldığı,²⁵⁴ AB'de yapacağı 40 milyon Dolar'lık yardımı geçici olarak bloke ettiği yukarıda belirtilmiştir.²⁵⁵

Ancak, Soğuk Savaş'ın bitmesi ve 1990'ların başında Balkanlar'daki komünist rejimlerin dağılmasıyla birlikte Balkanlar'da yaşanan gelişmelerden ve dönüşümlerden etkilenecek dış politikasını gözden geçiren ülkelerden İtalya ve Yunanistan'dır. Fakat Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ortaya çıkan yeni sınırlar ve çatışmalar, en fazla Yunanistan rahatsız olmuştur. Tarihte hiç olmayan bir yeni devletin yani Makedonya'nın kurulması, "Etnik Arnavutluk"

²⁵² Arnavutluk Milli Eğitim ve Bilimler Bakanlığı, <http://www.mash.gov.al/> son erişim 18.01.2009.

²⁵³ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s. 368-369.

²⁵⁴ Robert Papa, *a.g.e.*, s. 190.

²⁵⁵ Elez Biberaj, *a.g.e.*, s. 244.

söylemlerinin artması ve de Balkanlar'daki bu yeni oluşum sırasında “Türkiye Balkanlar'daki nüfuzunu artırıyor” şeklindeki Yunan algılamaları, Yunanistan'ın Soğuk Savaş boyunca Doğu-Batı kutuplu düzen içinde bölgeye dönük sürdürerek geldiği dış politikasında farklı bir açılıma gitmesine neden olmuştur. Bu dönemde Yunanistan, Sırp yanlısı tutumu ve Arnavutluk ve Makedonya'ya yönelik uyguladığı sert politikalarla dikkat çekmiştir.

Özellikle 1995 yılına kadar AB'den gelen yardımlar için İtalya pek karşı çıkmamasına rağmen Yunanistan tam tersine bir politika izlemiştir. Bu politikalar iki ülke arasında tarihten gelen ve iyi komşuluk ilkesine dayanmayan iniş çıkışlı ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Ancak, 1995 yılından sonra Yunanistan, Makedonya ve Arnavutluk'a yönelik sert ve dışlayıcı politikasından az da olsa vazgeçerek, ekonomik alan başta olmak üzere bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Çünkü Yunanistan'ın, Arnavutluk ve Makedonya'ya yönelik sert ve dışlayıcı politikasının bölgedeki çatışmaları daha da artırarak kendi ülkesine sıçrayabileceği, AB'nin bölgeye yönelik politikaları ile ters düşeceği ve özellikle bölgeye yönelik ekonomi stratejisinin sekteye uğrayacağı, bunun da Yunan ekonomisinin kötüye gitme ihtimalleri nedeniyle farklı bir politik açılım sergilemeye başladığı değerlendirilmektedir. Ayrıca Yunanistan'ın, bölgede ekonomi ve ticari ağırlıklı etkisinin daha rahat siyasi etki yaratma imkanı sağlayacağını göz önünde bulundurduğu da düşünülmektedir.²⁵⁶

Yunan resmi söylemi, her ne kadar Balkanlar'da güvenliğin ve istikrarın tesis edilmesi, tüm Avrupa Birliği üyelerini ilgilendirir şeklinde olsa bile, bir tek Yunanistan'ın Balkanlar'ın istikrarsız bölgesi ile sınırdaş olması nedeniyle tüm gücünü bölgenin yeniden inşası için harcamak durumundadır. Başından itibaren, Yunanistan Balkanlar'ın yeniden yapılanmasında Avrupa Birliği'nin merkezi bir rol oynamasında ısrar etmektedir. Aslında bununla Yunanistan Balkanlar'da kendine önemli bir rol biçmekte ve bunu Avrupa Birliği adına üstlenmeyi amaçlamaktadır.

²⁵⁶ Ian O Lesser, F. Stephen Larrabee, Michele Zanini, Katia Vlachos, **Greece's New Geopolitics**, RAND: 2003.

Balkanlar'daki milliyetçiliğin artışına paralel bir biçimde Yunan siyasi hayatında da son dönemde milliyetçilik giderek ön plana çıkmaktadır. Yunan ultra milliyetçileri ülkelerindeki azınlıkları "ajan" olarak görmüş, bunlara her zaman "muhtemel ve olağan suçlu"²⁵⁷ olarak bakmışlardır. Yunanistan'ın Avrupa Kıtası'nın en homojen nüfusuna sahip olduğu tezi ve buna binaen azınlıkların kültürel ve siyasi teşkilatlanma taleplerine kulak tıkaması²⁵⁸ aslında üyesi olduğu AB'nin çok kültürlülük ve demokrasi ideal ve değerleri ile örtüşmemektedir. Bununla beraber yeri geldiğinde Yunanistan, ülkesindeki azınlıkları kendi ülkelerine karşı bir koz olarak kullanmaktan da kaçınmamaktadır.²⁵⁹ Yunanistan ve Arnavutluk arasındaki azınlıklara dair en önemli sorun Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında hakimiyeti altına aldığı Güney Arnavutluk yada Çamerya (Yunanlılar'a göre Güney Epir) bölgesindeki Müslüman Arnavutlar'a ve de Ortodoks Arnavutlar'a dairdir.²⁶⁰ Arnavutluk, soydaşlarının asimile edilerek Helenleştirilmeye çalışıldığından şikayetçidir.²⁶¹

Arnavutluk Soğuk Savaş'ın ardından bölgede en fazla göç veren devlet haline gelmiştir. Yunanistan'a mevsimlik işçi olarak geçmesine izin verilenler ya da kaçak olarak ucuz işçi niteliğinde çalıştırılanlar,²⁶² AB bölgesindeki önemli

²⁵⁷ Edith Harxhi, Mal Berisha, **Komploti Greko-Komunist Kundër Demokracisë Shqiptare** (Arnavut Demokrasisine Karşı Yunan-Komünist Komplosu), <http://www.edsh.org/k-ombi/repshqiperise/komploti1.htm>, son erişim 30.11.2007.

²⁵⁸ Yıldız Ramazan, **Arnavutluk'un ve Türkiye'nin Komşu Devletler Üzerindeki Stratejik Yaklaşımları**, Gebze: Gebze İleri teknoloji Enst., Sos., Bil., Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 91-92.

²⁵⁹ Nazif Mandacı, Birsen Erdoğan, **Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış**, Ankara: SAEMK, 2001, s. 107.

²⁶⁰ Robert Papa, **Pragmatizem SHBA Ndaj Shqiperise** (ABD'nin Arnavutluk'a Karşı Pragmatizmi), Tiran: Koha Yay., 2000, s. 13. Papa, bunların iki milyonun üstünde olduğunu ifade etmektedir.

²⁶¹ Nikos Svoronos, **Çağdaş Helen Tarihine Bakış**, İstanbul: Belge Yay., 1988, s. 76-80.

²⁶² Eugenia Droukas, "Albanians in the Greek informal Economy", **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol., 24, No. 2, April 1998, s. 347-365. Yunanistan bir AB üyesi olmasından dolayı, özellikle Soğuk Savaş sonrasında başta Arnavutluk olmak üzere birçok eski sosyalist ülke vatandaşları tarafından "iş bulma alanı" olarak görülmüştür. Bugün bu ülkede Asya ve Afrika'nın yanı sıra Arnavutluk'tan da gelen yüz binlerce kişinin yasal veya kaçak olarak çalıştığı bilinmektedir. Bu yabancı göçmen işçi ve sığınmacıların (sayıları ile ilgili farklı raporlar mevcut) 1992 ile 1998 yıllarındaki sayıları 350 ila 600 bin arasında değişmiş ve bu yıllarda Yunanistan'a gelen Arnavut göçmen işçi ve sığınmacı sayısı ortalama 400-450 bin arasında seyretmiştir. Aynı dönemde 1992'de 200 bin yasadışı göçmen sınır dışı edilirken, bunların 150.000'ini Arnavutlar oluşturmuştur. Sadece 1995 yılında ise 560 bin işçi Arnavut'un Yunanistan'dan sınır dışı edildiği belirtilmektedir. Yunan Dışişleri Bakanlığı'nın

sorunlardan sadece biridir. 1990’larda Arnavutluk’taki 19–40 yaşındaki nüfusun yaklaşık %40’ının göç ettiği sanılmaktadır.²⁶³ Verilen rakamlar kesin değildir çünkü göçmenlerin büyük bir bölümü göç ettikleri ülkelerde resmi izin olmadan kalmaktadırlar.²⁶⁴ Öte yandan, daha 1990’ların başlarında Arnavutluk’un liberalizme geçişiyle derme çatma botlarla İtalya’nın Brindisi Limanı’na varmak isteyen²⁶⁵, Tiran’daki yabancı elçiliklerinin tellerinden atlayarak sığınma hakkı arayan²⁶⁶ ve sadece aileleri için iyi bir yaşam kurmayı amaçlayan binlerce Arnavut’un dramı dünyanın televizyonlarını günlerce işgal etmiştir.

1990’ların ikinci yarısına kadar birbirlerine karşı, ağırlıklı olarak düşmanca politikalar izleyen Arnavutluk ve Yunanistan’ın, son birkaç yıldır hızlı adımlarla yakınlaşmakta oldukları görülmektedir.²⁶⁷ Bunun ardında, Türkiye’nin Balkanlardaki nüfuz alanını kırmayı hedefleyen Yunanistan’ın, komşularına yönelik 1996’daki politika değişikliği neden olmuştur. Diğer taraftan Yunanistan ile yaşadığı sorunlar karşısında, 1990’ların ilk yarısında Türkiye’nin ağabeyliğine sığınan Arnavutluk’un, 1997’den 2005’e kadar iktidar Sosyalist Parti’nin dış politikası sayesinde daha çok Yunanistan’a doğru kaymaya başladığı söylenebilir. Fakat Türkiye ile herhangi bir siyasî sorun yaşamayan Arnavutluk’un, bunu tamamen ekonomik ve stratejik çıkarlar yüzünden yaptığı ortadadır. Diğer taraftan Yunanistan’ın bir AB ülkesi olduğu gerçeği de, AB üyeliğini hedeflemiş olan Arnavutluk’u Yunanistan ile iyi ilişkilerini muhafaza etmeye zorlamaktadır.²⁶⁸

Sosyalist partinin (1997-2005) yönetimi boyunca Arnavutlar’ın AB ile yakınlaşmanın bedelinin Yunanistan’ın kontrolü altına girme olarak algılanmıştır.

verdiği bilgiye göre sadece 1996 yılında bu ülkede 200 bin’i Arnavut olmak üzere toplam 600 bin yabancı göçmen ve sığınmacı bulunmaktaydı.

²⁶³ Nazif Mandacı, Birsan Erdoğan, **a.g.e.**, s. 39.

²⁶⁴ Mandacı, Erdoğan, **a.g.e.**, s. 40; International Crisis Group Report, **The State of Albania**, 06.01.1999, <http://www.crisisgroup.-org/home/index.cfm?id=1470&l=1>, son erişim 20.6.2008

²⁶⁵ Mandacı, Erdoğan, **a.g.e.**, s. 40.

²⁶⁶ Erka Çaro, L.J.G. Van Wissen, “Migration in the Albania of the Post-1990s: Triggered by Post-Communist Transformations and Facilitator of Socio-Demographic Changes”, http://www.rug.nl/prc/publications/caro_wissen2007.pdf, son erişim 24.3.2008.

²⁶⁷ Marisol Touraine, **Alt Üst Olan Dünya**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997, s. 185; Harxhi, Berisha, **a.g.m.**

²⁶⁸ Harxhi, Berisha, **a.g.m.**

Arnavutlar'ın Yunanistan'dan daima kuşku duyduğunu,²⁶⁹ AB ve NATO gibi örgütlere girmekte nasıl kendisine uzun süredir yukarıda sayılan nedenlerle düşmanlık hissettiği Yunanistan'ın eline düştüğünü ve bunun Arnavutluk da AB'nin istediği türden bir modernleşmenin ve bölgesel entegrasyon sürecinin önünde büyük bir psikolojik engel oluşturmuştur.

3.2.2. AB'nin 2003-2008 İlerleme Raporlarında Arnavutluk'un Gözlemlenebilir İlerlemeleri

İstikrar ve Ortaklık Raporları (İlerleme Raporları) 2002 yılından başlayarak Avrupa Komisyonu Avrupa Konseyi'ne ve Parlamentosuna düzenli olarak Arnavutluk ile ilgili İstikrar ve Ortaklık Raporları sunmaktadır.²⁷⁰

3.2.2.1. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2003

Bu raporda, istikrar ve Ortaklık Sürecinin Algılanması ile ilgili Raporun yaptığı genel bir değerlendirme ise, bu doğrultuda Arnavutluk'un gelişmeleri çok sınırlı olduğu belirtilmiştir. Serbest Ticaret Anlaşmasının getirdiği yükümlülükleri kısmen yerine getirildiği, siyasi istikrarsızlığı sürdüğü ve siyasi partiler arasındaki diyalog yenilenmesinin gerekliliği belirtilmiştir. Ancak Avrupa Topluluğun tavsiyelerine önemli ölçüde uyulduğu, seçim mevzuatı konusunda önemli düzenlemelerin yapıldığı ancak Anayasa'da hala düzenlemeler yapılması gerektiği belirtilmiştir. İnsan Hakları ve Azınlıkların korunması konusunu da, Arnavutluk Anayasası ve ilgili hukuki mevzuat tarafından güvence altına alınmış, uygulamada hala bazı gelişmelerin olması gerektirdiğidir. Azınlıklara karşı Arnavutluk'un tutumu yapıcı olmuş, daha iyi gelişme için pratiğe dönek çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ekonomik alanında beklendiğinden daha büyük bir düşüş görülmüş, bunun nedeni ise enerji sektöründeki yetersizlik belirtilmiştir. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) için 2003 yılında görüşmeler başlatılmış olmasına rağmen, reformlar süreci yavaş ilerlemekte ve bu şekilde

²⁶⁹ Tahir Kolgin, **Arnavutluk ve Yunanistan Gerçekleri**, İstanbul: Fatih Matbaası, 1968, s. 3.

²⁷⁰ **Raportet e Bashkimit European për Shqipërinë** (AB'nin Arnavutluk Raporları), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&d=5&gj=gj1&kid=114>, son erişim 23.07.2009.

ilerlemeye devam edilirse bu sürecin düşünül­düğünden daha fazla uzayabileceği belirtilmiştir.²⁷¹

3.2.2.2. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2004

2004 yılının raporu, Arnavutluk'ta reformlar çok kısıtlı olduğu, kısmi ve bazı alanlarda yapılan ilerlemelere rağmen, 2003 yılın İlerleme Raporu'nda yer alan direktiflerin büyük bir kısmı gerçekleştirilmediği belirtilmiştir.²⁷²

Raporda, siyasi akrobasinin önemli reformların yapılmasını engellediği altı çizilmiştir. Son iki yılda siyasi partiler arası istikrarı yerini, siyasi partiler arasındaki anlaşmazlıklar ve özellikle iktidar partisi (SP) içinde liderini seçme mücadelesi, hükümetteki dengeleri bozduğunu, yani, hükümetin 'parti içi' sorunlara odaklanmış olması, gereken reformların yapılmasını geciktirmiştir. Bundan dolayı, Yüksek Seviye Yönetim Grubunun raporu, 2002 ve 2003 yılların İstikrara ve Ortaklık Raporlarında belirlenen ve yapılması gereken ilerlemelere herhangi bir çözüm getirilmediği, yapılan yerel seçimler çıkarılmış yeni bir Seçim Kanunu ile yapılmış ancak bu seçimler sürecinde büyük eksiklikler gözlemlenmiş ve istenilen standartlarına ulaşamamıştır.

İstikrar ve Ortaklık Anlaşması bağlamında, Kamu Yönetimi ve yürütme organlarının yükümlülüklerin yerine getirme konusunda yetersizliği ciddiyetini devam ettirmiştir. Ekonomik alanında 2003 yılında sağlanmış ve enflasyon ise hükümetin hedeflediği gibi %3,3 olmuştur. Özelleştirilme konusunda ise, ülkenin en büyük bankasının özelleştirilmesi (Banka e Kursimeve) kaydedilen en büyük ilerlemelerden biri değerlendirilmiştir. Komünizmden büyük sorun olarak kalan "özel mülkiyeti sahiplerine geri verme" konusunda da önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Orta vadeli ekonomik gelişme, dış yatırımlar için teşvik edici ortamın ve standartların ve yoksullukla mücadele planları, siyasi durumunun

²⁷¹ **Raport i Stabilizim Asocimit 2003** (2003 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://mie.gov.al/skedaret/1164292731-SAp%20Shqiperia%20Raporti%20II%202003.pdf>, son erişim 20.02.2008.

²⁷² **Raport i Stabilizim Asocimit 2004** (2004 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=128>, son erişim 20.02.2008.

istikrarsızlığı yüzünden tehlikeye girmiş ve yapılması gereken reformlar kısıtlı olmuştur. Bu yılda da ekonomi önemli ölçüde enformel (şekli olmayan) bir ekonomi olmaya devam etmiştir.

Raporda yaygın olarak yolsuzluk, organize suçlar, kanunların gerektiği gibi uygulanmaması ve etkili olmayan kamu yönetimi, iş ve ticaret hayatına engel olmuştur. Hükümet devamlı olarak, İstikrar ve Ortaklık sürecine doğru ilerleme, politikalarının önceliği olduğunu bildirmiştir. Ancak söylemde olan, pratikte her zaman görülmemiştir. SAA bağlamında görüşmeleri esnasında gelişmeler sağlanmıştır. Ancak bu SAA anlaşmanın uygulanmasını sağlayacak olan reformlar gerektiği gibi yapılmadığı belirtilmiştir.

Raporda endişelere neden olan bir diğer bir konu ise, hukuk devleti ile ilgilidir. Bu konuyu içerdiği alt başlıkların arasında en önemlisi, yolsuzluk ve organize suçlara karşı mücadele ve yargı sisteminin işlemesi ile ilgili olanlarıdır. Ancak bazı konularda Arnavutluk'un bölgedeki yapıcı rolü -Adriyatik ve İyon denizlerinde yoğun olan kaçakçılığın azalması vs.- takdir toplamış ve raporda da yer verilmiştir. Ancak bunun yanı sıra yolsuzluk ve organize suçlara karşı mücadele, yargı sisteminin işlemesi ve kamu yönetimi reformları gibi konularda beklendiği sonuçlar elde edilmemiştir.

Özetle rapor, Tiran yönetiminin AB'ye doğru ilerleme sağlamak istiyorsa, siyasi istikrar ve kararlılıkla yapılması gereken reformları gecikme olmaksızın yapmak ve uygulamak gerekliliği altı çizilmiştir.

3.2.2.3. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2005

Bu rapor Mart 2004 – Eylül 2005 arasındaki dönemi değerlendirmektedir. Raporun yapısı bir önceki yılın raporuyla benzerdir. Genel olarak İstikrar ve Ortaklık Sürecinin (SAA) değerlendirmesini ele almıştır. 2004 Yılında tasarlanan reformların uygulanıp uygulanmamasını değerlendirmiştir. Son dönemde yapılan reformların uygulama şeklini ve gelişme seviyesini de değerlendirmiştir. Bu bağlamda bu raporun yapısı bir özeti ise, Arnavutluk ve AB arasındaki

ilişkilerinin bir özetini yaparak Arnavutluk'taki politik durum, demokrasi, hukuk devleti, insan haklarının korunması ve azınlıkların korunması bakımından bir önceki raporla benzer şekildedir.²⁷³

Arnavutluk'taki ekonomik durumun gelişimi, istikrarı ve rekabet açısından önemini vurgulanmıştır. Arnavutluk'un AB standartların uygulanması bakımından ülkenin kapasitesi değerlendirilmiştir. Başka bir ifade ile takip edilecek politikaları için gereken mevzuatın, AB müktesebatına uygun olarak hazırlanması istenmiştir.

3.2.2.4. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2006

İstikrar ve Ortaklık 2006 raporu ise, 1 Ekim 2005 – 30 Eylül 2006 zaman dilimini değerlendirmektedir. Bu raporun yapısı yine bir önceki yılın raporu ile benzerlik göstermiştir. Raporun genel bir değerlendirmesi yapacak olursak,²⁷⁴ Arnavutluk ve AB arasındaki ilişkilerini tarif etmiş, İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının imzalanmanın büyük bir başarı olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda bu anlaşmanın getirdiği yükümlülüklerle de detaylarıyla değinmiştir. Ortaklık için siyasi kriterleri bağlamında Arnavutluk'taki durumu analiz etmiş, hükümet organlarının bu konuda oynamaları gereken rolün önemini vurgulamıştır. Adalet sistemindeki geriye kalan düzenlemelerin yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Arnavutluk'un AB'ye doğru hızlı adımlarla ilerleme sağlamak isterse, demokrasinin daha iyi bir şekilde uygulaması gerektiğini altı çizmiştir.

Rapor azınlıklar konusunda ise, Arnavutluk hükümetinin üç milli azınlık (Yunan, Makedon ve Karadağlı) ve iki etno-dil azınlık (Vllah ve rom) tanıdığı belirtilmiştir. Arnavutluk'ta azınlıklara karşı toleranslı davranışların ve haklarının

²⁷³ **Raport i Stabilizim Asocimit 2005** (2005 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=129>, son erişim 20.02.2008.

²⁷⁴ **Raport i Stabilizim Asocimit 2006** (2006 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=188>, son erişim 20.02.2008.

korunduğu gözetilmiş olmasına rağmen, azınlıkların talep ettiği bölgelerde kendi dillerinde eğitim olanağı hala sağlanmadığı için tenkitler yapılmıştır.

Raporda, Arnavutluk'un komşularıyla işbirliği yapması ve bölgedeki istikrara yönelik yapıcı çalışmaları olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Rapor Ortaklık için Arnavutluk'taki ekonomik kriterlerin durumu analiz edilmiştir. Bu konuda ilerleme kaydedildiği ancak reformların uygulanması bakımında daha hızlı bir çalışma beklendiği belirtilmiştir. Rapor ayrıca Arnavutluk'un kendi hukuki mevzuatını, AB mevzuatına uyumlaştırma kapasitesini değerlendirmiş ve ilerlemelerin devamlı olması için vurgu yapılmıştır. Söz konusu rapor, ilerlemeyi; alınan kararları, onaylanan kanunları ve uygulanan tedbirleri ölçü olarak alındığı belirtmiştir. Hazırlık aşamasında yada onaylanmayı beklemekte olan kanunları yada reformları, değerlendirmede dikkate alındığı da hatırlatarak, çıkan bütün raporların durumu böylece daha objektif bir şekilde değerlendirildiği belirtilmiştir.

Raporda temel olarak alınan bilgiler, Komisyon tarafından toplanan bilgilerin yanı sıra, Arnavutluk hükümetinin, üye ülkelerinin, Avrupa Parlamentosu Raporlarının ve uluslar arası kuruluşların sađladđı bilgiler de dikkate alınarak hazırlandığı da belirtilmiştir.

3.2.2.5. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2007

Rapor 1 Ekim 2006 – 1 Ekim 2007 dönemini değerlendirmiştir. Yine bu raporun yapısı bir önceki yılın raporu ile benzemekte ancak daha önceki raporlardan farklı olarak 53 sayfa olarak yazılan en uzun ilerleme raporu olmuştur. Raporda genel olarak Arnavutluk ve AB arasındaki ilişkilerinin özeti yapılmıştır.²⁷⁵

²⁷⁵ **Raport i Stabilizim Asocimit 2007** (2007 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, http://mie.gov.al/skedaret/1196678502-prog.rap%202007_al.pdf, son erişim 19.09.2008.

Raporda, İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının (SAA) getirdiği yükümlülüklerini yerine getirmek için yapılan reformlarının önemi vurgulanmıştır. Bölgesel işbirliği ve politik diyalogun, AB entegrasyonu için önemli olduğu ve bu konudaki ilerlemelere yer verilmiştir. Eylül 2007’de Arnavutluk ve AB arasında vize işlemlerin kolaylaştırılması anlamında, imzalanan anlaşma çok önemli bir adım olduğu belirtilmiştir. 2007 Yılı için AB ön-kabul yardımı çerçevesine Arnavutluk’a 61milyon Euro’luk bir yardım yapıldığı belirtilmiştir. Sivil Toplum Diyalogu konusunda özel projeler yapılmış ve bu projeler için AB dört milyon Euro vermiştir. Ortaklık için siyasi kriterleri açısından Arnavutluk’taki durumun analizi yapılmıştır.

Kriterler arasında Demokrasi ve Hukuk Devleti incelenen ilk kriterdir. Bu konuda devlet organlarının çalışma şekli değerlendirilmiştir. Parlamentonun görevini iyi bir şekilde yürüttüğü ama partiler arasındaki siyasi diyalogun çok zayıf olduğu, bunlar da reformların uygulanmasında gecikmelerin meydana geldiği belirtilmiştir. Hükümetin yaptığı reformlar olumlu olarak değerlendirilmiş ancak daha da fazla ilerleme beklendiği de belirtilmiştir. Adli sisteminde reformlar yapıldığı ancak yine de bu sistemin zayıflığı devam ettiğini, sistemin en büyük sorunları da tamamen bağımsız, şeffaf ve etkili olmamasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Raporda yolsuzluk önemini korumuştur. 2007-2013 için hükümetin hazırladığı Anti-Yolsuzluk projesi çok önemli olduğu belirtilerek, projeyi iyi bir şekilde uygulanmasına çok dikkat edilmesi istenmiştir.

İnsan Haklarının korunması da siyasi kriterlerde önemli olduğu ve bu konuda ülkede olumlu ilerlemelerin yapıldığı, cezaevleri şartların iyileştirilmesi bağlamında önemli ilerlemelerin sağlandığı belirtilmiştir. Kadın haklarının hem hukuki güvence altına alındığı hem de uygulamada büyük ilerlemelerin sağlandığı, din özgürlüğü konusunda da Arnavutluk farklı dinlerin barış içinde beraber yaşamasından dolayı, bölgede örnek alınacak bir ülke olduğu belirtilmiştir.

Azınlık konusunda bir önceki rapordaki gibi aynı milli azınlıklar tanınmış ancak bir önceki raporda iki etno-dil azınlık olarak Ulah ve Rom (Romanya asılı

çingeneler) tanınmışken, bu raporda Ulah yok, onların yerinde Romunlar (Mısırlı asılı) saymıştır. Azınlık grupları arasında tolerans ve barışın olduğu belirtilmiştir. Bazı radyoların yayınları azınlık dillerinde -özellikler Yunanca ve Makedonca- yapıldığı raporda belirtilmiştir. Her azınlığın kendi dillerinde gazetelere sahip, azınlıklar sosyal ve ekonomik hayata tamamen entegre oldukları belirtilmiştir. AB'nin Azınlıklar konusunda Arnavutluk'tan, azınlıkların sayısı ile ilgili istatistiklerin sürekli güncellenmesini istemiştir.

Rapor İstikrar ve Ortaklık için Arnavutluk'taki ekonomik kriterleri analiz etmiştir. Ekonomik alanında takip edilen politikalar verimli olmuş, ancak hala yeterli olmadığı belirtilmiştir. AB Pazar rekabetine dayanabilmek için çok güçlü bir pazar ekonomisine olunması gerekliliği belirtilmiştir. Gümrük işlemleri konusunda yolsuzluklar kaydedildiği bu nedenle Arnavutluk hükümetinin kurduğu Ekonomik Suçları Soruşturma Ünitesi çok olumlu bir ilerleme olarak değerlendirmiştir.

Raporda, özel bankaların kurulması, Arnavutluk'ta yeni gelişmekte olan bankalar sistemi için çok önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Arnavutluk'un kendi hukuki mevzuatını, AB mevzuatına uyumlaştırma kapasitesi değerlendirilmiştir. Hukuk sistemi konusunda önemli gelişmeler kaydedildiği, hukuki mevzuatın çok büyük bir kısmı AB mevzuatına uygun olarak yeniden düzenlendiği ve bu konuda çalışmaların devam ettiği belirtilmiştir. Rapor genel olarak Arnavutluk için olumlu bir değerlendirme yapmakta, Arnavutluk'un İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının yükümlülüklerini yerine getirmek için önemli ilerleme kaydetmeye başladığı ancak konudaki çalışmaların aynı şekilde devam etme gereği vurgulanmıştır.

3.2.2.6. İstikrar ve Ortaklık Raporu 2008

Rapor 1 Eylül 2007 – 1 Ekim 2008 arası dönemi değerlendirmektedir. Bu raporun yapısı bir önceki yılın raporu ile benzemekte ancak daha önceki raporlardan farklı olarak Arnavutluk'un AB üyeliği için Hukuki müktesebatın uyumlulaştırılması konusu olmuştur. Yine raporda klasik olarak Arnavutluk ve AB arasındaki ilişkilerinin özeti yapılmıştır.²⁷⁶

Bu raporda İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının getirdiği yükümlülüklerini yerine getirilmesi için yapılan reformlarının önemi vurgulanmıştır. Bölgesel işbirliği ve siyasi diyalog, AB entegrasyonu için çok önemli faktörler olduğunu belirlenmiş ve bu konuda ilerlemeler kaydedildiği belirtilmiştir.

İstikrar ve Ortaklık için siyasi kriterleri bağlamında Arnavutluk'taki durumu ele alınmış, kriterler arasında Demokrasi ve Hukuk Devleti kriteri bu raporda da önemini korumuştur. Konuda devlet organlarının çalışma şekli değerlendirilmiş, parlamentonun görevini iyi bir şekilde yürüttüğü ama partiler arasındaki siyasi diyalogun çok zayıf olduğu için SAA'nın gerektirdiği reformların uygulanmasında gecikmelere neden olduğu belirtilmiştir.

Hükümetin reformları olumlu ancak, ilerlemeye daha hızlı adımlarla ilerlenmesi gerektiği değerlendirilmiştir. Adalet sistemindeki reformların yapılmasına rağmen bu sistemin zayıflığı devam etmektedir. Adalet sisteminin en büyük sorunları, tamamen bağımsız, şeffaf ve etkili olmadığı görüşüne yer verilmiştir.

Yine geçen geçen sene raporundaki gibi Arnavutluk, İnsan Hakları ve Azınlık Haklarının korunması da siyasi kriterlerden olumlu ilerlemeler sağladığı, aynı şekilde kadın hakları, din özgürlüğü konuları da olumlu olarak değerlendirilmiştir. Azınlık grupları arasında tolerans ve barış üst düzeyde olduğu belirtilmiştir.

²⁷⁶ **Raport i Stabilizim Asocimit 2008** (2008 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=354>, son erişim 23.05.2009.

İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın getirdiği ekonomik kriterlerinin bakımından Arnavutluk'taki durumun analiz edildiği bölümde ise, Ekonomik alanında takip edilen politikalar verimli olduğu ancak hala istenilen düzeye gelinmediği belirtilmiştir. Geçen raporda ki gibi, Arnavutluk'un AB'nin Pazar rekabetine dayanabilmek için çok güçlü bir pazar ekonomisine olunması gerekliliği belirtilmiştir. Gümrük işlemleri konusunda yolsuzluklar kaydedildiği ve bu nedenle Arnavutluk hükümetinin kurduğu Ekonomik Suçları Soruşturma Ünitesi çok olumlu bir ilerleme olarak değerlendirmiş ve uygulamada daha da radikal davranılması istenmiştir

Bankacılık ve finans konusunda Arnavutluk'un kendi hukuki mevzuatını, AB mevzuatına uyumlulaştırma konusunda mesafenin kat edildiği belirtilmiştir. Aynı şekilde hukuk isteminin ve hukuki mevzuatın çok büyük bir kısmı AB mevzuatına uygun olarak yeniden düzenlendiği belirtilmiştir.

Özetle bu raporda da genel olarak Arnavutluk için olumlu bir değerlendirme yapmıştır. Arnavutluk'un İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın (SAA) yükümlülüklerini yerine getirmek için önemli ilerleme kaydetmiş ve bu konuda çalışmaların aynı şekilde devam etme gereği vurgulanmıştır.

Reformlar bağlamından bir çok konuda Avrupa Standardlarına yaklaşıldığı ancak uygulama konusunda daha kararlı olunması gerekliliği belirtilmiştir. 2009 Haziran seçimleri için ön hazırlıkların ilerleme sağlandığı ancak istenilen seviyede olmadığı belirtilmiştir. Konuyu direk olarak etkileyecek 'Nüfus Sayımı' ve 'Biometrik Kimlik Kartları'nın hala bitirilmemiş olması, AB'ye giden yolda engel teşkil edeceği vurgusu yapılmıştır.

Bu konu 2009 yılının ikinci yarısında AB'ye vizesiz seyahati etkileyeceği belirtilmiş ve Temmuz 2009 yılında Brüksel'den yapılan açıklamaların bir özeti de, konuda Tiran yönetiminin reformları sadece kitap üzerine yapmak değil, ondan daha önemlisi uygulama olanağın sağlanmış olmadığı için Arnavutlar

AB'ye serbest dolaşmaları için bir sonra ki seneyi beklemek zorunda kaldıklarını belirtilmiştir.²⁷⁷

²⁷⁷ BBC: BE, Standartet e Zgjedhjeve Prishën Planet për Shqipërinë (BBC: AB, Seçim Standardları Aranvuluk'un Planlarını Bozdu), **Gazeta Shekulli**, 28.07.2009, <http://www.shekulli.com.al/2009/07/28/vizat-be-shqiperia-dhe-bosnja-jashte-listes-se-shengenit.html> son erişim 30.07.2009

SONUÇ

Medeniyetler çatışmasının kırılma noktalarından biri “her an patlamaya hazır barut fıçısı” olarak tanımlanan Balkanlar bölgesindeki hemen tüm ülkelere yayılmış bulunan Arnavutların sorunları bu bölgeye yönelik Batı müdahalelerinin pek çoğunda ana Saiklerden biri olmuştur. Öte yandan, Arnavutlar bölgenin istikrarını böylesine etkilerken, kendi istikrarlarının da bölgedeki gelişmelere bağlı olduğu gerçeğine dikkat çekilmelidir. Bu bağlamda, Arnavutluk’un ve komşularının istikrarları organik bağlarla bağlanmış olmaktadır.

Soğuk savaş döneminde Avrupa’nın dünyadan kendisini en fazla soyutlayan ülkesi olan Arnavutluk, kırk yıldan fazla iktidarda kalan diktatör Enver Hoca, iç ve dış düşmanların ülkeyi yıkmak istediği söylemini kullanarak, Arnavutluk’un uluslararası politikada iki süper güçten de bağımsız olabilmesi ve ekonomik olarak kendi kendine yeter hale gelmesi amacıyla ülkenin dünya ile olan neredeyse tüm bağlarını koparmıştı. Böylelikle, yarım asra yakın süreyle, Arnavutluk dünyanın en baskıcı komünist diktatör rejimlerinden biri tarafından yönetilmiştir.

Soğuk savaş döneminin sona ermesiyle birlikte eski sosyalist ülkelerinde meydana gelen yapısal dönüşümler iç ve dış politik arenada önemli değişikliklere yol açmıştır. Arnavutluk açısından ise, ülkenin iç siyasal dengelerindeki hassas yapı, ekonomik ve politik bağlamda istikrarsızlıklar dolayısıyla, bölgesel krizlerde yapıcı bir rol oynamak mümkün olmamıştır. Dış Arnavutlara ilişkin taleplerin karar vericiler üzerindeki baskıları ve 1990’lı yıllarda Balkanlar’da yaşanan krizler, Arnavutluk’u ülke dışındaki soydaşlarının problemlerine daha dikkatli eğilmesine neden olmuştur. Bu da ister istemez iç sorunlara çözüm bulma süreci ve demokratikleşmeyi de yavaşlatmıştır. Arnavutlar son bir asırdır hep Avrupa ve Batı tarafında olmak istemişlerdir. Ancak tarihin bir cilvesi olarak yarım asır Avrupa’nın göbeğinde olmalarına rağmen ayrı kalmışlardır.

Osmanlı’nın Balkanları kaybetmesiyle, başlayan ve günümüze kadar durulmayan savaşlar, Arnavutları çok etkilemiştir. Osmanlı döneminde dört

vilayetten oluşan (İşkodra, Yanya, Manastır ve Kosova) Arnavutların ana vatanları yaklaşık olarak 100.000 km³ idi. Ancak 1913 Londra Büyükelçiler Konferansında Avrupa güçleri Arnavut topraklarını parçalayarak ancak toprağın 3/1'i Arnavutlara verilmiştir. Bu durum da Arnavutların Avrupalı güçlere karşı hep kuşkulu bir tavır takınmalarına doğal olarak sebebiyet vermiştir. Arnavut halkına ve topraklarına yapılan adaletsizliklerinden ötürü hep Avrupa suçlanmıştır. Fakat buna rağmen ilginçtir ki bu adaletsizliği giderecek olan yine Avrupa olacaktır. Hemen belirtilmelidir ki, Arnavutların Avrupa algısı önemli derecede değişmiştir. Bir asır önce Arnavutlara karşı adaletsizlik yapan Avrupa, bu hatayı Soğuk Savaş sonrasında kendi eliyle düzeltereğine dair olan inanç, hayal olmakta öteye gidememiş, hatta tam tersine Avrupa'nın stratejileri Arnavutluk'un iç istikrarının sarsılmasında önemli rol oynamıştır.

Arnavutların Soğuk Savaş sonrasında AB'den tek bir isteği vardı, o da her anlamda yardım idi. Fakat ilk başta AB bunun farkında olmamıştır. ABD'nin gelip bölgeye yerleşmeye başlaması üzerine AB uyanmış ve bölgeyi elinden kaçırmamak için yeni stratejiler üretmiştir. AB'nin bu yeni siyasetinde Arnavutların önemi anlaşılmıştır. Bölgede Arnavut soruna çözüm üretmeyi karar veren AB, bu sorunu bölge halklarının da kabul edeceği şekilde yapmaya karar vermiştir. Selanik Zirvesi bunun bir göstergesidir. Hiç bir bölge halkı buna olumsuz bakmamıştır. Daha iyi bir gelecek bırakmak için Balkan ülkelerinin halkları tarihi düşmanlıklarını, yakın zamandaki yapılan katliam ve soykırımları unutmayı dahi göze almışlardır. Balkanlarda artık dökülen kanlar geri gelemeyeceği için, geçmişi her şey ile tarihi gelişim içinde değerlendirmeye başlamışlardır. Çünkü AB'nin bahçesi olan Balkan ülkeleri ve halkları artık barış, istikrar, demokrasi, serbest dolaşım, öldürülme korkusu olmadan birlikte yaşamak istemektedir. Bu da ancak AB'nin isteği ve desteğiyle mümkün görünmektedir. Bunun için Arnavutluk'un demokratikleşmesini araştırırken verimli bir sonuç elde etmek için yukarıdaki hususların unutulmaması gerekmektedir.

1990 sonrası Arnavutluk'unda uluslar arası toplum kavramına farklı bir anlam yüklenmiştir. Bununla birlikte, ülkenin içinde yapılmak istenen reformlar

mutlaka bir engelle karşılaşmıştır. Çalışma bağlamında yapılan değerlendirmeler demokratikleşme sürecinin önündeki bu engelleri detaylı bir biçimde ele almıştır. Buna göre, komünizmden kalma kurumların tutuculuğu, siyasi kültürün komünist dönemin karakteristiklerinden kendini birden arındıramaması, yeni yöneticilerin demokratik açılımlardan kendilerinin iktidardan uzaklaştırılacakları endişesiyle çekinmeleri, kısa yoldan zenginleşme isteği, rüşvetin, yolsuzluğun yaygınlaşması, yöneticilerin usulsüzlüklere göz yummaları, özelleştirmelerde usulsüzlüklerin yaygınlaşmış olması demokratikleşme ve modernleşme sürecinin önündeki önemli engellerdir. Arnavutlar bu sorunların üstesinden gelmekte uluslar arası toplumdan çok şey beklemişlerdir. Bu arada, uluslar arası toplumun AB-ABD kombinasyonundan oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yada daha doğrusu Arnavut algısı bu şekilde biçimlenmiştir. Arnavutlar gerçekten de AB ve ABD'ye yakın dost, müttefik ve de kurtarıcı olarak kucak açmışlardır.

Bu çalışmada, Arnavutluk'un Batı'ya yönelme ve Avrupa Birliği'yle bütünleşme sürecinde demokratikleşmeyle ilgili beklentilerinin ve de, Arnavutluk'un üyelik sorunsalının kimlik, güvenlik, istikrar ve ekonomiye yansıyan dört faktör tarafından etkilendiği görülmüştür. Bu dört analiz "AB geneli", "bölgesel" ve "ulusal" düzeyinde incelenmiştir. Arnavutluk'un demokratikleşmesi ve AB'ye olası katılımını bu şekilde tartışmak Arnavutluk'un üyeliğinin taşıdığı bölgesel avantajları ve dezavantajları anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu bağlamda bu söz konusu avantaj ve dezavantajların içeriklerinin farklı olduğu ve sadece ülkedeki demokrasinin pekişmesine, hukukun üstünlüğüne ve piyasa ekonomisine bağlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Arnavutluk, 2 Nisan 2008'de NATO'dan üyelik davetini almıştır. Vergi, yargı, seçim reformlarını ve seçim kanunlarını gözden geçirerek hayata geçirmek, tamamlamak için çaba sarfetmiş ve 1 Nisan 2009'da tüm haklarla NATO'ya üye olmayı başarmıştır. Her ne kadar "bu üyelik kazanıldı mı, yoksa verildi mi?" tartışmaları devam etse de, bu konuda Tiran yönetimi'nin başarı elde ettiği açıktır. Tiran'ın yürüttüğü başarılı diplomasi ayrıca 17 Şubat 2008 yılında Kosova'ya bağımsızlık kazandırmıştır. Bu yıl içerisinde hem NATO'ya üye olması hem de

AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasını (SAA) anlaşmasını tamamlamasından sonra Arnavutluk'un en büyük hedefi, ülkede seçimler ve yolsuzluklarla ilgili olarak yaşanan siyasi sorunlarına nihai olarak çözümlenmesi olmuştur.

28 Haziran 2008 tarihinde yapılan genel seçimlerde dört yıl daha iktidarı kazanan Berişa, Arnavutluk'un NATO üyeliğinden sonra ülke imajının iyileştiği, hükümet güvenilirliğinin arttığı, ayrıca ekonomik kalkınma ve yabancı yatırımlar için daha güvenli bir ortamın sağlanması sayesinde daha fazla ilerleme fırsatı elde edildiğini iddia etmiştir. Gerçekten de Arnavutluk'un İstatistik Enstitüsü'ne (İNSTAT) göre, ülkenin küresel finansal krize rağmen GSYİH'sı 2008 yılında %6 oranında büyümüştür. 2009 yılının ilk yarısında da büyümenin %6 oranında devam ettiği belirtilmektedir. Bu ekonomik göstergeler, bölgenin en iyisi olduğunu anlamını taşımaktadır.

Başbakan Berişa, geçen sene 2007 Temmuz ayında yaptığı bir açıklamada, "Geçen yıl içinde ciddi bir enerji krizi yaşamamıza rağmen bu denli yüksek bir büyüme oranı yakaladık. Bu rakam, 2008'in geriye kalan 6 ayı için de hedefimizdir" diye belirtmiş ve 2008-2009 yılında enerji krizini çözmüş ve yapışlet sistemiyle özellikle İtalyan firmalarıyla anlaşmalar yaparak bir de nükleer enerji santralini inşaatını Mayıs 2009'ta başlatmıştır. Öte yandan ülkede uygulanan güçlü kontrol sisteminin bir sonucu olarak enflasyon %4 düzeyinde tutulabilmiştir ki, tüm bu gelişmeler Arnavutların daha müreffeh bir gelecek yönündeki umutlarını arttırmaktadır. Hemen belirtmelidir ki, Arnavutluk'un bölgesel bazda böylesi ilerleme sağlamasında Brüksel merkezli AB'nin yapıcı etkileri bulunmaktadır.

Arnavutluk kamu idaresi, projelerin ve paranın kullanımı ve yönetimi konusunda pek çok zorlukla karşı karşıya kaldığı vurgulanmaktadır. Geçtiğimiz yıl yatırımların yalnızca %80'inin gerçekleştirildiği ve AB'nin de aralarında bulunduğu uluslararası kuruluşlar, Arnavutluk'un kamu idaresinin kaynaklarını yönetme potansiyeli konusundaki tavsiyeleri ve uyarıları önemseydiğini ve hükümetin dikkatli tutumu nedeniyle 2009 yılında bu türden sorunların asgari düzeye düştüğünü açıklamışlardır. Daha on yıl öncesine kadar ciddi bir siyasi ve

toplumsal karışıklık içinde olan Arnavutluk, bugün doğrudan yabancı yatırımlarda genel bir artış yaşamaktadır. Pek çok küresel büyük şirket, başta enerji sektörü ve iletişim hatları olmak üzere çeşitli projelerle ilgilendiklerini dile getirmiştir ve bu projelerin çoğunun uygulamasına başlanmıştır.

Tiran, ayrıca bağımsız bir Kosova'nın bölgeye istikrar getireceğinden emin olarak büyük emek sarf etmiştir. Bağımsızlık öncesi olduğu gibi, sonrasında da iki ülke arasındaki ticareti artırarak bu istikrardan karşılıklı olarak yarar sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca Kosova ekonomisinin bağımsızlık sonrası büyüme potansiyeline bağlı olarak iletişimin de arttığı görülmektedir. Yani bağımsızlıkla 17 Şubat 2008'den günümüze bölgeye istikrarın gelmeye başladığı değerlendirilmektedir. Tiran Hükümetin, Kosova ve Arnavutluk arasındaki trafiği artıracak olan en önemli projelerinden biri olan Durrës-Kukës otoyolu, yani Adriyatik denizini Kosova ile bağlayacak olan yol, Amerikan-Türk ortaklığı şirketi tarafından yapılmaktadır. Karayolunun, büyük bölümü genel seçimlerden önce tamamlanmış, hatta açılışa (26.06.2009) Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan da katılmıştır.

Sonuç olarak, Arnavutluk Batıya dönmenin sağladığı nimetleri özellikle Kosova krizinin ardından ivme alan AB ilgisine bağlı olarak izlediği dikkatli politikalar sayesinde nihayet toplamaya başlamıştır. On yıl önce dünyanın gözü önünde bir yoksulluk abidesi ve de merhamet duygularını harekete geçiren insanlık dramlarının sergilendiği bir coğrafyadan, Avrupa'nın ortasındaki bir alt Sahra ülkesi görünümünden modern, demokratik, dinamik bir biçimde ekonomik anlamda kalkınan sağlıklı bir Avrupa ülkesi yönünde kabuk değiştirmiştir. Bunda elbette AB'nin sağladığı fonlar ve de yürüttüğü dikkatli rehberliğin etkisi büyüktür. Bununla birlikte, Arnavutlar kültür olarak Avrupa'ya aittir ve Müslüman bir ülke olmasına rağmen, din konusundaki Bektaşi inancından kaynaklanan liberal anlayışın kadın ve azınlık hakları konusundaki özgürlükçü duruşu, çoğulcu demokrasisi ve en önemlisi daha iyi bir geleceğe dair kuvvetli beklentileri ile daha da iyisini yapabileceğinin sinyallerini vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar

- ALIA, Ramiz, **Enveri Yne** (Bizim Enver), Tiran: 8 Nentori Yay., 1988.
- ALPAN, Necip P., **Bugün ki Arnavutluk**, Ankara: UM Yay., 1975.
- BALETA, Abdi: **Kosova: Nga Dejtoni në Rambuje** (Kosova: Dayton'da Rambouillet'e), Tiran: Shtëpia Botuese Koha Yay., 1999.
- BELLO, Makro, **Negotium**, Tiran: Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı Yay., Kasım 2001-Mart 2002.
- BEZEMER, Dirk, **Post-Socialist Financial Fragility : The case of Albania**, Mimeo: Tinbergen Institute and University of Amsterdam, 1999.
- BİBERAJ, Elez, **Shqipëria ne Tranzicion, Rruga e Veshtire Drejt Demokracise** (Albania in Transition, The Rocky Road to Democracy), Tiran: Ora Yay., 2001.
- CASTELLAN, Georges, **Balkanların Tarihi**, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul: Milliyet Yay., 1995.
- CHOSSUDOVSKEY, Michel, "Arnavutluk'un Suça İtilmesi", **Evrenin Efendileri? NATO'nun Balkan Seferi**, Der. Tarık Ali, Tercüme eden Yavuz Alogan, İstanbul: OM Yay., 2001.
- ÇELA, Blerim, **Shqiptarët Ndër Shekuj**, Tiran: Koha Yay., 2001.
- DELLA ROCCA, Roberto Marozzo, **Shqipëria, Rrënjët e Krizës** (Arnavutluk: Bir Krizin Kökeni), Tiran: Shtëpia e Librit Yay., 2000.
- DUKA, Valentina, **Historia e Shqipërise 1912-2000** (Arnavutluk Tarihi 1912-2000), Tiran: Kristalina-KH Yay., 2007.
- DURHAM, Edith, **The Burden Of The Balkans (Brenge e Ballkanit)**, Tiran: Shtëpia Botuese Naum Veqilharxhi Yay., 1998.
- FERAJ, Hysamedin, **Skicë e Mendimit Politik Shqiptar** (Arnavut Siyasi Düşence Prizması), Tiran: Koha Yay., 1998.
- FRASHERI, Naim, **Antologjia Shqiptare** (Arnavut Antolojisi), Tiran: Shtëpia Botuese e Librit Shkollor Yay., 1985.
- FUGA, Artan, **Majtas JO Djathtas** (Sola HAYIR Sağa), Tiran: Ora Yay., 2003

- GLENNY, Misha, **Balkanlar 1804-1999, Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, İstanbul: Sabah Kitapçılık, 2001.
- GLENNY, Misha, **Balkanlar 1804-1999, Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, İstanbul: Sabah Kitapçılık, 2001.
- HOXHA, Enver, **Eurokomunizmi Eshte Antikomunizem**, Tiran: 8 Nentori Yay., 1980.
- HOXHA, Enver, **Kur Lindi Partia** (Partinin Doğuşu -Arnavutluk Komünist Partisi), Tiran: 8 Nentori Yay., 1978.
- JEAN PAUL CHAMPESEIX, Elisabeth et, **L’Albanie, ou la Logique du Desespoir** (Ar. Shqiperia ose Logjika e Deshpërimit), Tiran: Elena Gjika Yay., 2000.
- KARLUK, Rıdvan, **AB ve Türkiye**, Ankara: Beta Yayıncılık, 2005.
- KAVALALI, Murat, **Avrupa Birliğinin Genişleme Süreci: AB’nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleri ile İlişkileri**, Ankara: DPT Müsteşarlığı, AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü Yay., 2005.
- KOLGİN, Tahir **Arnavutluk ve Yunanistan Gerçekleri**, İstanbul: Fatih Matbaası, 1968.
- KOLONJARİ, Kreshnik, **Komunizmi për Shqipërine** (Arnavutluk İçin Komünizm), Tiran: Gjergj Fishta Yay., 1994.
- Kushtetuta 1976, **Arnavutluk 28 Aralık 1976 Tarihli Anayasa** (37. ve 55. Maddeleri)
- KÜLÇE, Süleyman, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, İzmir: İzmir Yay., 1940.
- LANE, Rose Wilder, **The Peaks of Shala**, (Majat e Shalës, Një Kritikë e Disa Udhëtimeve Midis Fiseve Malësore të Shqipërisë), Tiran: Dituria Yay., 2004.
- LESSER, İan O., F. Stephen Larrabee, Michele Zanini, Katia Vlachos, **Greece’s New Geopolitics**, RAND: 2003.
- LÜTEN, Ömer E., Birgül DEMİRTAŞ COŞKUN, **Balkan Diplomasisi**, Ankara: ASAM Yay., 2001.
- MALLTEZİ, Luan, **Beteja e Fushë-Kosovës dhe Shqiptarët 1389**, Tiran: Koha Yay., 1999.

- MANDACI, Nazif, Birsen ERDOĞAN, **Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış**, Ankara: SAEMK, 2001.
- MİLE, Logor, **Shqiperia në Vitet e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, (Dokumente Arkivash Franceze I, 1876-1879)**, Tiran: Instituti I Historisë, Mihal Duri Yay., 1978.
- MİLO, Paskal, **Bashkimi Evropian, İdeja, İntegrimi, İdentiteti, e Ardhmja (AB, Fikir, Entegrasyon, Kimlik, Geleceği)**, Tiran: albPAPER Yay., 2002.
- Ministria E Integrimit, **Shqipëria dhe Bashkimi Evropian, Marrëveshja e Stabilizim-Asociimit (MSA) dhe më pas (Arnavutluk ve AB, SAA Anlaşması ve Sonrası)**, Tiran, 2007.
- Ministria e Integrimit, **15 Pyetje për Bashkimin Evropian (AB Hakkında 15 Soru)**, Tiran: Ministria E Integrimit Yayını, 2007.
- MYZYRİ, Hysni, **Historia e Popullit Shqiptar**, (Arnavut Halkının Tarihi), Tiran: Shtëpia Botuese e Librit Shkollor Yay., 1995
- NGJELA, Spartak, **Reforme Shqiptare, Shmangia e Karakterit Tiranik te Politikës** (Arnavut Reformu, Siyasi tiran Karakterinin Defni), Tiran: MNS Yay., 2006.
- PAPA, Robert, **Pragmatizem SHBA Ndaj Shqiperise** (ABD'nin Arnavutluk'a Karşı Pragmatizmi), Tiran: Koha Yay., 2000.
- PETTİFER, James, Miranda VICKERS, **Çështja Shqiptare Riformësimi i Ballkanit** (The Albanian Question: Reshaping the Balkans), Tirane – New York: Bota Shqiptare & Edicioni “LIBRI” Yay ., 2007.
- POPOVIĆ, Aleksander, **Balkanlarda İslam**, İstanbul: İnsan Yay., 1995.
- SLOANE, William M., **Bir Tarih laboratuvarı Balkanlar**, İstanbul : Süreç Yay., 1987.
- STAVRIANOS, Eften L., S., **The Balkans Since 1453**, New York: New York University Press, 1963.
- STEPHEN, White, Judy Batt, ve Paul G. Lewis, **Developments in Central and East European Politics**. Durham: Duke University Press, 2007.
- SVORONOS, Nikos, **Çağdaş Helen Tarihine Bakış**, İstanbul: Belge Yay., 1988.

TİNDEMANS, Leo ve diğerleri, **Barışa Çağrı, Uluslar arası Komisyon'un Balkanlar Hakkındaki Raporu**, Çev. Özden Arıkan, İstanbul: Sabah Yay., 1997.

TOURAİNE, Marisol, **Alt Üst Olan Dünya**, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997.

XHAFERAJ, Ferdinand, **Deballkanizimi i Ballkanit**, Tiran: Botimet Dudaj Yay., 2007.

ZEKAJ, Ramiz, **Zhvillimi Kulturës Islame te Shqiptaret Gjatë Shekullit XX** (XX Asrı Boyunca Arnavutlarda İslam Kültürün Gelişmesi), Tiran: Instituti Shqiptar Islamik Yay., 1997.

ZOGU, Leka, **Të Drejtat e Shqipnisë Ethnike**, Tiran: Ablin Yay., 2001.

Tezler

ALESKEROV, Alesker, **Eski Sosyalist Ülkelerde Siyasi Rejim Değişmeleri**, Ankara: Ankara Üniv., Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.

ARMAN, Murat Necip, **Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar Genişlemesi: Bir Dış Politika Aracı Olarak Kimlik Dönüşümü**, İzmir: DEÜ, Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.

BRAHİMİ, Anareta, **Arnavutluk'un Kapitalizm Sistemine Geçiş Süreci ve Bugünkü İthalat-İhracat Olanakları**, İzmir: DEÜ, Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

GÖKTAŞ, Oktay, **Balkanların Anahtar Ülkesi: Arnavutluk**, Ankara :Gazi Üniv., Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995.

MEZANİ, Rezart, **İttihat Ve Terakki, Arnavutlar Ve Arnavutluk**, İzmir: Ege Üniv., Sos., Bil., Ens., Tarih/Yakınçağı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.

SHKRELİ, Etrit, **Citizenship: A Historical Comparasion Of The Albanian and Turkish Citizenship In The 20 th Century**, Ankara: Bilkent Üniv., Sos. Bil. Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

YILDIZ, Ramazan, **Arnavutluk'un ve Türkiye'nin Komşu Devletler Üzerindeki Stratejik Yaklaşımları**, Gebze: Gebze İleri teknoloji Enst., Sos., Bil., Enst., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

YILMAZ, Neslihan, **Avrupa Birliği Ortak Ticaret Politikası ve Türkiye Tarımının Uyumu**, Ankara: T.C.Tarım Ve Köyşleri Bakanlığı, Dış

İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, AB Uzmanlık Tezi, 2008.

Makaleler

1991-92: Fundi i Një Epoke (1991-92: Bir Dönemin Sonu), <http://www.albanie-albanais.com/2008/12/1991-92-fundi-i-nj-epoke.html> son erişim 19.01.2009.

BAJRAMI, Hana, **Zgjedhjet Parlamentare Ne Shqiperine Post Komuniste 1991-2005** (1991-2005 Post Komünist Arnavutluk’unda Meclis Seçimleri), <http://rrezja.blogspot.com/2007/01/zgjedhjet-parlamentare.html> son erişim 14.04.2009.

BASHKURTI, Majlinda, **Balkani Perëndimor dhe Perspektiva Europiane** (Bati Balkanlar ve Avrupa Prespektifi), <http://www.mod.gov.al/botime/html/revista/2006/01/faqe6.htm> son erişim 19.03.2009.

BERİSHAJ, Anton Kole, “İslamizmi-Molle Sherri apo Alternative e Vetme Shpetimi e Shqiptareve”, (45-60), Edisyon, “**Feja Shqiptaret Europa**”, Gjilan: Drita Yay., 1994.

ÇİLİ, Henri, “Nderkombetaret si Pala e Trete: Nje Udhetim me Nderkombetaret Neper Tranzicionin Shqiptare 1990-2002” (Üçüncü Taraf Olarak Uluslararası Toplum: 1990-2002 Arnavutluk’un Geçiş Sürecinden Uluslararası Toplum ile bir Yolculuk), **POLİS 4**, No 4, 2007, ss. 41-59.

DROUKAS, Eugenia, **Albanians in the Greek informal Economy**, Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol., 24, No. 2, April 1998.

Hapja e Një Faqeje Të Re: Armët e Vogla dhe të Lehta në Shqipëri (Yeni Bir Sayfanın Açılışı: Arnavutluk’ta Küçük ve Hafif Silahlar), Qendra E Edukimit Për Paqe Dhe Çarmatim (Cpde) Dhe Saferworld, Aralık 2005, <http://www.saferworld.org.uk/images/pubdocs/Albania%20ALB%20prelims.pdf> son erişim

HARXHË Edith, Mal BERİSHA, **Komploti Greko-Komunist Kundër Demokracisë Shqiptare** (Arnavut Demokrasisine Karşı Yunan-Komünist Komplosu), <http://www.edsh.org/kombi/repshqiperise/komploti1.htm> , son erişim 30.11.2007.

KAJSIU, Blendi, Vdekje Politikës, Liri Popullit! - Kriza e Përfaqësimit në Shqipëri (Siyasete Ölüm Halka Özgürlük!- Arnavutluk’ta Temsil Krizi), **POLİS 5**, No 5, 2008.

KALEMAJ, Ilir, “Politikat e Bashkimit Evropian Ndaj Kërcënimit të Krimit të Organizuar Shqiptar: Një Shqetësim Real Apo i Hiperbolizuar?” (Arnavutluk’un Organize Suçlarla Mücadelesinde AB’nin Politikaları: Endişe Gerçek mi Yapay mı?), **POLİS 4**, No 4, Sonbahar 2007, ss. 61-78, 2008.

KRASNIQI, Gëzim, “Nga Revolucioni i Kadifenjtë” tek “Restaurimi i Kadifenjtë”: Trashëgimia Komuniste në Poloni dhe Shqipëri” (“Kadife Devrimi”nden “Kadife Restorasyonu”na: Polonya ve Arnavutluk’ta Komünist Miras), **POLİS 5**, No 5, 2008.

Kronika e një rikthimi : Marshimi i Gjatë i Berishës 1997 – 1998 (Bir Dönüşün Kroniği: 1997 – 1998 Berişa’nın Uzun Yürüyüşü) <http://www.albanie-albanais.com/2008/09/kronika-e-nj-rikthimi-marshimi-i-gjat-i.html> son erişim 18.03.2009

Kronika e një rikthimi : Shpaga e të mundurve (2004 – 2005). (Bir Kroniğin Dönüşü: Yenilmişlerin Misillemesi 2004-2005), <http://www.albanie-albanais.com/2008/09/kronika-e-nj-rikthimi-shpaga-e-t.html> son erişim 18.03.2009

Kronika e një Rikthimi: Lufta e Llogoreve 1998 – 2001 (Bir Dönüşün Kroniği: 1998-2001 Siperler Savaşı), <http://www.albanie-albanais.com/2008/09/kronika-e-nj-rikthimi-lufta-e-llogoreve.html> son erişim 18.03.2009.

Kronika e një Rikthimi: Mëkatet e Pushtetit Socialist 2001-2003 (2001-2003 Kronika e një rikthimi: Sosyalist Yönetimin Günahları 2001), <http://www.albanie-albanais.com/2008/09/kronika-e-nj-rikthimi-mkatet-e.html> son erişim 18.03.2009.

ÖZCAN, Mehmet, **Avrupa Birliği Anayasası**, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=100>, 18.05.2009.

PANO, Nicholas, “Feja ne Shqiperi: Trashëgimia e Epokes Komuniste” (Arnavutluk’ta Din: Komünist Dönemin Mirası Te Drejtat e Njeriut, (54-68) Reviste 3-Mujore e Qendres per **te Drejtat e Njeriut**, Cilt. 9, No.1 (37), 2004.

PAPA, Elda, “Tregtia e Sovranitetit Shtetëror: Forcimi i Ekonomisë Informale në Shqipëri”, (Devlet Egemenliğinin Ticareti: Arnavutluk’ta Kayıt Dışı Ekonominin Güçlenmesi), http://revistapolis.com/index2.php?option=com_content&task=view&id=49&pop=1&page=0&Itemid=51 son erişim 13.12.2008

PËLLUMBË, Servet, “İntegrimi European dhe Sovraniteti i Shteteve” (Avrupa Entegrasyonu ve Devletlerin Egemenliği), **Politika & Shoqëria**, Revistë

Shkencore e Institutit Të Sociologjisë & Institutit Të Studimeve Politike e Sociale, Viti i 7-të i Botimit, Nr. 14 No. 2 (14), 2004, ss. 7-15.

SHAHOLLARI, Luan, Ilir GËDESHI, “Pluralizmi Dhe Politikat Ekonomike:Konvergimi Drejt Një Modeli Ekonomik Dhe Social Në Shqipëri” (Pluralizim ve Ekonomi Politikaları: Arnavutluk’da Yeni Bir Sosyal ve Ekonomik Modele Doğru), **Studime Sociale, Pluralizmi Politik dhe Mendimi Politik Shqiptar**, Reviste e Institutit Të Sociologjisë, Cilt. 1, No. 2, 2007, s. 58.

TARİFA, Fatos, “Europa Adriatike: Zgjerimi i NATO’s në Ballkanin Përendimor (Adriyatik Avrupaası: NATO’nun Batı Balkanlar Genişlemesi)” **Politika &Shoqëria**, Revistë Shkencore e Institutit Të Sociologjisë & Institutit Të Studimeve Politike e Sociale, Viti i 9-të i botimit, Nr. 16 Cilt. 9, No. 1 (16), 2006, ss. 29-38.

Thyerja e Tabuve (Tabuların Yıkılışı), <http://www.albanie-albanais.com/2008/12/thyerja-e-tabuve.html> son erişim 23.5.2009.

TÜRBEDAR, Erhan, “Ekonomik Sorunlar ve Siyasi İstikrarsızlık Kıskaçından Kurtulamayan Ülke: Arnavutluk”, **Stratejik Analiz**, S. 23, Mart 2002.

Viti i Mbrapshtë 1997 4. Një «Tranzicion i Dështuar» ? (1997 Uğursuz Yıl—4? Başarısız Bir Geçiş Dönemi), <http://www.albanie-albanais.com/2007/12/viti-i-mbrapsht-1997-4-nj-tranzicion-i.html> son erişim 19.01.2009

XEXO, Gjergj, “**Viti i Mbrapshtë 1997 --1. Piramidat e pushtetit. Çfarë ndodhi në vitin 1997?**”, (1997 Uğursuz Yıl—1 İktidarın Piramitleri. 1997 Yılında ne Oldu?), <http://www.albanie-albanais.com/2007/12/viti-i-mbrapsht-1997-1-piramidat-e.html> son erişim 19.01.2009

Raporlar

ÇARO, Erka, L.J.G. Van Wissen, **Migration in the Albania of the post-1990s: triggered by post-communist transformations and facilitator of socio-demographic changes**, http://www.rug.nl/prc/publications/caro_wissen2007.pdf , son erişim 24.3.2008.

DANAJ, Sonila, Teuta GRAZHDANİ, Arolda ELBASANİ, “Migracioni, Kthimi Dhe Marreshjet E Ripranimit”, ss. 8-26, (Göç, Dönüş ve Yeniden Kabul Anlaşmaları), “Kthimi Dhe Ripranimi, Rasti i Shqipërisë” (Dönüş ve Yeniden Kabulü: Arnavutluk Örneği), **Organizata Ndërkombëtare për Migracionin**, Tiran: Ağustos 2006, s. 8. <http://www.iomtirana.org.al/al/E->

Library/books/Kthimi%20dhe%20Ripranimi%20(last%20version).pdf
son erişim 23.04.2009

GËRXHANË, Klarita, “Politico - Economic Institutions And The Informal Sector In Albania”, **AIAS Research Report** 03/12, May 2003, http://www.uva-aias.net/uploaded_files/publications/WP12.pdf son erişim 04.03.2009.

Instrument for Pre-accession Assistance (IPA), Albania, Multi-annual Indicative Planning Document, 2007 – 2009, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/mipd_albania_2007_2009_en.pdf son erişim 11.7.2008.

International Crisis Group Report, **The State of Albania**, 06.01.1999, <http://www.crisisgroup.-org/home/index.cfm?id=1470&l=1> , son erişim 20.6.2008

Leo Tindemans ve diğ erleri, **Barış a Çağ rı, Uluslar arası Komisyon’un Balkanlar Hakkındaki Raporu**, Çev. Özden Arıkan, İstanbul: Sabah Yay., 1997.

MOSCHELLA, Manuela, **European Union’s Regional Approach Towards Its Neighbours: The European Neighbourhood Policy Vis-À-Vis Euro-Mediterranean Partnership**, 2004 University of Catania, <http://www.fscpo.unict.it/EuroMed/moschella.pdf> , son erişim 19.5.2008.

PARTOS, Gabriel, **Albania: Conflict Prevention And Crisis Management**, Bruksel: International Security Information Service, 1997.

Plani Strategjik i Qeverisë Shqiptare për İntegrimin European (Arnavutluk Hükümetinin AB Entegrasyonu için Strateji Planı), Tiran: Botimet Dudaj Yay., 2002.

Politika e Sigurimit dhe e Mbrojtjes se Republikës së Shqiperisë (Arnavutluk Cumhuriyetinin Güvenlik ve Savunma Stratejisi), Tiran: 1995.

Programet e Fqinjësisë (Komşuluk Programları), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=89> son erişim 3.06.2008.

Raportet e Bashkimit European për Shqipërinë (AB’nin Arnavutluk Raporları), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&d=5&gj=gj1&kid=114> son erişim 23.07.2009.

Raporti i Stabilizim Asocimit 2003 (2003 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://mie.gov.al/skedaret/1164292731-SAp%20Shqiperia%20Raporti%20II%202003.pdf> son erişim 20.02.2008.

Raportu i Stabilizim Asocimit 2004 (2004 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=128> son erişim 20.02.2008.

Raportu i Stabilizim Asocimit 2005 (2005 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=129> son erişim 20.02.2008.

Raportu i Stabilizim Asocimit 2006 (2006 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=188> son erişim 20.02.2008.

Raportu i Stabilizim Asocimit 2007 (2007 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, http://mie.gov.al/skedaret/1196678502-prog.rap%202007_al.pdf son erişim 19.09.2008.

Raportu i Stabilizim Asocimit 2008 (2008 Yılı Ortaklık ve İstikrar Raporu), Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=shfaqart&aid=354> son erişim 23.05.2009.

Dergiler

European, Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı'nın Resmi Dergisi, No. 1, Ocak 2004,

European, Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı'nın Resmi Dergisi, No. 8, 2006.

Gazeteler

BBC: BE, standartet e zgjedhjeve prishën planet për Shqipërinë (BBC: AB, Seçim Standardları Arnavutluk'un Planlarını Bozdu), **Gazeta Shekulli**, 28 Temmuz 2009, <http://www.shekulli.com.al/2009/07/28/vizat-be-shqiperia-dhe-bosnja-jashte-listes-se-shengenit.html> son erişim 30.07.2009

BOJAJ, Ramiz, **Pse Politizohet Hyrja e Shqipërisë në NATO!** (Arnavutluk'un NATO'ya Girişi Neden Politize Ediliyor?), <http://www.albaniapress.com/lajme/8569/Pse-politizohet-hyrja-e-Shqiperise-ne-NATO.html> son erişim 8.08.2009.

LANI, Remzi, **Arnavutluk Dış Siyaseti: Coğrafyaya Tarihe Olduğundan Daha Yakın**, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2003/02/030128-REMZI-001> son erişim 16.12.2008.

MYFTARAJ, Kastriot, “Lufta Civile Toskë-Gegë Për Krugën Durrës-Kukës”, **Gazet Sot**, 29 Ekim 2007.

Shqipëria e Kroacia Marrin Ftesen për Në NATO, Zhgënjehet Maqedonia, (Arnavutluk ve Hirvatistan NATO’ya Davetiye Aldılar, Makedonya ise Hayal Kırıklığı Yaşadı) <http://lajme.dervina.com/archive/1445-3718:263/SHQIPERIA-E-KROACIA-MARRIN-FTESEN-PER-NE-NATO-ZHGENJEHET-MAQEDONIA.htm> son erişim 8.04.2008.

SİLL, Xhonatan, “Skemat e Enver Hoxhës për Prishjen me Rusinë dhe Kinen”, **Gazeta Albania**, <http://www.gazeta-albania.net/news.php?id=141> son erişim 20.2.2008, (Yazı “New York Times”dan Albania Gazetesi için tercüme edilmiştir).

Arnavutluk ve Hirvatistan NATO Üyesi, <http://www.abhaber.com/haber.php?id=25379>, son erişim 4.06.2009.

Bashkimi Gazetesi, 3 Ekim 1947.

KURANİ, Edison, “**Glover: Zgjedhjet, Perparimi Eshte i Dukshem**” (Audrey Glover: Seçimler, İlerleme Sağlandığı Ortadadır), 13.05.2009, <http://www.kohajone.com/artikull.php?idm=42947&idr=2> son erişim 7.7.2009.

Ansiklopedi

İslam Ansiklopedisi, C. 3, İstanbul: DİA Yay., 1996.

Dayton Anlaşması, http://tr.wikipedia.org/wiki/Dayton_Anla%C5%9Fmas%C4%B1 son erişim, 27.6.2009

Rapörtaj

ALİA, Ramiz ile Raportaj (Panorama Gazetesi, 21.10.2007): **Nuk shkuam ne në Gjermani, po erdhën gjermanët në Tiranë** (Biz Almanya’ya gitmedik, Alman’lar Tirana’ya geldiler), <http://www.panorama.com.al/index.php?id=6299> , son erişim 27.03.2008.

BASHA, Prof. Dr Ali Musa ile **Röportaj** (Arnavutluk Müslüman Diyanetinin Sözcüsü, Ocak 2002’de gerçekleştirilmiştir).

Web Siteleri

A Brief History of the Institution of the President of the Republic, <http://www.president.al/english/pub/presidentet.asp> , son erişim 20.7.2008.

Arnavutluk Cumhurbaşkanlığı web sitesi www.presidenti.al son erişim 14.5.2008.

Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı, **Ecuria e Ratifikimit te MSA** (SAA'yı İmzalayan Ülkeler), <http://www.mie.gov.al/?fq=ratifikimi&gj=gj1&kid=156> , son erişim 20.8.2008, (Entegrasyon Bakanlığının resmi web sitesi).

Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı, **EU Swedish Presidency Supports Integration of Western Balkans and Examination of Albania's Application for Membership as soon as Possible** (Suedia, Presidenca e rradhës e BE mbështet integrimin e Ballkanit Perëndimor dhe shqyrtimin e shpejtë të kërkesës së Shqipërisë) <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&m=news&lid=363&gj=gj2> son erişim 5.06.2009.

Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı, **Marrëdhëniet BE-Shqipëri** (AB-Arnavutluk İlişkileri), <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&d=4&gj=gj1&kid=58> , son erişim 17.3.2008, (Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığının resmi web sitesi).

Arnavutluk İstatistik Kurumu, <http://www.instat.gov.al/> son erişim 23.12.2008.

Arnavutluk Milli Eğitim ve Bilimler Bakanlığı, <http://www.mash.gov.al/> son erişim 18.01.2009.

EU Albania Political News, www.eupolitics.einnews.com/albania , son erişim 27. 1. 2008.

Historia e Shqiperise, <http://www.shqiperia.com/kat/gj1/kid/182/Artikuj-mbi-historine.html> son erişim 2.03.2008.

Lizbon Zirvesi (Lizbon European Council/Lizbon Summit), <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1192> son erişim 22.09.2008.

Marrëdhëniet BE-Shqipëri (AB-Arnavutluk İlişkileri) Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı resmi web sitesi, <http://www.mie.gov.al/?fq=brenda&d=4&gj=gj1&kid=58> , son erişim 17.3.2008 (Entegrasyon Bakanlığının resmi web sitesi).

MESS AB Bülteni, Mayıs 2009, <http://www.mess.org.tr/content/MESS%20AB%20Bulteni%20Mayis%2009.pdf> son erişim 8.07.2009.

Ministria e Integrimin, **Shqipëria Dhe Bashkimi Europian, Marrëveshjet e Stabilizimit-Asocimit (MSA) dhe më Pas**, (Arnavutluk Entegrasyon Bakanlığı, Arnavutluk ve AB, SAA Anlaşması ve Sonrası), Tirane 2007. <http://mie.gov.al/skedaret/1192702916-Shqiperia%20dhe%20Bashkimi%20Evropian.pdf> son erişim 23.02.2009.